

JOŽA CVELBAR

IZBRANO DELO

JOŽE CVELBAR: IZBRANO DELO

Poslednja slika Jože Cvelbarja
medij. slikarstva

IZDAVAJELSKA DRUŽBA SV. MICHAJLA V CELJU

Poslednja slika Jožeta Cvelbarja
nekaj dni pred smrtjo.

JOŽE CVELBAR

IZBRANO DELO

UREDIL

FRANCÈ KOBLAR

1938

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU

MOHORJEVA KNJIŽNICA

106

D2012/12310

NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU

(FRAN MILAVEC, CELJE)

U V O D

Dvajset let je minilo, odkar se je končala največja vseh vojsk; zgodovina jo imenuje svetovno vojsko. Terjala je milijone življenj. Tudi Slovenci smo položili velik delež na grozni žrtvenik človeških krivic in nasilja, vendar nam svoboda, merjena po mednarodnih obračunih, ni zasijala v tisti meri, kot smo jo po pravici zaslužili in kakor smo zanjo trpeli. Naša usoda v tej vojski je bila žalostna. V službi tujega gospodarja smo branili svojo lastno zemljo in dajali zanjo svoje življenje; mnogi so se v raznih legijah borili za svobodo narodov in človeštva in tam izkrvaveli; v tej vojski je padel cvet našega naroda, komaj dorasla in še nedorasla mladina, za katero po dvajsetih letih vrzel še ni zabrisana in je žalovanje za njo še prav tako grenko. Mnogi izmed te mladine niso mogli dovršiti ničesar, kar so obetali, mnogi so padli sredi zorenja in v spominu, ki so ga pustili, bo vedno in neotlačljivo žgala krivica njihove nasilne smrti.

Eden takih je bil tudi Jože Cvelbar, ena in dvajsetletni abiturient, nadarjen pesnik, pisatelj in slikar. Da se ohrani spomin na njegovo mlado delo in da spoznamo, kako je tedanji rod živel, upal in trpel, temu namenu so posvečene njegove izbrane pesmi, črtice in vojni zapiski. Knjiga naj bi bila vsaj majhna podoba ohranjene celote, zakaj vsega Cvelbarjevega dela sedaj ni bilo mogoče izdati.

Jože Cvelbar se je rodil 8. februarja 1895 na Dolenji Prékopi blizu Kostanjevice na Dolenjskem. Nje-

gov dom je bila majhna kočica ob cesti, ki vodi iz Kostanjevice proti Novemu mestu, sredi lepega Krškega polja, ob vznožju skrivnostnih Gorjancev. Bil je v številni družini najstarejši otrok. Leta 1907 so ga dali v novomeško gimnazijo, kjer se je preživljal z domačimi in tujimi podporami, pozneje tudi s poučevanjem. Tesne domače razmere so očeta prisilile, da je 1912 odšel v Ameriko in prepustil gospodarstvo in vzgojo materi, kar je močno vplivalo na Jožetovo zgodnjo samostojnost. Uboštvo in kmečka zavest sta položila močne vtise v njegov spomin, ko je hodil še v kostanjeviško šolo, v Novem mestu se je ta zavest še poglobila in hitro dozorevala.

Na koncu četrte šole podaja v obsežnem dnevniku obračun o svojih sošolcih in o sebi. Z nenavadno ostrim očesom za družbene razlike in posebnosti, zlasti pa z veliko smešnostjo opisuje svoje sošolce, profesorje in vso ožjo okolico. Takrat je bil že sredi slovstvenega in umetnostnega dela; v šolskem letu 1910/11 je bila namreč ožja družba gimnazijcev zasnovala svoj list »Izpod Gorjancev«, ki mu je bil Cvelbar pisar, risar in eden glavnih pesnikov. Ker je ta list doživel samo en letnik, je Cvelbar samostojno nadaljeval pesniško in risarsko delo. Bil je sotrudnik Zvončka, Vrtea, Angelčka, Domačega prijatelja, Zore in drugih listov. Toda slovstveno delo mu je s časom postajalo samo še neposredni izraz njegovega nemirnega mišljenja in čustvovanja, v njem je vidno zorel poklic umetnika-slikarja, ki ga bo pot vodila v Prago, Italijo in dalje po svetu. Od leta 1913 živi v njem ta misel določno in je središče vseh njegovih načrtov. To leto začne pisati tudi dnevnik.

Ko se je leta 1914 začela svetovna vojska, je bil na poti v osmo šolo; vojni dogodki so mu upanje v bodočnost skalili. Kmalu po novem letu 1915 je hudo

I. CVELBAR.

BOGUMIL GORENJKO:
KMEČKE PESMI.

Gesem bom kmečke rapel,
pesem s njivah, s trtalah,
pesem s kosi, v orpu,
pesem s klasju rumenem,
ki sili čunjski te v pas,
vse mlade rati ji obrac.

Gesem bom kmečko rapel,
pesem prarobnih vasic,
pesem s ohencih strobnih
mageljnih kljajev manjih,
vse njimi se skriva dekljaji obrac,
dekljaji so njimi stili se glas.

Cvelbarjeva risba in rokopis v listu »Izpod Gorjancev«.

zbolel; dober mesec je ležal v Novem mestu, nato je prišel domov in sklepal račune o svojem življenju. Bil je prepričan, da kmalu umre, toda narava je zmagala. Komaj je ozdravel, je moral v začetku aprila na nabor; proti vsemu pričakovanju so ga še vsega slabotnega potrdili in je moral takoj obleči vojaško suknjo. Preden je odhajal iz Ljubljane, je opravil v Novem mestu še maturo in se s težkimi slutnjami poslovil od doma.

Častniško šolo je končal v Brežah in Mürzzuschlagu ter proti koncu leta 1915 prišel v Judenburg k domačemu 17. pešpolku, da se pripravi za odhod na bojišče. Prve dni leta 1916 je res odšel. Čete so se precej časa zadrževale v rezervi na Krasu, nato okoli Lienza na Tirolskem, njegova misel pa se ni mogla prav nikoli odtrgati od njegove »dolenjske deželice« in povsod ga je spremljala želja po risanju in slikanju. Najprej riše na vojne dopisnice, nato si oskrbi risanko, pripravlja študije, neprenehoma bere, premišljuje, piše pisma in dnevnik. Ko zboli — bil je sicer velike postave pa šibke narave — ga pošljejo v Lienz v bolnico in na oddih v Inomost. Upanje, da dobi kratek dopust in še enkrat stopi domov, se mu ni spolnilo; moral je oditi k polku na Monte Chieso. Le nekaj dni in njegova temna slutnja, ki se ga je držala kot usodna spremljevalka, se je spolnila: 9. julija je bil na Monte Cucco ranjen najprej v roko, nato v trebuh in dne 11. julija 1916 je izdihnil v brigadni bolnici. Še pred smrtjo je prosil, naj ga pokopljejo v njegovem domačem kraju, česar mu seveda niso mogli spolniti. Ko so odprli njegovo vojaško legitimacijo, so našli na zadnji strani nemško pisano oporoko:

»Nobena želja se mi na svetu ni spolnila, ne najljubša ne najsvetejša. Ta je moja poslednja: Slovenec sem; nič ni zame bolj strašnega, kakor v mrtvi tuji

prsti spati večno spanje. V sveti domači zemlji, tam je sladko sanjati večni sen, tam, kjer zemlja tudi za mrtve živi in rože tudi zanje cveto, v moji dragi, preljubi dolenski deželici, v Kostanjevici. O, ko bi danes vedel, da ni tudi ta želja prav tako nespametna, kakor so bile druge!«

Njegovi prijatelji so poskrbeli, da se je ohranil spomin nanj in da se ni porazgubila obsežna rokopisna zapuščina. Na prvi pokrajinski razstavi v Novem mestu leta 1920 so prireditelji zbrali precej slik in risb, ki so prvič pokazale, kak umetniški talent je bil Jože Cvelbar.

Jože Cvelbar je bil ves človek svojega kraja in časa, čeprav je z izrazito umetniško osebnostjo in naravo stal nad svojo okolico. Idealizem je bila glavna osnova njegovega časa in v idealizmu se srečujejo in bijejo vsa nasprotja njegovega osebnega in tujega življenja. Zato bomo skušali spoznati, odkod je zrasla njegova pesem in kako se je nabral delež tistega trpljenja, ki je posebno značilen v njegovih osebnih izpovedih.

Po burnem desetletju ločitve duhov pred l. 1900 je med slovensko mladino nastopil čas idejnih taborov in tekmovanja v organiziranem delu. Dijaki so se zbirali v skrivnih društvih in se pripravljali za življenje in delo med ljudstvom. Javno življenje se je na zunaj kazalo v vedno strastnejšem strankarskem boju, med mladino pa se je svetovno nazorska ločitev poostrila v nasprotju katoliško narodne in narodno radikalne struje. Prva je stala pod neposrednim vodstvom dr. J. Ev. Kreka, živela večinoma iz njegova ljudskega optimizma in skoraj idiličnega domačijstva, kljub temu, da ji je njen oče dajal širokih razgledov v vseslovanstvo in odpiral pred njo družbena vpra-

šanja tedanjega časa. Druga je prihajala iz Prage, njen vzornik je bil T. G. Masařyk; ta je z realistično kritiko in bojevito analizo v duhu radikalnega svobodomiselnosti skušala izpodbiti tedanje duhovne osnove našega naroda in se uveljaviti v podrobnem narodnem delu. Obe struji sta si v nespravljivih idejnih spopadih povsod gradili svoje celice in kljub temu, da sta čutili, kako narodna usoda zlasti na meji kliče k odločilnemu boju, sta tem strastneje poglobljali ločitev svetovnega nazora. Oba dijaška lista, Zora in Omladina, zgovorno pričata o tistem času. Zato je razumljivo, da so se dijaška društva ponekod izčrpala skoraj v samem organizacijskem delu in da je zanimanje za slovstvo in umetnost, ki je še vedno veljalo za idealno narodno opravilo, v tistih mestih ostalo ob strani. Resnično živi in slovstveno plodni središči sta bila Gorica in Novo mesto.

Novo mesto je bilo sicer na zunaj zaprto v majhnost dolenske prestolnice, toda na znotraj je živelo v živahnih utripih meščanske veljavnosti in ugledu akademskih izobražencev, profesorjev, sodnikov in drugih uradnikov. Prevladujoči kmečki del dijakov je kmalu prehitel meščansko sredino in je na vse kulturne pobude odgovarjal z zdravo izvornostjo. Duh kraja je bil že izza Trdine izrazito svojstveno ubran. Po Kettejevem odhodu se je izročilo slovstvenega šolanja ohranilo nepretrgano v novi čas; imena Milana Puglja, Iv. Zorca, Voj. Moleta, P. Golie, Ant. Debeljaka, M. Malešiča in drugih do Mirana Jarca in A. Podbevška pričajo, da so te pobude tu in tam sprožile mnogo večje in odločnejše odmeve, kakor v glavnih mestih. Zmisel za umetnost je budilo risanje, ki je bilo na novomeški gimnaziji v nižjih razredih obvezno; zato imamo tudi vidno slikarsko tradicijo, od Iv. Vavpotiča, Mihe Kambiča preko Cvelbarja do Božidarja Jakca in J. Gorupa.

Iz Cvelbarjevih zapiskov posnemamo, da je profesor risanja Jos. Germ mnogo vplival na njegov razvoj. Omika in priroda se res v nobenem drugem mestu nista družili v tako plodonosno ubranost, razen v Gorici, kjer je ob istem času sporedno rasel nov umetniški rod (Al. Gradnik, Iv. Pregelj, Venc. Bele, J. Lovrenčič, A. Budal, Fr. Bevk, N. Velikonja, Igo Gruden, A. Res in dr.).

Ožja okolica Jožeta Cvelbarja je bila izrazito idealistično usmerjena. V to dijaško skupnost, sklenjeno po versko vzgojni organizaciji, so prihajale pobude tudi od zunaj in prinašale svoje vplive politične opredeljenosti, zlasti kmečke družbene zavesti. Strankarsko politični dogodki sicer niso mogli biti kulturno plodni, vendar je vse politično delo dr. J. Ev. Kreka na osnovi ljudskega, posebno kmečko političnega programa neposredno budilo ljubezen do domačije in krepilo moč ljudske volje. Gesla o ljudski umetnosti niso bila daleč od vsesplošne ljudske prosvetljenosti in so se vsaj v daljavi srečevala s tedanjo našo novo romantično umetnostjo. Slovenski politični agrarizem in smer tedanje umetnosti sta se sicer izključevala, vendar je bila kmečka snov sama tako nujna v času, kakor je za resnično narodno celoto potrebna vsa, zlasti kmečka družba. Kmet in zemlja sta čustvena zakladnica, vir prvotne lepote in najvidnejša podoba narodne svojstvenosti. Pesnik, pisatelj in slikar gleda svoj narod zdaj iz daljave impresionista in razliva nanj občutke luči in barv, zdaj se mu spoštljivo približa, pobere iz njegovih ust besedo, se pomeša medenj in uživa izbrano lepoto njegovega čustvovanja. Danes je razumljivo, zakaj je bila mladini na katoliški strani Cankarjeva in Župančičeva umetnost bližja zaradi sveže lepote in domačih podob, nasprotni mladini pa zaradi njenih miselnih osnov.

Vendar je tedanja mladina, brez razlike duhovne opredeljenosti, sprejemala slovensko novo umetnost z odprtimi rokami; ta umetnost je imela v sebi močna duhovna gibalna in bolečo domovinsko misel. Tako se je ob novi romantiki pojavil poseben val izrazite domačijske smeri. Kmečka pesem in črtica dobi svojo novo osnovo v nasprotju med domom in tujino, v ljubezni do vsega, kar človeku obnavlja vez med davnino in narodno pristnostjo; ta pesem pa je tudi beg iz duhovne stiske v naivno preprostost in srečo vaše lepote. V kolikor je bila ta umetnost strujna, ni mogla dati nobenega pomembnejšega umetnika; prerada se je izgubljala v poetični osladnosti in samem narodnem okrasju. Le tam, kjer je mimo narodopisnih svojstvenosti šla v narodno in osebno usodnost, se je mogla dvigniti do resnične stvariteljnosti. Zato si je ta umetnost morala najti idejnih podlag, ali pa je prepadla. V svojem posnemanju Jos. Murna-Aleksandrova je bila namreč prezrla, da ta kmečka pesem prvotno ni bila narodopisje in krajinarstvo, ampak osebna bolečina in podoba pesnikove lastne usode. Idejne podlage so res prihajale tudi tej umetnosti in se kazale v slutnjah o novem človeku.

V Cvelbarjevem krogu novoromantična kmečka poezija ni bila samo posnemanje, ampak izraz družbene plasti in zavestnega osebnega nagnjenja. Urednik lista »Izpod Gorjancev«, Fr. Žaren, razmišlja v članku »Na pragu nove dobe?« o sodobnem slovstvu in se opira na dr. J. A. Glonarja, ki je v oceni Milčinskega »Pravljic« (Veda 1911) napovedal renesanso slovenskega slovstva in kulture; Žaren piše: »Odkar so izšle Kettejeve poezije in potem Aleksandrova, se vedno glasneje oglašajo narodni motivi v našem slovstvu. Pesniki in pisatelji se vračajo k narodu in iz njega črpajo novih moči... Med tujimi svetobolnimi

cipresami in med bohotnimi Moletovimi vrtovi so začele naše, kmečke rože; med pšenico je zardel mak, zadehtela sta gavtroža in zeleni rožmarin. Mesto tujih bledih gospodičen prihajajo naša rdečelična dekleta, mesto mehke, otožne harfe se glasi čim dalje bolj vesela in korajžna fantovska pesem. « Ko je omenil več Golarjevih novel, Finžgarjevo črtico »Daj nam danes naš vsakdanji kruh!« (DS 1911), Župančičevo »Dumo« in pesmi svojega najuglednejšega sotrudnika Bogumila Gorenjka, sklepa: »Treba bo iti med narod, poslušati njegovo govorico, opazovati ondi življenje, v nedeljo popoldne, kadar pojo dekleta v senci na trati in se šalijo z njimi fantje in poskušajo svojo moč, da vzdignejo vozove na sori. Šli bomo z možaki pogledat, »kaj dela pšenica« ali v vinske gorice, kako kaže, ali pa čut bomo šli, kjer pojo ob mrliču žalostne pesmi, kamor pride cela zgodovina vasi v posete. Šli bomo ob žegnanjih k podružnicam, kjer cvetejo mlaji v vseh barvah in je s pisanimi franžami okinčan oltar... Seveda ni vse tako poetično in lepo, kakor se bere v naših kmečkih pesmih. Marsikaj je tudi trdega, da, surovega in robatega. Ali ljubezen do doma, do naroda ne vpraša po tem. In nam ne bo težko, ki smo doma s kmetov. Bog nam daj kmalu nove dobe, zdrave in vesele, ki bo naša, Bog nas vari materializma in dekadence, ki rasteta bohotno pri drugih narodih. Le poezija, ki raste na domačih tleh, uspeva in cvete in rodi sad, ona, ki se je razrastla drugod, nam ne prinese nikdar blagoslova.»

Kar se tiče Cvelbarja, se zdi, da ga kmalu ni več zanimala dijaška organizacija sama in da se je odločil za umetnost in osebno življenje. Izhajal je iz katoliškega kroga in je temu krogu ohranil do konca najtesnejše prijateljstvo, toda s svojimi osebnimi

cilji je tudi svojega duha prestavil v svet težkih preizkušenj in samot. Njegovo življenje in delo je začelo dobivati dvojno plat: brezmejno ljubezen do domače zemlje in daljno hrepenenje po sreči. Iz teh dveh nasprotij, v katerih se začne prvi spor med tiho srečo domá in med trdotami neprijaznega, celó sovražnega življenja, nastane končno tisti prelom duha in groza sovraštva, ki se razodeva že v pesmih, še bolj pa v njegovem dnevniku.

Neosebna domačijska romantika je ob koncu četrte šole leta 1911 že skoraj zaključena in živi nadalje samo še v njegovi mladinski pesmi in črtici. Te vrste pesmi in črtic je nenavadno mnogo, saj jih je pesnik kar sproti izlival na papir, ne da bi bil pazil na dovršeno obliko. V najrazličnejših podobah prikazuje polje, kmečki dom z nageljni in rožmarinom, spominja se deda in babice, vasuje pri dekletih, posluša v gozdu kukavico in odkriva lepote v Gorjancih; posebno njegove romance iz dolenskih goric in skrivnosti vinskih hramov kažejo, kako globoko ga je prevzela želja, da bi bil vreden pevec svoje pokrajine. Da bi se poglobil v bistvo ljudskega duha, si zapisuje narodne pesmi, izreke, opazuje življenje in sprejema vase podobe svojega kraja. Idilična podoba se tu in tam skali ob njegovem osebnem nemiru ali ob daljnem občutku družbenih nasprotij, ki mu narekuje »Pesem delavca« ali slutnjo kmečke groze v »Hudem letu«:

O, vzemi te oči, Gospod!
 Glej, huda leta k nam gredó,
 gredó, gredó tak jadrno
 in črni vrani krakajo
 in kažejo jim pot.

Kaj zla so zrle in boli
 v življenju mojem te oči,
 a vse najhujše je takrat,
 ko huda leta k nam gredó,
 gredó, gredó tak jadrno
 in krokarji jim krokajo
 in steze k nam jim kažejo...

Cvelbarjeva kmečka pesem dobi vidne premike v verskih in ljubezenskih čustvovanjih. Okoli božiča leta 1911 nastanejo najbrž pod vplivom dijaške Marrijine družbe izrazite verske pesmi, kakor so Adventna konfesija, Adventni psalm, Večerni psalm, Svetonočni psalm, Velikonočni psalm; iz njih se čuti omagovanje žive vere in vroča želja po očiščenju. V Adventni konfesiji se boji Gospodovega prihoda, ker je zapravil božjo njivo; prejel jo je z naročilom: od tega pridelka daruj polovico meni in polovica bo tebi dovolj; pa je minila pomlad, minilo poletje in prišla je prazna jesen, Gospod terja račun.

O jaz, ki sem videl pomlad —
 in sem jo tajil,
 ki sem čul pomlad —
 in sem jo tajil,
 ki sem čutil pomlad in poletje —
 in sem ju tajil
 in sem tajil Gospoda —
 a zdaj je tu!

V Velikonočnem psalmu pripoveduje, da je izgubil raj otroškega prijateljstva z Bogom in kliče po pokori, šele potem bo mogel pogledati v raj — kjer med lučkami leži Bog v grobu. Posebno značilna je pesem »Kristus«, kjer nastopi Odrešenik in napove

svoje kraljestvo, ljudstvo pa ga kamenja in umori. Nad vse važen je bežen zapisek Confessiones, brez datuma, ki dokazuje, kako boleče je bilo pesnikovo notranje življenje:

Bil sem s študenti študent,
 bil sem s kmeti kmet,
 bil sem z berači berač —
 le z onimi, ki so ljubili
 Tebe, Kriste, nisem bil,
 ki bi Te bil ljubil.

Dejal sem, da se Te ne bojim,
 vendar zakaj sem bežal s strahom vselej
 ko sem Te videl razpetega na križu?

Vsa sreča in bolečina njegove vernosti se je prelila v podobo polj in vinogradov; ta podoba je celo pristnejša kakor njegova prilika iz svetega pisma, katero je v tistem času tako rad uporabljal, zakaj isti impresionistični simbol je kmalu začel dobivati novo vsebino — ljubezen. To je drugi premik iz neosebne kmečke romantike v svet osebnega življenja.

Cvelbarjeva mladeniška ljubezen ni bila čustvena utvara, niti ni bilo samo prirodno prebujenje, ampak je vzrasla iz njegovega osnovnega teženja po sreči. Njegova Frida ni ženska, ki bi mu naenkrat stopila na pot in ga predramila iz nejasnega čustvovanja ter mu dala vsebino in smer, ta podoba se je v njem ohranila iz otroških let, ob njej se je mladenič najbolj zavedel svojega boja z usodo. Ta ljubezen se na zunaj kaže v prijateljskem in tovariškem razmerju, se skriva v šale in veselje, a na znotraj peče in žge. Družbena in dušna razdalja med njim in Frido dozori v občutek manjvrednosti, mladenič spregleda, da to

razmerje ne bo moglo biti nikoli kaj drugega kot prijateljstvo. Takrat se kraljica njegovih polj, tista, ki bi ga kdaj z mislijo spremljala na tuje in ga klicala spet domov, spremeni v hladno zvezdo, ki mu sicer sveti, pa ne bo nikoli njegova. To spoznanje in še posebej odkritje, da se je Frida namenila drugemu, bi ga bilo skoraj vrglo v obup; želja po sreči bi se mu bila izprevrгла v brezmiselno iskanje telesne utehe ali v vrto-glavo beganje za doživetji, da nista bolezen in vojska ustavili tega obupa. Bolezen je bila prvo zdravilo tej srčni nesreči. V njej se je vdal in spet zahrepenel po življenju. Ko je ob vojski zaslutil svoj konec, se mu je po dolgih bojih Fridina podoba uklenila v njegovo poslednjo usodo: postane tovarišica njegove bolečine, dušna spremljevalka in sobojevnica z usodo. Ali je to razmerje, ki se je redkokdaj dvignilo v čisto ubranost, bila dobrota, usmiljenje ali vsaj košček ljubezni, ni važno; v duhu sta odslej zvezana, ona je njegova nad vsakdanjo resničnostjo, mu je klic od doma in zadnja opora, njegova v smrti: »Jaz bi te dvignil v naročje kot majhno dete in te nesel v viharju tja, tja daleč na zapad, tja, kjer gleda iz zarje smrt, Frida, duša,« piše nedavno pred smrtjo, in zadnji ubrani zvok ji obeta svidenje »na večno blaženih vrteh«. Tu je utihnil celó njegov dvom in tista grozna misel, kako jo obišče po smrti, da še mrtev pokaže, kako velika je bila njegova ljubezen.

Ženske so v splošnem močno vplivale nanj; vsako srečanje z njimi se je naselilo vanj kot zase oddeljeno življenje. Berta mu je bilo upodobljeno hrepenenje po Češki, Tinka, Liči in Tili spremljevalke izza njegove prve mladosti in Zlatica najbližje spoznanje mladeniča z ljubezensko resničnostjo tedaj, ko je prišla najtežja preizkušnja. Vse ženske, ki jih srečujemo v dnevniku ali v pismih, pomenijo tolažbo v nje-

govih stiskah, najsi kažejo prijateljsko ali ljubezensko zvezo.

Razvoj mladega Cvelbarja kot človeka se v njegovem dnevniku zapleta v resnični življenjski roman. Že v pesmih opazimo, kako ga slutnja o njegovem hajduškem rodu žene v svet. Ko se zave svojega umetniškega daru, postane klic nemirneža še zavestnejši: z lepoto domačega kraja in z bogastvom svoje duše hoče v svet, da se vrne posvečen v umetnosti in da poveliča deželico pod Gorjanci. Za to prihodnost bi dal vse svoje življenje. Kakor hitro začuti v sebi ta poklic, začne njegova kmečka romantika dobivati dih resničnega življenja, svojstvene poteze zemlje in človeka, opojenost z usodo in lepoto. Že mnogo poprej je to spoznanje ujel v pesem »Štiriperesna« (21. marca 1912):

S culo na rami in s palico v roki
vzel sem slovo od njiv:

»Z Bogom, njiva, z Bogom, škrjančki,
jaz grem za lučjo v svet siv.«

Oj ti, detelja štiriperesna,
ti mi pokažeš zaklad:
luči jasne, velikih zakladov
grem jaz s teboj iskat.

Ni je luči, ni jih zakladov,
ni je sreče zlate!
Štiriperesna mi hrani zaklad:
sladek spomin, Dolenjska, nate!

Kolikor vidnejše so ovire do njegove osebne sreče, toliko večja je volja, da bi zmagal vsaj s svojim umetniškim poklicem. Posebno ga boli njegovo uboštvo. Toda ta nezaslužena bolečina je dovolj ponosna: »To

je težko: rojenice so dale človeku beraško palico in ga obsodile med berače, beraškega talenta mu pa niso dale.« Zato je s tolikim odporom sprejel vojsko, ki mu je zaprla razgled v prihodnost. Skoraj nič bolj ga ni vznemirila smrt, ki se mu je približala kmalu potem, ko je doživel svoj ljubezenski polom. Smrt sicer ni bila tuja že njegovim mladinski pesmi, s smrtjo se rad pogovarja na pokopališču, celo zase je zgodaj napravil zagrenjeno posmrtnico, toda sedaj je smrt prišla kot prezgodnji sklep njegovega življenja, čigar edina vsebina je bila ljubezen in prijateljstvo. »Mene bodo pa menda tukaj v Kostanjevici pokopali; če se kdaj vrneš in prideš v ta kraj, tak daj, obrni korak na pokopališče, da obišeš vsaj moj grob, če že mene ne moreš. Pa kakšen očenaš pomoli za mojo, ne staro, a grešno dušo... Pride mi včasih, ko se mi zdi, da je vseeno, ali živim ali umrjem, da bi mi ne bilo prav nič težko umreti. Ampak potem pa pride, ko vse trepeta po moči in življenju, ko bi znorel, če bi pomislil na smrt, veš, ko se odpira bodočnost vsa svetla in lepa in jaz živim in vriskam in prepevam v njej zdrav in vesel — taka, kakršne vem, da ne bom nikoli imel, tudi če ozdravim.« (Jož. Turku 2. marca 1915.) Prav tako piše čez nekaj dni: »Zdi se mi, da ne vidim nikdar moje Češke, ah, moje zlate Prage, tam, kjer je prvo utešenje zame, če je kje kako.« (Jož. Turku 6. marca 1915.)

Ko mora na vojsko, ga vnovič oklene trda resničnost. Niti tega ne more doseči, kar so doslej dosegli drugi, in njegov idealizem se začne spreminjati v porog; edini njegov etos je ugovor proti vsemu, kar prinaša vojska grdega in nečloveškega. Z onemoglo ironijo se njegovo osebno življenje komaj drži med kolesjem vojnega stroja. Kljub temu, da ne upa mnogo, neprestano premišljuje, končno začne celo risati in

slikati. Čudi se moramo, odkod mehki razmišljevalec jemlje moč. Njegov idealizem se je vendarle zlomil, misli samo še s svojim ranjenim razumom. Padli so ideali in avtoritete, človek, ki je prejemal udarce, se skuša ohraniti z zadnjim, kar mu je ostalo in kar se mu zdi še neizrabljeno. Oglasi se individualist Nietzsche z voljo po moči in boju, govori mu Tolstoj, a ne o prirodni askezi, ampak o zaničevanju idolov, o nezvestnosti resnice, le lepota kot zmagovalka nad življenjem mu je še ostala. Ta neurejena in neutemeljena filozofija oznanja kljub navidezni mirnosti zadnji boj z usodo. Nikjer ni več sledu o Tomažu Kempčanu, niti o Župančiču, o katerih je še 23. januarja 1916 zapisal, da bo z njima imel, kar je najlepšega na svetu. Ves ta čudni individualni realizem je bila prevara samega sebe, misel, ki se je sicer sama držala nad prepadom, pa je morala omahniti, kakor hitro se je resnično zavedel, in je moral vnovič iskati poleta, če je hotel živeti. Tragika tega idealizma ni v tem, da se je zlomil, ampak da se je pesnikovo življenje končalo prav takrat, ko bi bila neposredna bližina smrti dala njegovemu duhu trdnejših opor. Njegovo trpljenje, ki ga je vzljubil kot pot k moči, bi bilo brez dvoma našlo svoj višji zmisel, saj se mu misel o večnosti na koncu jasno oglasi.

Pri vsem tem je slutnja smrti osrednja misel njegovega življenja. Sprejema jo kot svojo usodo in se mu ponavlja ob slehernem spominu na padle tovariše. Posebno smrt prijatelja in sošolca Valenta Skuška se je zajedla vanj in ga spremlja prav do konca. Z mrtvim se mnogokrat pogovarja, prijatelj mu napoveduje z one strani: »Čakaj, sedaj si ti na vrsti!« To je skoraj edina nadnaravna misel v njegovem dnevniku in tudi na zunaj ga je vsega spremenila, kakor so opažali njegovi prijatelji. Izgubil je bil vso

dovtipnost in veselost in sam je napovedoval svoj konec. Zato je končno šel, kakor da ga vleče za tovariši, da poskusi in tvega še zadnje.

To življenje je na zunaj nasilno pretrgano, na znotraj je dokončano in dopolnjeno, čeprav tudi v njem gospoduje zavest mrke sile. Vsebina njegovih izpovedi se veže v neizmerno ljubezen do domače zemlje, svojih dragih ljudi in do poklica, ki si ga je bil izbral. Vse to bi rad še enkrat okusil in nič več — tako pri kraju je bila že njegova pot, ko je odhajal na bojišče: »Naj gre še ta grenkost preko duše, še nocoj: samo še enkrat bi rad živel na Dolenjskem, eno leto, vse klitje od prve marjetice in prve zelene travice, vse življenje od vijolic preko češnjevega cvetja, dehtenja cvetočih trt, konopljevega vonja, ajdovega cvetja, čričkov in osočenja trt do zadnjega rumenega lista, ki ga strese november s hruške, ah, samo še enkrat; samo še enkrat doživeti čar duše, ki živi idejo, ki jo hočeš upodobiti; čar barv in sonca in trepet srca in rok ob paleti; samo še enkrat sladkost in srečo, ki ti jo da zvestoba in vdanost drage duše« (pismo A. Turku 28. dec. 1915).

Dnevnik Jožeta Cvelbarja je kljub slovstveni obliki neposredna priča o hotenju in trpljenju tedanjega mladega rodu. Pesnik ga je najbrž sam pisal z zavestjo, da se spomini ohranijo in razglasé. Vsa svoja doživetja je hotel v pismih in zapiskih postaviti kot pričevanje, kot ugovor proti tistim silam, ki so vrgla človeštvo v vojno trpljenje. V teh zapiskih se sicer borita z usodo umetnik in človek hkrati; upor proti svetu premaga večkrat umetnika, da spregovori sam človek s krhko in trdo besedo, toda pričevanje je tembolj resnično. Tako je dnevnik Jožeta Cvelbarja med številnimi pričevanji o svetovni vojski uvaževanja vredno delo in za Slovence eno najbolj živih vojnih

zgodb. Končala se je ta zgodba kakor za tisoče in tisoče drugih, ki so trpeli, a niso mogli tako povedati svojega gorja, toda končala se gotovo za nikogar ni s tisto določno slutnjo, s katero je že 1. aprila 1912 zapisal svojo P o s m r t n i c o :

Nad mojim grobom
ne bo cipres,
nad mojim grobom
ne vedno zelenih dreves.

Ob mojem grobu
ne bode slak zal
iz heliha srebernega
zame daroval.

Bog ve, če bode
sploh vsak tako ljubezniv,
da mi na grobu požel
ne bode bujnih — kopriv.

O c e n a Cvelbarjevega pesniškega in risarskega dela je kot umetnostno zgodovinska zadeva sama zase manjšega pomena kot njegova smrt. Predvsem je treba ugotoviti, da je bil resničen talent; svoj dar je sprejel kot življenjsko usodo in hitro rasel mimo tistega, kar je imel neposredno ob sebi. Risarja je najprej mikalo posnemanje Dobnikarjevih secesionističnih ploškev in črt, ki jih je videl v Domu in svetu; teh pozikusov je bilo zelo veliko (Izpod Gorjancev«, pesmi »Kmečke rože«); kakor njegov vzornik, je skušal tudi on dati svojim nežnim črtam nekaj narodne vsebine; kasneje dobiva ta smer že določno plastično obliko (»Fižol luščijo«, Zvonček 1914, 219). Prav tako se je pesnik naslonil na tedanjo kmečko romantiko in pri-

vzemal izraz naše moderne lirike, pa se je osvobajal s toliko naglico, da je oblika močno trpela. Zato je malo katera pesem res dovršena. Pa tudi tam, kjer so vplivi dovolj očitni, n. pr. v pesnitvi »Moji kraji in moji dragi«, se pozna svojstveno občutje predmeta in volja do izvirnosti. Nekatero zadnjih pesmi so že znanilke novega časa. Manj samostojnosti opažamo v njegovih mnogoštevilnih črticah, kjer se skoraj povsod čutijo neposredni domači slovstveni vplivi. Pač pa je dnevnik kmalu samosvoj v podobah, če ne v mislih; kakor hitro pritisne teža vojske, raste njegova neposrednost od dne do dne. Pisateljevo šolsko obzorje se kmalu razširi z najrazličnejšimi slovstvenimi misleci; srečujemo sledove Björnsona, Emersona, Gorkega, Goetheja, Nietzscheja in Tolstega, zato pri branju odklanja vse, kar je plitvega in osladnega. Kakor njegov dnevnik, išče tudi njegova risba študijskih predmetov v neposrednem življenju: riše vojake, razne prizore in krajine, da bi z njimi zastrl domače podobe, ki jih ne more pozabiti. Zato tudi toži o mrki alpski lepoti, ki se mu upira. V Inomostu s strastjo riše mrtvaške glave, kakor da se mu slutnja smrti hoče upodobiti še v njegovih zadnjih risarskih delih; skupino dveh mrtvaških glav je značilno imenoval: »Jaz in ti.«

Težko in odveč je danes ugibati, kako bi bilo z njim, či bi bil živel, saj je to, kar je zapustil, dovolj, da se mu je spolnila vsaj ena želja — da ne umrje spomin za njim. Kadar bo mogoča še obsežnejša knjiga njegovih izbranih del, bo ta trditev dobila še trdnejšo oporo.

—

Literarno zapuščino Jožeta Cvelbarja je bil že pred leti z veliko požrtvovalnostjo zbral in za tisk pripravil njegov prijatelj, univ. prof. dr. Josip Turk.

Želji, da bi dobil mladi umetnik dostojen spomenik v svojem delu, je končno ustregla Družba sv. Mohorja. Pričujoča priredba se v glavnem opira na besedilo, prepisano po dr. J. Turku, le da sem pri izbiri in dopolnitvi gradiva ravnal po svojem preudarku in zlasti po potrebah, ki jih je pokazal tesni obseg knjige. Zato čutim posebno dolžnost, da se prvemu uredniku te knjige zahvalim za vso njegovo pomoč.

V Ljubljani, na dan vernih duš, 1938.

F. K.

AH, VE SLADKE ROZE...

Ah, ve sladke rože
z dolmjskih ujev,
kako samo spozna
na vas je še ostanjiv!

BESTRICE ZLATICE

Sestrica, to so tiste besede,
ki jih otrok je jedjal,
ko je bil sam brez sosa in duše,
pa je ostanjiv!

P E S M I

Sestra kot najraj panta so duše,
hrepencuja oči so sun žgala —
duša pa kaže v dušo sorodno,
nisem lahal je tu je ostala.

To so izpovedi arca potrtega,
stikal sosa k sobi je žalosten v smrti,
pravil, poljubljaj je, mislil sem dušo —
ko sem spoznal, bil kamen je trd.

STUDENTOVSKA

Moj očka to rekli,
da bodem gospod,
a drugi so rekli,
da bodem lahot.

I mama boljše,
da bil bi kapitan
in najmlajši profesor,
če ne kar dekan.

AH, VE SLADKE ROŽE...

Ah, ve sladke rože
z dolenskih njiv,
kako samo spomin
na vas je že mamljiv!

SESTRICI ZLATICI

Sestrica, to so tiste besede,
ki jih otrok je jecljal,
ko je bil sam brez srca in duše,
pa je sonca iskal.

Čustva kot ogenj palila so dušo,
hrepenenja oči so mu žgala —
duša pa hoče v dušo sorodno,
nisem imel je in tu je ostala.

To so izpovedi srca potrtega,
stiskal sem k sebi jo žalosten v smrt,
pravil, poljubljal jo, mislil sem dušo —
ko sem spregledal, bil kamen je trd.

ŠTUDENTOVSKA

Moj očka so rekli,
da bodem gospod,
a drugi so rekli,
da bodem falot.

I mama želijo,
da bil bi kaplan
in fajmošter potlej,
če ne kar dekan.

»Dominus vobiscum«
ta kruha ne strada,
a »et cum« že večkrat
umrl je od glada.

Bog vedi, li bodem
res morda gospod,
Bog ve, ali bodem
pa morda falot.

Marca 1911

JURIJEVA

Dekleta, dekleta,
— pogledjte: pred duri
prinesel zelenja
vam sveti je Jurij.

Oj Marica, sreča
te, Marica, čaka,
oj kmalu boš, kmalu
dobila možaka! —

Poglejte kmetiči:
gorice, poljane
z zelenjem in cvetjem
nocoj so postlane.

Na polja, v gorice,
dekletom pred duri
je srečo prinesel
svetnik sveti Jurij.

1911

Iz rokopisne zbirke »Kmečke rože«.

PESEM O ŽANJICI

Pa žanje žanjica
rumeno pšenico,
na njivi šumeči,
oj, žanje.

Pa pesmico poje
žanjičica mlada
o polju rumenem,
o pevcu škrjancu,
o detetu rožnem,
o detetu modrih oči.

In v zibelki rožni
ob njivi šumeči,
sred pisanih rožic
se dete smehljá
in mamko posluša
in petje škrjanca
pa z rdečim se makom igra.

1911

ŽENINU

Bog ti srečo daj v zakonu,
tebi, dragi, — tvoji ženki,
in veselja, zadovoljstva
vsak dan vsaj po dve zelenki.

Bog ti čilih dá naj vrancev,
lepih, iskrih daj ti šarcev,
Bog rejenih daj voličev
in mošnjó polnó denarcev.

In svetniki premogočni
sprejmejo naj te pod plašče:
sveti Jakob, sveti Mihèl ti
do vrhà napolni kašče.

Vinograd na Trški gori
zmir bogato ti obrodi,
da v kletih ti sladke kaplje
polni stali bodo sodi.

Sveti Florijan, vojščak junaški,
ti požara hišo vari;
polno hišo rdeče dece
Bog nebeški ti podari!

5. maja 1911

SPOMINČEK

O, rad te imam, Devica Marija,
Devica Marija z Brezij ...
Podobica drobna — na njej pa v spominček
Devica Marija z Brezij.

Podobica drobna, ta kmečki spominček,
podobica bela, ej s špicami,
na njej pa Brezmadežna, v rokah ji Sinček;
ozaljšana pa je s cveticami.

Ob robčku cvetičke, ob robčku je kita
iz nageljčka rdečega in majarona,
je glorijska sveta čez sliko razlita
in Ona smehlja se iz trona.

In ljubim Marijo, presladko Devico,
in mile oči nje deviške,
in ljubim ob robčku te nageljčke rdeče
in te majarončke — spominčke kmetiške.

19. junija 1911

V SLOVO KUKAVICI

Razstavka na polju,
na gori kres,
nevihte z bliski
buće čez les.

Oj kukavica, o kukavica,
daj, kukaj, nuj;
dve, tri ... oj deset let
daj nam prerokuj!

Razstavka na polju,
na gori kres,
nevihte z bliski
buće čez les.

Čuj: ena, dve, tri,
zapela je
v slovo in daleč na jug
odletela je.

Razstavka na polju,
na gori kres,
nevihte z bliski
buće čez les.

Hej, kukavica šla je
in rekla je: dve, tri ... deset,
a k letu gotovo bo rekla
še enkrat toliko spet.

26. junija 1911

IZ »PESMI O DEDOVI TORBI«

Usekal v Gorjancih sem grčavko
in torbo v podstrešju sem snel
in vrgel sem potnik jo preko ramé —
od dragih slovo sem vzél.

Pod nogo mi bela cestica,
krog mene zeleno polje,
a dalje, a dalje, hej, tamkaj v svet,
v svet cestica moja gre.

Oj tamkaj, oj tamkaj lepo je,
lepo ko nikoli nikjer.
»Dober večer, o mamica! Bom pri
vas spal?« — in odprla bo dver.

»Od kod pa vas vede pot, božji
prijatelj, kam vede vas tu?«
In pravim povest ji o torbi
pa o vagabundskem rodu.

Na senu naspal sem se zunaj
in s soncem sem zjutraj odpel:
»Oj dalje, oj dalje gre cesta
in vede me tjakaj v svet bel...«

Doma se pa mamica joče,
za sinkom se svojim solzi:
»Odšel hrepenenja je žrtev,
odšel je iz rojstne vasi...«

In mene se loti otožnost
in palica kaže: od tu.
Obrnil korak sem in krenil
po cesti sem beli domu.

Pa dokler v tujini sem, vleče
 tja k domu me venkaj nazaj.
 In ko sem doma — spet v tujino
 me sili... Kaj to je, Bog znaj!

14. avgusta 1911

CIGANSKA PESEM

Zapojte mi, gosli, veselo
 o cesti, ki vodi sred host,
 po cesti cigan gre pevaje,
 z njim gre smehljaje radost.

Na cesti večer ga pozdravi,
 gozd odpre prijazno mu dver
 in noter cigan gre pevaje
 in kliče mi: Dober večer!

Kaj mar pri ljudeh mu ležišče,
 nikjer ne pritiska zanj kljuk —
 ciganov ves svet je vesoljni
 in sebi cigan je sam drug.

In zopet po cesti gre dalje,
 klobuk si pomakne na stran:
 Oj jutro, pozdravljeno, jutro,
 oj dan, ti, oj dan, dober dan!

In pridejo rožne devojke,
 ej, ozke in tenke čez pas
 in vitke kot zelene hojke,
 da čule ciganov bi glas.

Za njimi pa fantje orjaški,
od ur jim konjiči vise,
ej, fantje, ej, deklice mlade,
kako se radostno smeje.

Potegnil po strunah sem tankih,
obrazek je slednji zardel
in doli čez trato je širo
za parom se par zavrtel...

»Le godi, le godi nam dalje,
mošnjiček, cigan, ti bo poln!«
A kaj je ciganu za zlate,
saj njegov svet je vesoljn.

17. avgusta 1911

MOJ GROB

Pa sem od Bele Krajine
zavel je veter čez Gorjance
in v grob mrliča nesli so
čez zelene poljance.

Tam sredi polja spaval bo,
na sredi tratice zelene —
in sred zorečih spaval nád —
na sred pšeničice rumene.

Oh, ozek, tesen grob mu bo,
oh, ozek, tesen, ne visok.
In čas preteče, le par let —
za zmeraj zginil bo. Moj Bog!

A mene, bratje, ne denite,
oh, ne denite sred poljan,
čeprav sem ljubil jih v življenju
prav kot oči, kot beli dan.

Oh, mene, bratje, pokopljite
v srcé živó, v Gorjance gor!
Oj, to ne bo več grobek ozki,
to bode cel kraljevski dvor.

Ne bode tiha pesem tod
mi žalovala src otožnih,
plesala tod bo, vriskala
tod pesem bo po tratah rožnih.

Oj, tod se pesem bo glasila,
vesela pesem sivih starčkov,
in tod cingljanje se glasilo
kipečih vinskih bo kozarčkov.

In tega groba mi razsul
ne bode časa hitri beg,
oj, ta se dvigal bo nad mano
iz veka nerazrušen v vek.

Ob grobu doli sred poljan
se vila bo zelena Krka —
zasekana mi v spomenik
kot večna, neizbrisna črka.

Oj pridi, veliki Sevčenko,
oj pridi semkaj in poglej
gomilo mojo, li ob Dnjepru
imaš ti lepšo? Daj, povej!

20. avgusta 1911

VEČERI

I.

In v dušici moji — mladostni
 spomini mi vstajajo
 in nad horicont mi večerni
 spet zvezdice vzhajajo.

Na prag si, babica, sela
 in glavico sivo podprla si
 in s svojim modrim predpasnikom
 objokane oči zastrla si.

Teško se priplazila s polja
 do smrti izmučena si domov.
 Domislila sina se, mojega otca,
 tam sredi slavonskih gozdov...

»Ej, mamica, kaj vas bolijo nožice,
 ker morali iti ste peš?«
 Po glavici me je pobožala:
 »Aj, kaj? Ti ne veš, ne umeš!«

In v dušici moji — mladostni
 spomini mi vstajajo
 na babico — kakor da zvezdice
 tam za obzorjem vzhajajo.

23. avgusta 1911

II.

Naslonil v naročaj sem glavico ji
 in k nebu pogled sem uprl.
 Oj, koliko zvezdic tam — angelskih očkov
 sem v blaženstvu rajskem uzrl.

In angelčki zrli so dol na zemljó,
v vasico pred belčkane kočke
in v dušico mojo so zrli dol
in svoje v nji videli očke.

Saj angelček rajski prebel je bila
vsa dušica moja otročja
in gor v nebesa je splula lahno
iz babičinega naročja.

In tamkaj se z angelčki belimi je
priklanjala svetemu Bogu,
dokler ni pozdrava Marijinega
zapel zvon v kapelici v Ostrogu.

Pozdravil sem Mamico božjo lepó...
zasanjal spet blaženstvo nočke
in dolgo še z angelčki božjimi zrli
drug drugemu v svetle smo očke.

III.

In prišel večer je, oj, zadnji večer,
in zrl izpred bele sem kočke
— ah, babice bilo že več ni nikjer —
in zrl sem spet angelčkom v očke.

In bilo je žalostno moje srcé
in bilo je zopet veselo...
In gledal sem orjavelo polje
in gledal na cesto sem belo.

In tisti večer poslavljal sem se
od mojih sestričic — od zvezd
in s cestico belo pozdravljal sem se,
večer ta — zaželel sem cest...

In šel sem. In včasih še pridem nazaj
in vležem se v travo na roke,
zagledam v visoki nebeški se raj
in v angelčke, oj, svetlooke!

In babice spomnim se takrat svoje
in babičinega naročja —
veselo zavriska čez širono polje
mi duša spet moja otročja.

5. septembra 1911

PESEM PTIČK

Prišle so ptičke tri
tam z Dolenjskega,
pa so potrkale
meni na okence,
pa so prepevale,
pele tako:

»Mamka doma leži,
mamica kliče te:
Sinko moj, sinko, kod
nosi tujina te,
da te ne vidi več
mamka tvoja?«

Ptičice izpele so,
spet odletele so
dol na dolenjsko
zeleno polje.

Jaz sem čul pesem
žalostno to
in v domovino sem
hitel svojo...

»Mamica, kje ste vi,
ki ste me klicali,
ki ste me klicali
semkaj domov?«

Prišle so ptičke tri
pa so zapele mi:
»Mamica tvoja že
v grobu leži...«

»Z Bogom, ti bela vas,
z Bogom, polje,
v temno tujino grem
spet samovat...«

Pa sem obrnil se,
pospešil svoj korak...
Tam za menoj pa
zalajal je pes.

20. oktobra 1911

PSALM

Poveličuj, moja duša, Gospoda,
poveličujte ga ptice v grmih glogov
in pojte hvalo njegovemu veličastvu,
poveličuj, moja duša, Gospoda!

Več mi je bil Gospod kot krušni oče
v dnevih, ko bil sem dete nemočno,
več mi je bil Gospod kot majka dojka
v dneih, ko sesal sem mleko njenih prs,
več mi je bil Gospod kot domači krov
v dneih, ko mi je nagemu pokrilo golost,

ko mi je v zimi pokajoči dal kožuh gorák —
več mi je bil Gospod.

Zato poveličuj, moja duša, Gospoda!

Izgnanec iz doma sem se priplazil
pred njegovo palačo v Jeruzalem,
izgnanec, berač raztrgan, umazan,
poprosil sem sluge njegove kozarec vodé!
Pa me je povabil sam Gospod v hram ljubezni
in mi ni meril po kupicah vina —
pojil me je v hramu ljubezni z ljubeznijo,
z ljubeznijo me je Gospod upijanil.
Gori v svojem hramu ljubezni,
z ljubeznijo je napójil mene, —
ki nisem bil ljubezni vaje izza mlada —
ki nisem bil ljubljen od pokopa majke in otca.

21. novembra 1911

DOLENJSKI DEŽELICI

Oj, matjuška moja, gorica prijazna!
Kako bi ti, mamica, pač ne zapel
pesmi gorke ljubezni do tebe
neosivele, oj vedno mlade in lepe
kakor vrt paradiž!
Glej, tvojemu sinu pobelíjo lasjé,
pridejo leta, da postarí —
a ti ostaneš še v sinovi stárosti mlada,
njegovi lasje posivé — tvoji ostanejo črni
in ne bo ga belega v njih.
Njemu oči odpovedo — ti se vsa pomladiš.

In otec ti, batjuška s črnimi brki,
vedno mlad in vedno vesel,
vsako leto obleko novó,
vsako pomlad sukno zeleno,
vsako jesen pevcev čričkov,
oj batjuška ti, vinograd zeleni!
In hramček — bratec kraj bátjuške,
in zidanica — sestra kraj bratca,

Ej ti, beločela, ej ti, temnooka,
čez čelo si venec zelen si pripela,
na glavo si bel pajčolan si nadela!
Zdrava mi, bratec, sestrica, zdrava,
zdrava mi — batjuška, batjuška, zdrav!

Utrudila bodo me pota življenja
in k majki pridem utrujen in star:
»Ti, ki si dala miru tisočerim,
daj, postelji detetu zibel:
legel bo vanjo — v zemljico črno,
legel bo vanjo večno počivat;
ti me, batjuška, ziblji nalahno,
ti mi, sestra, uspavanko poj,
ti pa, mamica, čuj nad menoj!«

4. decembra 1911

MOJI SOBICI

Soba, tiha sobica ti,
bodi mi, bodi mi zdrava!
Vse, kar v tebi zdaj spava,
vse naj se zopet zbudi!
Jaz sem te pustil, odšel sem v svet,

rožic rdečih brat —
 in rožice — nageljni v tebi cveto,
 iz oken tvojih kot iskre se spó;
 pa sem šel v svet luči iskat
 in v tebi je žarkov zlatih biló,
 od žarkov teh sončnih svetlo je bilo
 in bilo še v srcu bi meni svetlo,
 da nisem šel luči v svet iskat!
 Tu v nageljnih drobnih
 ptičke pojo,
 tako veselo,
 tako sladko,
 a tamkaj zunaj le včasih samó
 zapoje prav žalostno...

27. decembra 1911

ŽALOSTNA PESEM

»Kje pa, mamica, so atek,
 da domov jih nič več ni?«
 »Ah, v Ameriki za morjem
 atek naš živi.«

»Kdo pa atka boža tamkaj,
 ko ni mene tam,
 aj, po ličecih, po mehkih,
 kakor delam vam?«

»Ateju pa tam za morjem
 lice mehko ni,
 ker so mu ga razpraskale
 črne že skrbi.«

»Kdo pa atka tam objemlje,
kot jaz vas za vrat,
kdo objemlje ga v večerih,
ko gre v mehko postelj spat?«

»Atek tamkaj pač ne spava
v mehki postelji kot ti,
in ko spat gre, s koščeno
roko beda ga duši!«

»Pa to niso sestre moje,
ker hudobne so tako?«

»Niso ti še, pa katera
lahko ti še ženka bo!«

30. decembra 1911

VIZIJA

Videl sem svoj grob v deželi,
kjer sem želel — kot prorôk:
neporasel bil je, črn ves
in od drugih bolj visok.

In tam gori si živela
ti in polno rož si imela,
ti, ki ti je kdaj cvetela
v mojem srcu roža rdeča,
lepa, da je lepše vzgojil
nisem za nikogar kdaj —
in ti cveta nisi imela
enega, da bi vsadila
mi na grob ga v tih spomin!

30. decembra 1911

DOMA

Pozdravljena, deželica,
 ti njiva sladkih kmečkih rož,
 pa daj mi ti na grobek moj
 zasádi ktero svojih rož!

Ne bo sadila mamica
 jih, ker bo tudi spala že,
 ne bodo jih, ker bodo v svet
 šle, rodne sestre mojé.

Ne bo mi bratec moj na grob
 nikoli rož sejal —
 ah, po tujini, tam po črni
 bo zase belih rož iskal.

16. januarja 1912

NIMAM PŠENICE

Nimam na njivi zlate pšenice,
 da bi zorela,
 nimam na vrtu rožice rdeče,
 da bi cvetela,
 nimam je, duše, da bi me
 rada imela.

Kot če pšenični klas
 brez zrnja zôrel bi,
 kot če brez vonja cvet
 v vrtu gorel bi:
 brez dušice drage, tako je
 vendar življenje moje.

3. februarja 1912

NARODNA PESEM

Jaz pa pojdem v daljne kraje,
daleč sedem dolgih dni.

Nihče drug ne pojde z mano
kakor drobne ptičke tri.

Prva ptička, drobna ptička —
to spomin mi bo na te,

druga ptička mi spomin bo
na to zéleno polje,

tretja ptička, plaha ptička —
moje žalostno srce.

28. februarja 1912

KO MAKI NA POLJU VZCVETO

Ko maki na polju vzcvetó,
v vrtovih cvetovi georgin,
takrat naj čez dušo ti pride
na mene tih spomin.

Čez polje boš šla po stezici,
po tihi v tihi večer,
a mene Bog ve kod po svetu
bo gonil življenja nemir.

Ko maki spet vzevejo na njivah,
v vrtovih cvetovi georgin,
takrat pa mogoče že zopet
se vrnem iz temnih daljin.

Pa pravil ti bom o daljinah,
o žalosti temni v njih,
a naju tedaj radost jasna
spremljála skoz večer bo tih.

14. marca 1912

DEKLICI

Deklica, kje si si čarov nabrala,
da pozlatila si mojo mladost?
Deklica, kje si to milost dobila,
da posvetila si mojo mladost?

Tam na Dolenjskem, tam v lepi deželi,
v pisanih lokah sred zelenih host,
tam si nabrala jih, da si ovenčala,
da pozlatila si mojo mladost.

Vsa kakor pravljica rože gorjanske
bila prelestna mladost je moja,
vedno v očeh mi bo tožnih cvetela,
tiho žarela v globini srca.

22. aprila 1912

PESEM

Rž je dozorela,
zdrava je in polna —
a ti, duša moja,
prazna si in bolna...

Daleka poljana,
zlata moja majka!
Kakor sladka pesem
v srcu oveseljenem
venkaj hrepeni:
žitno zrno v klasu
slednjem upira zlate
v svet oči.

In ta pogled vabi,
 ah, tak tajno vabi,
 kakor hrepenenje,
 ki mu smotra ni...

Rž je dozorela,
 zdrava je in polna —
 a ti, duša moja,
 prazna si in bolna.

7. julija 1912

VAGABUND

Videl sem jih
 (najbrž ob času neplodne ure,
 tega ne vem zagotovo),
 pa morda so bili ljudje, morda karikature,
 kakor jih slika Gaspari;
 a bilo jih je in videl sem ga:

V vsaki roki s culo je šel potepuh
 (morda je nosil v njih vsakdanji kruh),
 na glavi imel je poklapan klobuk,
 za trakom — to vem gotovo — vse polno rož
 i rdečih i belih, rumenih, zelenih —
 vagabund —

In kdo bi tedaj se zmenil zanj!
 Šel je: oči odprte — v njih ves svet,
 ušesa odprta — v njih vso godbo sveta,
 roke so objemale ves svet,
 noge obiskovale ves svet.
 A ko sem mu prišel bliže:
 oči zaprte — v tla pogled,
 ušesa poklapanjena, zamášena,

roka in noga mu bila oplášena,
le nekaj neumljivega je s sabo momljajl.

Zableščalo se nekaj je v dalji,
jaz nisem zapazil, kaj še spoznal!
A on je visoko klobuk zavihral,
da zableščale so rože razkošno —
s pozdravom na ustnih —
je pal —
v grob...

Nihče ni zanj znal, niti jaz!

A drugi dan v dnevnikih je biló:
»Umrli edini je človek, edini mož:
vsakega morajo nesti k pogrebu,
a on je šel sam!«

10. julija 1912

HREPENENJE

Hrepenenje, božja hrana
duše mlade moje,
hrepenenje, pot najslajša
moje dosedanje hoje!

Je bogata moja duša?
Je, v številu hrepenenj:
večji kot gore železne,
težji ta zaklad je njen!

Aj, ta duša moja bedna,
kaj brez teh bi neki bila?
Kaj bi bila! Še preslaba,
da bi, da bi — beračila.

11. julija 1912

ŠE ENA

In zdaj naj tebe ljubim, praviš!
 Rad, če bi te le s čim imel.
 Veš, imel sem ljubav — kot sonce
 toplote, pa sem vso izžarel.

Kaj veš? Pomlad vsa polna rož,
 samo da sonce zagori —
 od vse ljubezni moje pa
 vzcvetela cvetka ena ni.

In slednji sončni žarek pije
 človek s srcem in očmi —
 vsa velika ljubezen moja
 ogrela duše ene ni.

A zdaj šele! Ugasnilo
 je sonce, ker minil je čas,
 če hočeš, lahko ljubiš me,
 kakor sem ljubil jaz.

10. septembra 1912

SLOVO

Ti si kakor lilijin cvet,
 rad, duša, bi sabo te vzal,
 poglej, jaz poromam zdaj v svet
 sam, mrk kakor noč, nevesel.

Ali kaj, ko pa nihče ne more
 kot sanje in misel z menoj —
 glej, ti si mi v srcu kot misel
 vesela, sladak nepokoj.

O ti, najtajnejša misel,
 ti večno sladak nepokoj,
 nestalen jaz večni popotnik:
 na potih ti vseh boš z menoj!

14. septembra 1912

PESEM

Zabliskalo se je čez širno nebo —
 Ti greš. Ali blisku si brat
 in prišla je tvoja dolžnost,
 da zdaj ga odhajaš iskat?

»O da sem jaz blisku brat,
 da planil na mah bi čez vso to ravan
 neskončno v tujino, v noč —
 tam blisk bi sam delal si dan!«

Glej, v vrstah odšle so na daleki jug
 vse ptičice — ali si njihov brat
 in bo te ponesla mehka perut
 med sestrice nje svetovat?

»Da, dušica moja, ptica sem jaz,
 ki Bog ji ustvaril je mehko perut,
 da gre, se ne vrne: nagon ji umre,
 a v zraku za njo se zabriše pot.«

15. septembra 1912

ZA SLOVO

Daleč šla mi misel
s soncem je v zapad —
glej, nocoj pri tebi
sem poslednjikrat.

Dalje kot ta misel
pojde moja pot,
dalje še, oj, dalje
kakor je zahod.

Ali najdem tamkaj
dušico sorodno,
ali vsaj življenje
lepo in svobodno?

Ali se usoda
z mano bo podala,
pa mi iz jelše prve
narede vešala?

20. oktobra 1912

IZ »VISOKE PESMI«

O daj, da mazilim tvojo glavo,
da duša mi boš in pot in moč,
da čula bo duša tvoja nad menó,
da sonce ugasne in pade noč!

O koliko časa sem duše iskal,
a ni je bilo nikjer,
o kaj sem za potjo izpraševal,
a ni je bilo nikjer.

Enkrat sem pač videl jo, a sem spoznal,
 da ni, da bi šla z menoj —
 zdaj sem te našel! — Toda kaj?
 Ali je noč, o sonce, blesk tvoj?

12. novembra 1912

PESEM O CESTI

Bel si, moj dom, kakor hišica v vasi,
 ali si velik, prostran ves, visok —
 cesta, ti dom si mi, ti domovina,
 ti si mi mati, jaz tvoj otrok.

In žica brzojavna na drogih
 vse dneve brni, brni,
 veter od nje gredoč se poslavlja,
 daleč v tujino hiti...

Čuj, žica brni, brni,
 ali žica govori, govori,
 v daljo za glasom strme mi oči,
 kakor s prstom kaže mi v svet!

Hi, v tujino, v daljni svet,
 tam bomo služili dvajset let,
 tudi tam cesta je bela vsa,
 o tudi tam domovina mojá!

22. novembra 1912

PESEM O VETRU

O hiter si, veter, a hitra še bolj
 sta vranca čila mojá —
 kot z bliski vihar gre čez goro in dol,
 in daleč za njima griva vihrá!

Pa kakor ta vranca, veliko še bolj
 življenje to moje hiti, hiti,
 da komaj dohaja ga žalost, radost,
 ha, daleč so zad že skrbi.

Pa kaj mi vsa žalost in vse skrbi
 in radosti sladki napoj —
 hi, vranca, hi, hitro, naj gredo skrbi,
 samo da sta vidva z menoj!

22. novembra 1912

PESEM OSLEPELEGA ORLA

»Ali oblaki temni visé,
 ali je vedno še noč?
 O ti oblaki hudobno visé
 in nočejo iti proč!

Kaj mi pač desna, kaj leva perot,
 kaj mi v njih divje moči?
 Dvignem se kvišku odprtih oči,
 dvignem se k soncu od tod!

Hej, z vso silo na dan in močjo!
 Dvigal se, dvigal trinajst je let,
 že je premeril vesoljni svet,
 že vrh oblakov — krog zmir še temnô.

»Hm, le še gor, še preblizu sem tall«
 Še en mah, dva tri, nič več!...
 Ves ob moč na zemljo je pal,
 da je bil slep, umirajoč je spoznal.

23. novembra 1912

PESEM O SONCU

V dnu svoje duše ga čutim, ga čutim,
 kot v jezeru zlatem je tajen odsev.
 Ali mu morda sprejem že zvonijo?
 Iz dalje čuj radostnih pesmi odmev!

Da, že prepeva zarja na vzhodu,
 izza gor čeških pripela je z dnem,
 v njenem osončju se koplje danica —
 dušica moja, nad tvojo glavo.

Je li utonila zvezda danica,
 je li odpela že zarja sprejem?
 In sonce? Ni ga! Odsev njegov v zlatem
 jezeru? Črna noč brodi po njem.

27. novembra 1912

PESEM

I.

Jaz sem svečnik črn, zakajen,
 a ti si sveča voščena, visoka.
 Prižgala te mi je dobrótljiva roka,
 visoko gorí tvoj sveti plamen.

Jaz sem svečnik črn, zakajen,
 a visoko nad svečnikom je sveče plamen,
 plamena ne, le luč naokoli
 jaz vidim, plamena ne bodem nikoli.

In vendar prižgana si, da goriš,
 da gledal bi jaz tvoj svetli plamen.
 Morda te bom zrl, ko do tal pogoriš,
 ko treba bo, da bom pokleknil, del: amen?

II.

Saj nisem jaz svečnik črn, zakajen!
 O, videla boš, da sem človek, da vzela
 bom to svečo voščeno, da bo mi gorela,
 ko bom daroval in gloriojo pel.

In potlej ta sveča bo sedem pečatov,
 ko bom evangelij pečatil svoj,
 in bo voj, ki me vodil bo v težki boj
 in vojnikov hrabrih legijonski broj.

In nazadnje gorela bo ob odru mrtvaškem,
ob mojem vznožju sred rož zelenih
in mi sijala še v pol odprtih
očeh steklenih.

30. decembra 1912

SOLDATKI

Kapice rdeče, vse rdeče,
medalje svetle, bleščeče,
in sabljice dolge, zelene;
pred njimi trobente rumene,
gredó, gredó, korakajo,
v velikih trumah korakajo,
najzadnjih še videti ni.

Pa pridejo deca nanje na vojskó:
trobentač se je ustrašil, ne piska nič več;
vojaki: tu enemu noga je preč,
tam onemu čaka z glave zleti,
desetim na mah se sablja skrivi —
deca je zmagala celo vojskó.

Za zmago trobentic, soldatkov v lasé!
Kako zdaj ujetniki tožni molče,
a naše oči se od zmage žaré —
na loki pa zvončki zvonijo...

19. januarja 1913

MAJSKI POZDRAV

Maj je sladkost —
 sladkosti še nisem okušal,
 maj je spev —
 tudi speva še nisem poslušal,
 maj je veselje —
 ni zdaleč ga nisem še slutil,
 maj je ljubezen —
 o kdaj jo pač v duši bom prazni občutil?
 Od duše te tožne, koprneče v daljave,
 tebi vesele majske pozdrave!

28. aprila 1913

JESENSKA PESEM

Ko porumenijo tretjič gore,
 slovo od naših krajev vzemimo!
 Vzamemo ga jaz in ptice drobne,
 od dežele tuje se pospremimo.

Pride prva pomlad, pride sonce,
 pride maj — ljubezen z gor dišav,
 deklica, tedaj ga čaka z vetri,
 s severa ti pošljem zlat pozdrav.

Čez poletje te pozdravim drugič
 in po tistem pride spet jesen.
 Takrat spet poslušaj veter: glas mu
 tih bo, kot poljub od mrtvih ust — leden.

8. julija 1913

PESEM

Dušica moja, kaj kolneš
tisto mojo ljubezen,
kakor mačeha pastorko,
ki ji storila ni nič?

Ljubila bolj te kot vsakdo,
ljubila prej te kot vsakdo,
ljubila dalj te kot vsakdo,
pastorka tvoja nedolžna.

Pa kdo more ukazati,
da mačeha pastorko ljubi,
a če jo pastorka ljubi,
pisana mati kaj more?

Ti si preklela ljubezen,
v blato spomin poteptala,
pastorka šla je v tujino,
ljubi tam bolj te kot kdaj?

1913

DOMOTOŽJE

Večerni veter kot tajen pozdrav
igra se v peresih s topoli;
glej, tamkaj zadaj pa Krim je vzžarel
v sončni glorioli.

In tamkaj na ono stran, tamkaj doli,
tamkaj si ti:
tako v zenici plamenček žari
od luči, oddaljene v mrak.

Ah, tam si ti! Da bi mogel do tebe
to minuto, nocoj!

»Veš, svet je večji kot naša polja!«
Morda zaželela bi vanj z menoj?

A vendar ni tvoj in ti ne njegov!«
O, naša deželica:

ti sestra, ti mati, ti moja najslajša,
ti moja vsa in jaz ves tvoj!

1913

PESEM VOLKOV

Naša pesem je: dajte nam vsakdanji kruh!
Tako kakor gredo hajduki na rop,
tako za to pesmijo gre ves naš trop,
glejte, mi smo si bratje vsi!

Ne delimo si host, ne delimo ravni,
koder eden drevi, tam drevimo vsi
in uživamo vsi ali stradamo vsi
in tulimo vsi si povelja za krok.

Med nami je zakon močan in strog:
Kdor je bolan in ne more na rop,
tisti je svojim tovarišem rob,
tisočim — vsak mu pripravi svoj grob.

In kdor si najzadnji oblizne kri
raz gobec, se mu prav takisto zgodi...
Vzajemno tuleč gremo siti od tod,
dokler ne omaga kdo drugi na pot!

1913

VPRAŠAJ

V globini neizmerni za goro
oglasil glas svareč se in votel;
da ne bi razumel, kaj je hotel,
sem zatisnil uho.

Ali prišel je kot pogled žareč
in ni več bobnel in grozil nič več —
da ne bi ga videl, oči sem zaklopil,
ali še bolj pred obraz mi je stopil
in žgal še bolj.

Ali sem sam,
ki pred življenjem grešili so...
Ali se ni prikazal i vam?

IZ »JESENSKIH PESMI«

Gora orumenela,
ajda potemnela,
glej, in moja duša
vsa je osamela.

Kje si, draga, kje si?
Za goro, za lesi
megle črne — grde
vmes vise zavese.

O, da prideš v mraku
k meni v tihi hram,
da bi ti povedal,
kak sem sam, tak sam.

22. septembra 1915

BREZ NASLOVA

Oh, včasih slutil sem, kar zrem sedaj,
in včasih mislil, kar me zdaj razjeda,
ne maram gledati več rožnih lic —
mojá so bleđa.

Ljubezen čutil sem kot sonce v duši
in mislil, da na ves svet sonce sije,
zdaj vidim množico, ki kolne sonce
in roke za njim vije.

Kako sem črn in zloben, grd v obraz
in v duši, v srcu, ah, nestvor na sveti,
pokaži, kdo me ljubi, ne sovraži?
Kdo bi na prsih hotel gada greti?

TVOJA SLIKA

To so oči in usta in lica,
roke in prsi, postava vsa,
to si ti, da, taka si v duši
moji in nisi mojá.

Ne, ne. Preklel sem tisočkrat dušo,
mučil jo, bít jo — gada v kup;
udušil sem jo — in zdaj mi ostalo
prekletstvo je črno, dvom in obup.

Črno prekletstvo, dvomi, obupi,
proč, da vidim spet zvezd sijaj! —
Hočete iti? O ne — saj vas ljubim,
ljubim te, hočem te, hočem nazaj!

Pridi sem k meni, ti, ki me gledaš,
daj, ali človek brez duše živi? —
Dušo sem vdušil.

Še žilo pregrizni, napij se krvi! —

MOJI KRAJI IN MOJI DRAGI

Mati, kot koklja na spómlad piščancev si nas narodila,
deset hajdučkov ciganskih: štiri paglavce črednike,
šest kučemajk. Blagor si materi, dokler še more
deco vso spečo pokrivati z eno rjuho!
Blažena Prékopa, hišica grlica, ali si grela nas,
ali si grela nas in negovala goliče pod krili!

Pa od nekdaj je že rasla na tisti zemlji akacija,
prisejana iz Gruče in iz Volčkove vasi
in še dalje nazaj v temino Germanije, Bog ve, od kod.
Tista je zelenela nad hišo in sipala belo
cvetje na njó in nje korenine so srkale sok
nam iz src; mi smo srkali vonj njenega cvetja
od pozne pomladi čez maj do poletja.
Nisi vsadil je ti — ti si posekal prepozno jo, oče!

Fantek je stal v dolini; tam onstran doline pod goro
hišica se je belila pohlevna med drevjem zelenim;
na zapadu holmec z brezami belimi in med
njimi kravice; vse je poznal od čade tja do maroge.
Nizko nad holmom viselo je sonce — kdo mu ukazal je:
Stoj! Prišli so in fantku pokazali s prstom nanj —
lopovi — toda opoldne so mu oči zavezávali.
Fant je bil majhen in ni znal še meriti sončnih daljav,
šel je na griček, da ga doseže in v žepu prinese domov.

Šel je pod goro in prišel do vhoda širokega, vsega
s cvetjem obraslega, nad njim se je skrival napis:
»Stopi tu noter, da ješ od drevesa življenja
sad življenja, utrgaj ga z lastno roko.
Kača visi na drevesu — ne misli nikoli,
da je vrv, da bi jo rabil za vrv.«

Spređaj pred vhodom dremal je stražnik ob skalo nalonjen,

pa že začutil kot pes je drobne korake po poti.

Videl je fantka: majhen je bil, imel je vesele oči, glavico kodrolaso, skakljal je in tleskal z ročicami. Ko priskakljal do možá je pred vrati, se še bolj smejal je. Mož pa je škarje potegn timerbe in fantku pomignil in mu porezal kodre z glavice okrogle. Fantku se je zdelo dobro: vsaj mami ne bo jih zdaj rezati treba.

Vstopil je in stal na sredi in gledal okoli plah in začuden: bele gardine ob oknih visokih, stene poslikane z rožami, ura gosposka ob peči, peč visoka, brez zapečka in droga s koruzo. Tamkaj podobe: mož črnolas gleda temno izpod čela, ženska, uhane velike, svetel trak v lasih, sveta Družina vse bolj gosposka in Jožef ne tako umazan in še Kristus na križu visel je zlatem, ne pa na črnem. Fanta je omamilo, vedel ni, kam bi obrnil pogled, ali bi vzdihnil k tisti, Mariji menda, tam gori, ali k tisti ženski z uhani svetlimi v ušesih.

Prvič je prišla fantku solza v oko in prvič je pomislil, da ni več doma.

Knjigo učeno med lakti, glavico objokano v dlani, gledal je v knjigo, a videl ni črke učene.

Prvič se vrnil je: in je poganjal voliče ob plužnih, nogo mu je lovilo kolo in komaj je dosegel krepelec, hej! je rekel voliču z glaskom drobnim za repom in je šlo v brazdi črni kot rezal pogačo bi belo.

Gnal je voliča na pašo v Hrvaško goró v košenico, vrv je privezal za dolge bele rogove jalenu, v kolovozu zajahal rjavem ga v Težki breg:

Hej, to je šlo kot jezdil bi cesar po Dunaju belem, ves mojstít, kot gledali bi ga vsi kralji sveta.

Kukavica je zakukala v bukvi zeleni v dobravi —
 »Hej, si že tukaj! Ena, dve, tri... petnajst, dvajset,
 čuj, pravi.«

In še naprej, da fantek ne zna že več šteti.
 »To bo življenje, to bomo romali daleč, oj daleč po
 svetil!«

Tekli so v šolo — torbe platnene čez ramo,
 v torbicaх kruha bakón in knjige in drugo kramo,
 tekli za vozom so, da so sopihali, pešali,
 eden za drugim po vrsti na soro se obešali,
 tisti pa, ki niso dospeli nič več na soro,
 tekli so kakor konjiči, držeč za zavoro.
 Konec leta pa — list za klobuki —
 peli so, vriskali, topli se kakor hajduki;
 ko so natepli se, ko so se navriskáli,
 kakor lisjaki domov na počitnice se prismejali.

Tiste lepe počitnice — pesem dolenjske dežele:
 ali so grlice v gričku porazletele se bele,
 ali razpasli po zelenu paši so beli se janjčki —
 med vinogradi stražijo zidanice in hramčki.
 Kdo je že snival tiste dolenjske jesenske noči,
 kadar grozd spi, a jagoda vsaka na grozdu crli,
 sv. Martin pregleduje dolge vrste z očmi jasnimi,
 sodi se prazni prerokajo z glasi polglasnimi!
 Mimo nedelja je kvatrna, Vlahinja bela ta, mimo,
 v hram, zvrnimo čebre, kadi in škafe pomijmo!

Škatlo na ramo z orodjem in šel je z očetom v prigorje,
 razpostavila sta se pred zidanico dišečo:
 vino staro je stalo pohlevno, dajalo opojno vonjavo,
 mošt je plajhal v kadéh in mrmral je pri sebi uporno,
 silil kvišku in metal peškè na površje,

preša pred lino je stegala močni dve roki nestrpno
 kvišku, da bi objela beli težki kamen
 in ga zagnala okrog, da pokajo udi neugnancu,
 vrč lončen je čepel že podstavljen, brenta
 rdeča zraven smurela — in ónadva tam sta tesala,
 óblala doge kostanjeve, sode sestávljala,
 vanj zakurila in zvila mu rebra, da bi bil okrogel,
 dno naredila vanj, z obroči nabila ga močnimi,
 da bo utegnili krotiti mošt — razbrzdanega lumpa.

V soboto zvečer: »O Bog ga daj, mati!« »Bog daj, sinko!«
 Kuhala še je večerjo in pravila očetu o tednu:
 hrami so polni povrtnine, konoplje rosé se na vrtu,
 zaorali za ozimino, preorali so praho.

Kje si, deželica — gnezdece sonca-goloba,
 Krakovo-hosta — šuma prostosti, svobode,
 nograd med škarpami — čriček duše razkošne,
 njiva zelena — sreča srca veselega?
 Kje si, Frida, golobček moj beli ob potoku,
 ki si okopal v mleku peruti je belem,
 v rosi zelenih trav si umil je nedra deviška,
 napojil z modrino neba si oči je vesele,
 s tisto modrino ozarjeno s soncem dolenjske dežele?
 Daj mi, prileti, golobček, na okno, prileti
 s tistim soncem in nebom mi v dušo posveti,
 v moji duši razgrinja se temno tujinsko nebo,
 mrena bridkosti trga moje oko...
 Kje si, dušica Tinka, ti grlica tiha na gori?
 Da bi našla tvoja perut zdaj okno to moje,
 da se napijem iz tvojih oči pogleda svobode:
 v gori po rožah gorjanskih se pasel je tisti pogled,
 diha v njem majski večer: akacijski vonj, trt cvet,
 morda spomin na mladost, na jabolko rdeče, kostanje,
 na duše nedolžne, vdane neskončno ti, sanje,

morda bi zrasla mi moč, naraslo v orkan hrepenenje,
 planil za tabo bi, kamor sem hotel, v življenje!
 Ali, o Frida, izžgali so tvoje oko,
 v črepinjo so zlili modro nebo.
 Izvrtali, Tinka, tvojé, jih vrgli za zid —
 tjakaj jih lazijo pisane kače pit!...

Mati, žena preprosta, ki s križem si blagosloвила
 sina me in s škapulirjem opasala; mati, ljubezni
 žena — v zibelki pod pajske si me nosila na njive,
 tamkaj sem spal na vroči grudi kot muren v travi,
 tam si dojila me, trudna košuta, mladiča;
 mati, žena moči:

vol — si vpregla za vrat si jarem in sta orala
 zemljo z očetom trdó, črne žulje po plečih,
 ture po vratu, črna živina, grebena ožuljena;
 trudne so se obračale brazde, sram jih je bilo,
 da so bile beračeve, po beraško zorane,
 da jih pognojil berač je brez gnoja le s potom
 in z molitvijo — zrnje najboljše vsejala v nje,
 v brazde krvave — malopriden rodile so sad.

Mati, žena modrosti: Sin moj, dušo
 eno imaš in mater pod soncem le eno —
 grob pa izkopljejo v zemljo ali vsekajo v skalo,
 kamor boš prišel in kar boš naredil, si boš ga zaslužil,
 glej za dušo, mater ubogaj, še senco njeno spoštuj!
 Sin moj, modrost je, vóditj druge v življenju,
 večja modrost je sebi ubirati pot:
 pride čas, ko sam boš tožnik si, sodnik in rabelj.
 Kdor učenost je pobiral iz knjig, učen je za knjige,
 kogar življenje je šolalo, lahko je učitelj življenja:
 kdor se je sam umival, ne bo se mu gnusil cigan,
 toda česen zmerja čebulo s smrdljivko.
 Nikdar ne reci, da ti je bilo hudo, dokler si
 z lastnim salom nisi mazal še škornjev,

takrat boš videl, da je več dnevov v letu kakor pa žitnih kupov. — Blagor človeku, ko je našel prijatelja, ki se prilega srcu, glej pa, ker moreš človeku sicer pogledati v oko, ne pa v srce — to glej, da najdeš človeka in tudi najgrši človek po licu je človek.

Eno še, sin: glej, dva človeka sta nenasitna v svetu — lakomnik in vedoželjni: blagor črvu, ki se izlegel je v redkvi in ne pozna, kakšen okus ima jabolko in če je videl ga, da si ga ne poželi. Toda, če se je skregal z zemljo, kod naj hodi? Sin, sin! Blagor si materi, dokler pokriva deco vso le z eno ruho, toda gorje, gorje, kadar kod hodi ta in kod oni. ne ve!

Zdaj, glej, hodimo; kod, ti ne veš, kako, ti ne umeš in bolje je zate!

Oče, kdaj je obsenčila tvojo zenico senca grenkosti, kdaj otrovala ti dušo je kaplja hrepenenja?

Morje brezdanje — kdo mu je stavil mejnike?
 morje svobodno — kdo mu je gradil jezove?
 morje mogočno — kdo mu koval je okove?
 morje tuleče — kdo mu usta mašil je?
 morje, demon strahu — kdo bi prevrnil mu dno!
 Tisto morje krvavo, sito krvi in možganov ljudi,
 sito zlata in ljubezni in src in duš,
 vedno zijoče kot žrela sibirskih volkov,
 tisto je stavilo meje med najini srca,
 tisto je srce tvoje vklenilo v verige,
 tisto pretulilo tvoj je šibki glas,
 da se razgubil je, preden prišel je do nas.

Je gorela domačija: skala ni dala
 kaplje si izsesati dojencu iz prsi
 materinskih, polja požigal je mraz,
 goro obžrl je bel konj in vihral je z bliski vihar,
 strn požrl in zrušil lákotnik vse je obenem.
 Zevala deca je gladna, s palcem mašila si usta,
 rulila živad je po stajah, petelin na lesi se stresel,
 crkale miši pod podom in muhe so oplétale.
 Bil je čas, ko tvoj oče prodal košenico in lozo
 za mehur je tobaka. — Kdo je oral vprežen v plug
 njivo za hosto, kdo je na plečih skal nanosil,
 da si zgradil je dom? — —

Kolumbija, o svet krvi,
 ali pekel je želodec?
 Hu, huj, oče tvoj je tam
 in si z njo žejo na duši gasi!

Ne tiste skale — bile so lahke in mehke kot jagnjeta,
 ne tisti plug — lahko bi peljal ga kakor kozarec do ust,
 tiste jagenjčke sonce ogreva dolenjsko in boža vdanost
 dušic nedolžnih, tisti kozarec sezoril v Hrvaški je gori —
 o preklete te planjave dolge in široke,
 kdo jim vidi skozi gore dima horicont,
 tista goba, vedno žejna, pije našo kri,
 tisti stolpi, vzpenjajoči boke k nebu —
 gadi, sikajoči noč in dan za plenom,
 v noči — dnevu okna razžarjena — zvite satanske oči,
 kolesa brenčeča, hiteča, z jermeni preprežena,
 tista navijajo mišice naše in jih izžemajo.

Jerica, mamica stara, kdo mi pokaže tvojo podobo,
 polno dobrote, kakor naša ljuba Gospa v kapeli,
 tiste gúbice vse prijazne kakor oči otroka,
 tiste oči, drobne kot brinje in meni drage tako,

tiste roke — kaj jim poljub za vse, kar oné so meni dale? —
 ki so še stiskale hlapčevsko uporno kramp po pleterski tlaki? —

Zvonila Marija v Ostrogu v zarjo večerno je ave,
 riba se dolga zijoča iztégnila je izza Kuma
 nad gorámi v iztok — treba je bilo dežjá.
 Ona je sela na rušo, jaz pa drjasal sem živ,
 kot bi napil se živega srébra objéstnik,
 in ji kuzmal kolena: »Ej, da bi vedel ti,
 kako me bolijo noge, al da bi še tebe tako,
 to bil bi pri miru kot kamenček v grmu.
 Boš že tudi ti star in se ti ne bo več ljubilo.«
 Mati, kdaj bom pa star? »Kadar boš velik.«
 Mati, kdaj bom pa velik? »Ej, norček ti mali!«
 Ali če bi bil tak velik kot naša jablana,
 naša jernejevka, to bi bilo lepo, kajneda!
 To bi letel, vsi bi leteli za mano in me ne ujeli. —
 Blisk. — Ali da bi bil tolik, da bi prestopil
 Gorjance in Kum obenem, splezal gor na oblak,
 kakor vranca zajahal ga in ga zatiral: he, he!
 blisk bi ujel, v nedra ga del in v jadrnih prinesel domov.
 Tih je bil tisti nasmeh krog njenih ust,
 meni pa so žarele oči in je dejala:
 »Bil je (daleč je bil), velik je bil, da je zajahal
 oblak in ga jahal daleč, daleč — na sonce.
 Mnogo minilo je let, a ga ni bilo nazaj!
 Gori na soncu je ostal in bisere niza v niz,
 dolgo niz in jo že spušča na zemljo.
 Kadar bo prišla na zemljo, bo enega k sebi potegnil,
 grad si sezidala bosta in sama živela tam lepo.« —
 Kdo se obesil za nit je — pač veste,
 kdo se obešal je cele noči in hitel na sonce!

Od 9. aprila do 25. junija 1913

POLJE ZELENO — MOJE VESELJE

Spet te vidim pred seboj, plodna dolensjaka njiva
na šentjernejskem polju, kakor te vidim vedno, vedno,
ker najslajše mi je, muditi se vsaj v mislih na tebi.
Spet te zrum pred seboj, velika, zelena, zlata. Kaj mi
je paradiž, polje, ti si moj raj, spet te zrum in zoro te
rosel, vesel, svet, v srcu in jo
magujem, kakor ...
svoje boječe cvetoče ...

SLIKE IN ČRTICE

Hej, kmale, kmale pridem, s palico v roki, s kufinami
šest jernel, kmale pridem, s palico v roki, s kufinami
na rokah in veselim srcem, raj bova spet šivela dolgo
ukupaj.

Po beli vesti pridem, Pa šanjske di vojke bele pre-
nico in prepevajo tisto dolensjako pesem:

Skrjanček nad poljem leti
in mojemu srcu švrgoli,
on poje čud pravno polje —
žalostno ga moje srce.

»Bog daj srca, šanjsce! Ste kaj pridneže

»Bog daj! Pridi vezat, Jože, pridila

»Pridem na likol, le hitrala

»Oj ti, pomskeč: na likol, svedra, na proško in po-
gačo pač, sedaj pa mi, čakaj, čakaj ...

»Ne ženi se, Anica, rdeč, da se ne užanješ, boš
videla, da imaš rdečo kri »

»...in srce, ki za iznjo gori»

»Pa likola prihrani!»

POLJE ZELENO — MOJE VESELJE

Spet te vidim pred seboj, plodna dolenjska njiva na šentjernejskem polju, kakor te vidim vedno, vedno, ker najslajše mi je, muditi se vsaj v mislih na tebi. Spet te zrem pred seboj, veliko, zeleno, zlato. Kaj mi je paradiž, polje, ti si moj raj, spet te zrem in sem te vesel, vesel sem misli nate, ki jo nosim v srcu in jo negujem, kakor neguje dekle prvo ljubezen, prve svoje boječe cvetke, ki skrivoma žare v njeni duši.

Hej, kmalu pridem zopet po beli cesti čez veseli Šent Jernej, kmalu pridem, s palico v roki, s knjigami na rameh in veselim srcem, saj bova spet živela dolgo skupaj.

Po beli cesti pridem. Pa žanjejo devoyke belo pšenico in prepevajo tisto dolenjsko pesem:

Škrjanček nad poljem leti
in mojemu srcu žvrgoli,
on poje čez ravno polje —
žalostno je moje srce.

»Bog daj srečo, žanjice! Ste kaj pridne?«

»Bog daj! Pridi vezat, Jože, pridi!«

»Pridem na likof, le hitite!«

»Oj ti, porednež: na likof, seveda, na preščo in pogaćo pač, sedaj pa ne, čakaj, čakaj...«

»Ne jezi se, Anica, glej, da se ne užanješ, boš videla, da imaš rdečo kri.«

»...in srce, ki za fanta gori.«

»Pa likofa prihrani!«

»Pridi ponj!«

In vse se zasmeye.

Aj, to je razpoloženje: nad poljem škrjanček in sonce, na njivi šumi pšenica in rž in med njo smeh devojk, to je razpoloženje, ki ga je najbolj vesela moja duša!...

»Od kod pa vi, teta Barba, in kam?«

»Moja pot je čez polje in moj cilj je za poljem na žegnanem britofu, kakor poje ona pesem.«

»Glejte, kako je lepo sezorila strn.«

»Je. Veš, pa včasih je imela rž klas, da bi bil z njim ubil medveda, a dandanes to, pa še tega ljudje niso vredni, ker ni med njimi ljubezni, ampak sovražstvo in zavist: brat bi privoščil bratu, da bi ne posijalo sonce na njegovo njivo in ne pala rosa na njegovo košenico... Če bi se Bog oziral na vse to, ni bilka ne bi pognala v vsej krški dolini ne, na celem svetu ne.«

»Pa ni, tetka, menda res tako hudo!«

»Usliši te Bog! Pa jaz grem, ostani z Bogom!«

Vedno sem te vesel, polje, vedno, vedno, vedno si mi prijazno, a najbolj zvečer.

Nisem umetnik na violino ali na citre, celó na trsteniko ne in ne na vrbovo piščal, da bi zaigral pesem, otožno in žalostno, ko bi bila moja duša otožna in žalostna... Ni mi dal Stvarnik tega daru, toda hvala mu, da je ustvaril polje: žalosten sem in bolest vasuje v moji duši in grem v zeleno polje, ki na pol sanja v božji večer... In tedaj zašumi preko polja rženo klasje tožno pesem daljnega hrepenenja in murnčki zacrlé otožno, poltiho, kakor bi usnivali vasujočo bolest moje duše, in tam za poljem zapoje dekle lepo, otožno narodno pesem, ki najde odmev v moji duši —

in tedaj mi je morda laže, morda tudi ne, ampak dobro mi je, da je čutilo z mano polje.

Ali je pa človek razposajen, vesel, ker večkrat pride k moji duši v vas ob takih večerih tudi radost: tedaj zašumé klasi vriskajočo pesem zdravega življenja, za poljem korakajo kosci, pojoč veselo fantovsko pesem, katere je vselej tako veselo moje srce!

Pa je spet večer, ko je človeku, kakor bi bil na svetu sam, sam. Rženi klas šumi tedaj o pšeničnem in pšenični klas sanja o rženem in vasuje mak z modrooko plavico in gredo fantje vasovat in pojo sladko zaljubljeno pesem, ah, takrat je človeku, kakor bi bil sam na svetu, ki bi je ne imel duše drage:

Jaz pa sem ena revna stvar,
vsaka druga ima svoj par ...

Ah, tedaj se spomnim nate, duša Frida, in tedaj zavriskam v jasni večer in moja duša roma, roma čez te šumeče njive v vas k tvoji duši in tedaj mi je, kot bi bile moje te njive in jaz njihov in ves svet moj in jaz njegov ...

7. in 8. marca 1912

POLHI

Jerinov Jernejec je pravil, že res, Bog mu daj nebesa! Štajerec je bil — in so mu navadno tudi rekali samo Štajerec — in je služil pri Jerinovih na Dobravi kakih dvajset let in umrl, ko so mu bila pleča že vsa obložena od let.

Čakajte, povem vam malo o Jerinovem Jerneju, preden vam povem, kar mi je pravil o hudirju in njegovi čredi, o polhih.

Bil je majhen, malo upognjen, noge malo krevljaste, hodil je vedno podbrit in plešo je imel, pa sme-

jal se je vedno in otroci smo ga imeli radi, res zelo radi. Znal je piskati »na pero« tako lepo, da ne v vsej krški dolini nihče tako. Večkrat so ga prosili fantje, da bi jim razodel umetnost, toda ni se dal preprostiti, ker bi ne bil potem več on tako imeniten in je z njim umrla ta lepa narodna umetnost.

Nas otroke je imel najrajši. Učil nas je delati žabje stolčke in zibelke iz cedilja, učil nas delati roge iz kostanjevega lubja — aj, to smo trobili včasih! — učil nas biti svinjko, loviti kislice, vsega nas je učil in naučil, samo piskati na pero ne. Ko smo se že učili v šoli nemščine, nam je pravil včasih, kako je bil daleč po Nemškem in po Italijanskem, kjer se je naučil obeh jezikov. Hej, to smo poslušali pazljivo njegove nauke, bolj kakor v šoli učiteljeve; pa kako kmalu smo se naučili njegove nemščine! Tako nas je učil: »Fižol je fižolen, krompir je krompiren, repa je repen, zelje je zeljen.« Tudi italijanščine: »Per due krajcer mlek« se je reklo: po dva krajcarja je mleko.

Ni bil učen Jerinov Jernejec?

Pa storije je vedel! Pa kako lepih! Tako je pravil o hudirju in polhah, hudirjevi domači živini:

Že takrat, ko še ni bilo Dolenjcev na Dolenjskem — ne vem, kje so že bili tedaj —, že tedaj se je bil polastil hudir polhov v krakovski šumi, ker je vedel, da pridejo morda že kmalu v te kraje Dolenjci, ki bodo vzeli vse v svojo oblast in njemu ne pustili nič; zato se je požuril prej in je imel prav!

Ko pa so prišli Dolenjci in si porazdelili plodno zemljo ob obeh bregéh Krke in postavili bele mejnike tudi po Krakovem, ki ni nikoli prej stopila vanj človeška noga, tedaj si je hudir precej izgovoril od kmetov za svoje polhe žir brezplačno. Ker se je bilo bati, da bi zviti zlodej ne uganjal kakih razposajenosti, so mu brezpogojno ugodili. Od tedaj je gonil vsako

jesen svoje polhe iz duplin v žir, da so se lepo zredili in laže prespali trdo zimo. Ker so bili polhi pohlevni in se niso radi oddaljevali od gospodarja in pastirja, je sel ta navadno na kak hrast, žvižgal na prste — zato se ne sme žvižgati na prste — ali pokal z bičem in pasel je samo ponoči — se smejal teti luni in zvedam na nebu.

Neko leto je pa prišla nad dolensko deželico uima, kakršne še ni bilo in nas je Bog varuj: pomladi je bil mraz in je pozeblo vse, vse, da so ljudje strahoma čakali hude lakote. Poletje je bilo vroče, da se je vse spalilo, da je zgorelo vse, kar je ostalo mrazu. Krakovo je začelo celó goretí kar samo od sebe in ga je veliko pogorelo in prišlo tudi hudirjeve živine veliko k nič. In kar je je ostalo, ej, tudi njej je pela huda! Saj bi bili ljudje radi uživali želod in gabrov plod, o lešnikih še ne govorim ne, pa ga ni bilo. Hudir je tedaj zagnal polhe spat z lačnimi želodčki. Pa niti drugo leto ni bilo nič bolje in ne tretje, ni četrto... sedem let. Ej, to bi bili morali polhi priti k nič do enega, če bi ne bili hudirjevi! Pa hudir, zvita bučica, ta si je znal pomagati: šel je iskat nekam — menda na Trjavo — čudovit kamen. In ta kamen je nesel lačnim polhom, ki so mrmrali po polhovinah, od enega k drugemu in vsakemu ga je dal oblizniti in vsak se je odebelil, da je zadostovalo za eno zimo.

Pa žira ni bilo v Krakovem niti osmo leto, dasi ni bilo tisto leto hudo leto, bilo pa je tem več buko-vega v gori, v Gorjancih. E, pa je hudir menda že zgubil oni kamen in drugega najbrž ni mogel dobiti več. Kaj je hotel kakor izgnati živinico iz Krakovega čez Krko v Gorjance.

Nič ni sklenil prej z ljudmi pogodbe, ker je dobro vedel, da si mu ne bo upal nihče ustavljati.

Po sedmih letih je nekega večera zopet zažvižgal na prste, stal je pod krivo brezo, zelen klobuček na glavi, za trakom pero divjega petelina in velik bič v roki.

Hej, to je vrela vkup polšja čreda!

Hudir se ni hotel bahati, koliko je priredil v sedmih letih živine — seveda ne, ker ni nič priredil! —, zato je zgnal coprnice, da so nakopičile nad dolino črnih oblakov. Ukazal jim je, razdeliti se v dva dela in enemu delu iti na vzhodne gore, a drugemu na zahodne, na Trško goro, ker takrat še ni bilo cerkve na njej. Morale so se potem na hudirjevo povelje krepeliti s poleni, da se je bliskalo in da je videla njegova čreda ubirati pravo pot. Prišel je do Krke. Tam pod Dobami je bil brod in brodnik Žagarjev Gregor.

Črednik hudir je došel s polhi do njegove bajtice, potrkal na okno in zakričal:

»He, Žagarjev Gregor, spiš? Hajdi, odpni brod in me prepelji! He, Gregor, mudi se mi!«

Temno je bilo in Gregor ni videl, kaj mu gomezi pod nogami, a brod je odpel in že se je pomikal po tisti vodi. Pomislil je Gregor in se zbal misli in tujca in čudnih malih gostov.

»Kaj hočeš za plačilo?« je vprašal hudir onstran.

»Kar ubijem z enim mahom vesla.«

»Bij!«

Gregor je zamahnil, a polhi so jo potegnili drug čez drugega z broda — zadel je samo enega.

»Ha, ha!« se je zasmel hudir. »Prav, prav, da si ga. Saj je bil šepast, sicer bi bil tudi tisti ušel, in ravno tisti mi je delal težave in zapreke na potu.«

Gregor je spoznal, da je prepeljal hudirja in se globoko oddahnil, a se vendar še tresel na vsem životu.

Hitro je šlo v goró in hudir je žvižgal na prste in pokal z bičem.

Bog ve, koliko časa je potem pasel hudir po gori po bukovem žiru vsako jesen polhe, ko si ga ni upal nihče lotiti, kaj še, da bi se bil recimo drznil ta ali oni loviti mehkodlake sivčke, ki so vsak večer tako pridno klestili búkovček.

Pa so pomrli stari ljudje, ki so še pomnili ono veliko preseljevanje iz Krakovega v Goro, in gospodarili so na njihovih gruntih njihovi sinovi in sinovi sinov, Bog ve kateri! Ti pa niso že nič vedeli o zlodejevih pravicah, kaj še! Saj niso niti vedeli, da pase polhe on, ampak so mislili, da so tako kakor druga divjačina, lisice, zajci, dihurji in vse druge. In ko so okusili njihovo sladko mesce, kdo bi jih zadržal, da bi jih ne bili lovili? Če bi bile ležale prav kače pred polhovinami ali jih stražili modrasi z zakrivljenimi rožički na noseh, bi se ne bili zdržali, nikoli!

Brsanov Tonče, he, to vam je bil, ki jih je polovil več kot vsi drugi Prigorcei, gotovo vso prirejo hudirjevo, če ne še kaj starih.

Tam gori ob cesti v Opatovi gori je bila velika votla bukev. Lepo število jih je imelo prostorčka v njej.

Veliko bisago je vrgel čez ramo neko jesensko noč in mahal k bukvi. Vrgel je vrečo od sebe, a pripravil debel lesen kij in vsekal s sekiro v bukev luknjo.

In začeli so vreti iz luknje polhi in on je mahal in bil, da mu je vse curljalo s čela. Do petdeset lepih rejenih živalic je ležalo mrtvih krog njega, a ne še dosti njemu. Joj, to se je praskal za ušesi zlodej, ko je videl, kako »pase« Tonče polhe, in je posegel vmes tudi on: začelo je vršeti v vrhovih bukev tako grozno, pokale so veje, drevesa so padala na tla, skale so pokale, grmela je gora, hej, in Brsanovega Tončeta — nikoli ga ni bilo drugače strah, ker ni bil baba — hej, kako jo je sedaj pocvrl brez bisage in polhov, brez

sekire in kija, toliko da ni izgubil petá — in je bil vesel, pa še kako, da ga je hudir pustil vsaj še pri življenju.

Oj, kako mu je tolklo srce drugi dan, ko je šel tam mimo in je videl v bukvi temno luknjo in ob nji sekiro in bisago in kij, a polha nobenega, pa kako so stale vse bukve po koncu in skale so bile cele vse in gora kakor navadno — nikakega sledu sinočnje nevihte.

To vam pravim, otroci — je končal Jerinov Jernej —, najbolje je hudirja pustiti, kakor je, naj ima, kar ima, glejte le, da ne dobi v oblast vaših duš.

11. in 12. aprila 1912

ZGODBA O ŠTORKLJI IN ZLATI RIBICI

Takrat je zagagala nad Krko ob velikem grajskem maklenu tropa divjih rac, tam izza Krakovega pa je prijadrala štorklja, z nogami nazaj, z vratom daleč naprej — he, pa so menda že mislile strahopetne račke, da je lovčeva puška! — in v kljunu ji je visel majhen bel povojček in v povojčku je nekaj jokalo...

Prav takrat je priplavala gori po Krki in zavila v naš potok zlata ribica in ko je priletela štorklja nad potok in ugledala zlato ribico, je spustila beli povojček v vodo, da ga je ujela zlata ribica. In ravno tedaj je prišla prat Mihčeva teta na potok bele srajčke in njej je dala zlata ribica beli povojček in v njem — dete in do je nesla tetka Skindrovim.

Aj, kako so se veselili Skindrovi otroci, ko so videli malo sestrico Milico na lepi beli blazinici, prekriti z belo tančico, vso prepleteno z rdečimi trakovi in pentljami, ko jo je prinesla botra od krsta! Najrajši bi bili vedno pri njej: Janezek je hotel ogledati vso — da bi jo menda poznal, če bi se izgubila —, otipati

njena lička, samo to ga je jezilo, da je skoro vedno mižala, kakor bi ga ne marala pogledati.

»Mamica, lejte, Milica pa noče pogledati.«

»Le čakaj, bo že še!«

»Pa naj zdaj, dajte, recite ji!«

»Le ti ji reci!«

»Ko pa noče.«

Moral je pač potrpeti še dolgo, preden je gledala.

Pa to mu tudi ni bilo po volji, da se je včasih obrnila tako kislo in s tankim glasom zajokala. Tedaj je vselej nakremžil obraz tudi on.

»Mama, pa jokati tudi ne sme.«

»E, saj še ti večkrat.«

»Pa ne bom več.«

»Ko bo ona tako velika, tudi ona ne bo.«

Pa da bi bili videli veselje Skindrovih otrok šele tedaj, ko so imeli botrinjo. Tam drugo nedeljo popoldne je bilo. Botra in boter sta prišla. Botra je prinesla na glavi velik jerbas, z belim prtom prekrit kot veliko soboto. Vsak malih je dobil od botre veliko pšenično štruco, Janezek malo manjšo, kot je bil sam, in boter so stisnili v rokco vsakemu še bel grošek; mama in atek pa sta dobila velike hlebce, ne vem, kaj še vsega.

»Da boste pridni in da boste imeli Milico radi, pa da jo boste lepo zibali, zato sem vam prinesla to.«

»Bomo, bomo,« so obljubljali vsi v eni sapi.

Atek so obljubili narediti zibelko, lepo majhno, na koncu rdeče rožice in potem, ko bo večja, voziček.

Motite se, če mislite, da so otroci uživali to srečo sami med sabo, kaj še; tekli so k sosedovim in kazali Mančki in Tončki bele štruce in bele krajcarčke — in malima je bilo hudo, da nista imeli tudi oni kaj takega.

Pa štruce so Skindrovi otroci kmalu pojedli — aj, ko je pa bilo tako sladko! — in tudi sosedova Mančka

in Tončka sta dobili in nista bili zato nič več žalostni, pač pa, ker nista imeli tudi oni kakega malega otročička, da bi ga zibali, kakor so Skindrovi Milico.

»Teta, kje ste dobili Milico?« sta vprašali Skindrovo mamico.

»Mihčeva teta so jo prinesli.«

»Kje so jo pa dobili oni?«

»Na potoku jim jo je dala zlata ribica.«

»Aj, zlata ribica jo dá pa lahko tudi nama,« sta si mislili mali in se razveselili, da vesta, kje se dobi malo dete. Sklenili sta, da bosta tudi oni dali svoji ime Milica — bili sta prepričani, da dobita deklico —, da ne bodo imeli Milice samo pri Skindrovih.

Vzeli sta majhno košarico, postlali v nji mehko s cunjami, pregrnili z belim prtkom in šli proti potoku.

»Morda pa ne bo ribice, saj ne ve, če jo čakava.«

»Jo bova morali klicati.«

»Misliš, da pride?«

»Bo prišla, bo, mora priti, saj ji ne bova nič naredili, samo Milico naj nama prinese.«

»Morda se bo bala, da bi jo vlovili.«

»Bova pa povedali, da je ne bova.«

Mančka je stopila z bosimi nožicami v vodo in klicala:

»Zlata ribica, zlata ribica, daj, prinesi nama Milico, saj ti ne bova nič naredili, saj nimava trnka in drugega ni nikogar tukaj, zlata ribica!«

Hrepeneče je gledala po brbljajočih valčkih, ki so izginjali v ovinku za cvetoči češminj.

Tudi Tončka je stopila s košarico v roki v vodo in klicala in gledala v čisto vodico — pa nič. Ni je bilo zlate ribice, ni je bilo, Bog vedi, zakaj ne, ko sta vendar tako lepo prosili.

Star topol je stal onstran in visoka jelša; ogledovala sta se v vodi in njun odsev je trepetal na valčkih,

se skrival in prikazoval, kot bi nagajal malima — pa saj nista utegnili videti —, a ribice zlate ni bilo.

Oj, kako žalostni sta odšli; capice sta zmetali v vodo in ugibali in ugibali, kaj da ni bilo zlate ribice.

Ej, jaz pa vem, zakaj je ni bilo, pa še prav dobro vem: zlata ribica je vedela, da bi se Mančka in Tončka kmalu naveličali Milice, kakor so se je kmalu naveličasi Skindrovi otroci, ej, zlata ribica ve prav dobro, kakšni so otroci!

13. aprila 1912

JESENSKI SPOMINI

Užalosti me skoraj vselej, ko se spomnim jeseni, ker sem jeseni navadno vedno otožen in žalosten. Kdo bi vedel, zakaj! Tista jesen po kvatrnici je tako tožna in žalostna, a na Dolenjskem se začne jesen že med mašami, to je tedaj, ko zacvete ajda in se zaprašé po dolgih njivah v vetru konoplje belice.

Bil sem še otrok, paglavec, kakor jih je povsod. Doma smo imeli tedaj troje živine, voličke, sivčka in plavčka; sivček je bil bolj priden, bil je zato »moj«: pa rdečko smo imeli. Ko se je začela prva jesen, sem nastopil pastirsko službo v Hrvaško goro na košenico.

Na visokem je Hrvaška gora, ob dolini, kakor prižnica v cerkvi, vidi se z nje daleč, daleč po svetu; mislil sem, da po vsem svetu. Tam v dolini se je lila svetla beloba ajde v rjavo temino — zorela je. Travniki so bili temnovijoličasti od neštetihi vrst soldatkov-podleskov. In prav pred mano v hosti vse svetlo rdečevijoličaste rese. Da, resa! Gotovo mi je resa izza tistih časov najdražja hostna roža! Nad vso to krajino pa je viselo mrko nebo. Oblaki so ležali kakor v dolgih vodoravnih črtah eden vrh drugega, izza njih je prihajala sončna luč motna kakor prvi dan stvarjenja in ob-

sevala meglene savske hribe. Pa burja je pihala, moja draga znanca, prva jesenska burja! In tedaj sem gonil vsak dan po dvakrat na pašo v Hrvaško goro svojo živinico.

Moj sivček je bil zastaven, lep voliček. Vedno sva delila z njim pastirino — kos črnega kruha — pa soli sem mu dal sem ter tje in kar koli sem le še mogel. Videl sem, da so drugi moji vrstniki jahali na pašo konje. Tudi jaz sem si zaželel jahanja. »Ali bi ne naučil mojega sivčka, da bi ga jahal?« mi je prišlo večkrat na misel. Bal sem se, da bi ne zbežljal z mano in da bi jaz ne pal. »Navbreg moram kje poskusiti najprej, da ne bo mogel uviškati.« Na Težki breg je precejšnji klanec; pot je od vseh strani zastražena z visokimi ilovnatimi stenami. Torej čisto varno kakor v zapečku.

»Sivček, na, na, soli, sivček! Ha-ha-ha!« sem ga počehljal po vratu, ki mi ga je tako prijazno nastavil in mu dal z drugo roko kruha in soli. Prijel sem se mu na plečih za kožo, se zagnal in že sedel na — konju! Malo je čudno pohitel, pa se precej pomiril, ko sem ga prijazno pogovarjal. Morda še vedel ni, če sem jaz na njem in je le mislil, da je jarem.

Bil sem vesel, da se mi je stvar tako dobro obnesla.

Gotovo ne sedi cesar na svojem najlepšem konju na največji praznik, v najlepši uniformi bolj ponosno, kakor sem sedel jaz na sivčku v raztrganih hlačicah, zakrpani srajci in preluknjanem klobuku in reso za njim!

Božal in čehljal sem volička, ki je lepo pametno in premišljenih korakov stopal navkreber.

Bili smo na vrhu. Ni mi prišlo na misel, da ima tam živina neko pasjo navado, da se zaradi muh pomojsla ob grmovje. Gotovo je moj konjček gredoč potuhtal, da se me tedaj znebi, in res se me je: pal

sem v grm v kopinje in ves opraskan in krvav jokaje šepal za živino, bežečo z repi pokoncu...

Čudno so oče naglašali besede, ko so me zvečer vpraševali, od kod kri in praske na rokah in obrazu in zakaj šepam. Zlagal sem se, da je bezljalo in da sem letal za živino. To sem bil vesel, da niso potuhtali moje laži!

Sivčka pa nisem imel nič več rad.

7. septembra 1912

NA KRKI

Bilo je neko nedeljo popoldne — dobro se še spominjam, bila je zadnja nedelja velikih počitnic. Ribič nama je bil posodil čoln, da sva se vozila. Moja sošolka je bila nekdanj. Dokler je bil dan, je bila vsa živa, vsa razposajena, vedno se je smejala, ker objela jo je bila zlata volja, kakor se je šetala nad cvetočo ajdo na bregu, tam za vrbami-staricami.

Pa je sonce zašlo in čez zaton so pregrnili angelci tenek svilnat prt, malo rumenkast, in drugi angelci so se zaigrali preko vsega neba — a videla sva le njihove očke.

Takrat je pa tudi Krka okamenela, kakor v bajkah: voda ni tekla in ribic ni bilo v nji čutiti, ne porodnih ponirkov, ne razposajenih galebov čuti nad njo — komaj je švignil včasih čez njo kak netopir, kot bi zašel iz živega sveta v ta sladko zakleti kraj — in spet ga ni bilo...

Tiho — nisem zapazil, kdaj — so izginile določnejše konture nians in kmalu — tudi nisem zapazil, kdaj — nianse same.

In tedaj mi je bilo, kakor bi bil v deveti deželi, v deželi prelestnih bajk: izza vsakega grma je vstalo

kot komaj vidna meglica in te meglice so bile kot bajke o dotičnem kraju.

»Veste, kako je romala sv. Neža iz Kostanjevice na Kum?«

Kaj bi ne vedel tega, ko ve vsak otrok pripovedovati legendo o sv. Neži — a tisti večer bi jo bil rad čul še enkrat.

»Slišal sem že, pa se ne spominjam več natančno.«

Pa je pravila o veliki povodnji v Kostanjevici, ko se je porušila cerkev sv. Neže ob Krki in sv. Neža je odromala kar po vodi na Kum, kjer povodnji nikoli ni. Na Goricah je v Krki še sedaj kamen, ki se vidi na njem odtisk njenih nog, kjer je počivala. Kostanjevičani so se ji zaobljubili, vsakih sedem let jo priti s svečami počastiti na Kum, kar res izpolnjujejo še vedno — in voda je uplahnila.

Jaz sem se domislil in ji povedal bajko o vrbi sredi Krke, da ima vrag pod njo kovačnico za cekine. V kresnih nočeh se vidi, kako leté izpod vrbe iskre — kresnice — in tudi kovati ga čujejo včasih. Podnevi se pa vidijo velike bele kresnice, ki v nje prečara hudir srebrne tolarje, da jih ne more nihče ukrasti. Kresnic pa tudi ne gre nihče trgati, ker ve vsak, da uvenejo, da si z njimi nič ne opomore, pač pa si nakoplje vragovo jezo, kar pa ni dobro, in imajo lep mir.

Ne vem več, kaj sva si še pripovedovala vse, le to, da sva se oba potopila v tisti lepi pravljичni svet in sam ne vem, kako sva se predramila.

Ko sva se poslovila in sem odšel po beli cesti domov, sem začul preko polja fante, ki so peli tisto:

»Oh, adijo, —dijo, ljub'ca moja!« ...

Ker sta odhajala dva v Ameriko. Kako se je prilegala tudi mojemu razpoloženju: »Oh, adijo —dijo!« Drugi dan sem odšel, pa bo kmalu, ko bom odšel, da se zgubim ničla med milijoni ...

KAJNK-PTICA

Abel je ležal vznak kraj visoke rži in čez rž je jadral veter. Vznak je ležal, z iztegnjenimi nogami, z eno roko od sebe, z drugo pa je tiščal krvavo rano na čelu; črta od nosu do ust je bila čudna vijuga, polna groznega trpljenja; na usta so mu tiščale bele pene, malo so že porjavele, oko pa je bilo na pol odprto in stekleno.

Ubijalec, Kajn, brat, je že bežal kot zasledovana zver v gore. Tam je postal, med samimi mogočnimi debli in neskončimi sivimi stenami. Grozé je potisnil glavo v majhno votlino v skalo in mižal, da bi ne videl podobe bratove, ki mu je sledila kakor temna senca.

Potemnela je gora pod sivim oblakom. Oblak je spregovoril — zagrmel, da se je rušila gora. Gospod je govoril kletev nad Kajnom — ubijalcem:

»Črna ptica bo Kajn, sin Adamov, pregnan z zemlje, v naročju višav mu bodi stanovanje, tam gôri žeje in hladila rose zemeljske ne poznaj njegov jezik in njegovo oko ne spanca, srce ne počitka — Kajn brato morec!«

Kajn je bil črna ptica, vedno bežna, neutuljiva in nepokojna na brezmejnem gorečem naročju višav.

Kajnk-ptica ni poginila, kakor verujejo ljudje, ampak živi še dandanes, potomcev ima le malo.

Ob hudi suši se čuje glasno, otožno pivkanje kajnk-ptice, ker je neizmerno žejna: pije samo v zraku prestrežene kaplje dežja.

Ob suši pride v njegovo bližino bela ptica, ki jo pošilja Bog, abel-ptica.

Kajnk-ptica pivka žalostno, onemoglo:

»Piv... piv... piv...!«

»Ali si žejna, ptica sestra?«

»O, žejna — pîv!«

Zopet: »Ali si žejna, kajnk-ptica?«

»O, kako žejna — pîv!«

In zopet: »Ali si zelo žejna, kajnk-ptica?«

»O, žejna kot mrič —!«

»Pojdi, izkrplji, razpraskaj mi prsa do srca, napij se moje krvi in se odžejaj!«

Kajnk-ptica krpļje, ali kri je zasedena, mrtva, mrzla, a ko pride na jezik, gori, žge, peče...

Ko bo suša in vročina tolika, da se tista kri segreje in oživi, bo hladna na Kajnkovem jeziku in tedaj bo rešen.

28. oktobra 1912

Nacht vom 1. auf 2. März 1813.

Einmal wieder ist es so, daß ich mich, da ich nicht
mehr weiß, was ich tun soll, in die Hände Gottes gebe.
Ich weiß nicht, was ich tun soll, ich weiß nicht,
was ich tun soll, ich weiß nicht, was ich tun soll.
Ich weiß nicht, was ich tun soll, ich weiß nicht,
was ich tun soll, ich weiß nicht, was ich tun soll.

D N E V N I K

1. März 1813

Ich habe heute wieder einen sehr schönen Tag erlebt,
der mich sehr erfreut hat. Ich habe heute wieder
einen sehr schönen Tag erlebt, der mich sehr
erfreut hat. Ich habe heute wieder einen sehr
schönen Tag erlebt, der mich sehr erfreut hat.

1. März 1813

Ich habe heute wieder einen sehr schönen Tag erlebt,
der mich sehr erfreut hat. Ich habe heute wieder
einen sehr schönen Tag erlebt, der mich sehr
erfreut hat. Ich habe heute wieder einen sehr
schönen Tag erlebt, der mich sehr erfreut hat.

Novo mesto, 1. maja 1913

Kakšen pozdrav si imel, maj, da je veselje. Že sinoči taka reč na trgu in danes na vse zgodaj jutranji pozdrav. Kakor veliko plavo oko nad tabo modro jutranje nebo! In potem vse opleteno s cvetjem in zelenjem: opleten vlak, opletene pošte! In tam doma pred vrati deklet vse polno zelenja.

3. maja 1913

Gorje človeku, ki je dobil za prijatelje neprijatelje, namesto prijateljske duše kačo, za srčen, iskren pogled — žareč ogel, za ljub glas — režanje volká, za ljubezen prekletstvo tvoje duše! Komu še zaupaj, če te je došla mati s strupom, če ti je dal oče škorpijona, ko si ga prosil kruha! Tisočkrat večje gorje ti, če je bila kača pokrita s prijateljsko prijaznostjo, če je bil žareč ogel pordečen cvet, če ti je mati vlila strup v vino, oče vmesil škorpijona v kruh!

4. maja 1913

Umetnik slikar ne išči vrhunca v narodnih motivih, ker so premalenkostni in tako preprosti, da je absolutno nemogoč prost vzmah. Lahko pa jih uporablja sem ter tja, ker so vendar toliko znatni, da bi jih bilo škoda čisto prezreti.

Žalosten dan, žalosten maj, žalostna mi majka!

1. junija 1913

»Predvsem komaj čakam počitnic. Imam za vse počitnice en sam načrt, namreč ta, da bom kolikor mogoče veliko veliko slikal. Koncem počitnic upam, da bom imel lep košček naše dolenske deželice v albumu. Šele sedaj se mi odpirajo

oči in mi padajo mreže z njih, upam, da spregledam kmalu: vidim, kako lep je ves ta naš svet, vsak košček, vsaka skala za Krko, vsak brežuljek ob njej, vsaka vrba, vsako drevo sredi polja in gorice, o gorice, naša blažena Trška gora, še nikoli v teh šestih letih je nisem videl tako lepe kakor to spomlad, ko sem jo slikal iz šole: celo morje barv, vse v lepem vijoličastem tonu, tiste hišice gori in hramci in zidanice — grlice in cerkva — golobček, nikoli še nisem toliko užil njihovega žarenja! In smolinjski breg, saj se ga mogoče še spominjaš tam od Sv. Ane, tam iz tistih travnikov, ko sva ležala včasih v njih in je vse cvrlelo na široko in daleč in zapad je bil svetál. In naša dolina, šentjernejsko polje, obadva Vinvrha, zopet Trška gora tam zadaj daleč, pa zasavski hribi, pa raški in svetoduški, vse tja daleč v tisto obzornico, kjer ni konca tam zad, kjer je začetek neskončnosti. Nikoli še nisem toliko pridobil kakor to leto od pomladi — o zakaj nisem začel že prej slikati po naravi! Veš, človek, ki hoče slikati, se mora naučiti gledati tako, kakor pesnik govoriti! Veliko več je gledati, kakor se vaditi. Dobil sem nekaj honorarja od »Zvončka« in sem si kupil zanj lepo šumo oljnatih barv in pripravno orehovo škatlo. O počitnicah bom delal manjše in večje izlete po Gorjancih in upam, da pridem tudi v vašo plat, če boš ti tako gostoljuben, da bi me kakšne dni imel na jerpergih. — —

Zdaj bi bil ljubosumen, če bi prišel kdo, če bi se hotel zaljubiti kdo v to deželico (to je čisto samostojna dežela) in ne vem, kako mi je bilo hudo; zdaj sem vesel, da imamo nikogar takega, dasi sem bil včasih žalosten, zato, ker veliko nado imam v duši, velik cilj v srcu, da pokažem kedaj (le še nekaj let), pokažem jo vsemu svetu mojo mater, mojo sestro, mojo drago nevesto v vsej njeni lepoti in gloriiji, da bodo klečali pred njo s pobožno mislijo v srcu in da bodo hrepeneli po njej vsi v neskončnem hrepenenju in po njeni ljubezni!

O Bog, kako naj te zahvalim, da sem tukaj rojen!

O, ko se izpolni vse to, trdno vero imam, da se, takrat se bo izpolnilo tudi tisto, kar sem hrepenel od začetka, ko sem jecljal prve besede o njej, ko sem mislil zapeti prvo njeno pesem, ki je bila velika v srcu ko sonce! Prav nič ne izgubi, da ne bom pravil o njej, barva govori iz obličja v obličje, sveti v oko, razpalja srce kot beseda, ali še bolj! O da bi prišla v tistem času tudi beseda nad to deželo in o njej, da bi šlo njeno obličje z besedo, da bi šla sama živa čez svoje meje in bi bila vendar še tam vsa, ne pa kakor sedaj, ko gre in je ni! — — —

9. junija 1913

Tam daleč za Gorjanci grmi votlo in gre nalahno dež, ura pa na polnoči. Okno je odprto. Tako nekako čudno, skoro prijetno je to momljanje in šepetanje. Včasih me je bilo strah, ko sva spala z atejem v senici in sem se plaho privijal k njemu in me je tolažil. Sedaj je v Ameriki. Da, v Ameriki. Hudo mi je, da je tam, ker prav za prav je tam samo zavoljo mene: nikoli da bi se ne bil podal čez morje, če bi ne bil jaz v šoli, pravijo mama. Vidim delavce todkaj: ves dan poje lopata v enakomernem taktu in misli njihove romajo Bog ve kod. Zvečer pa sedé po klopeh, po dva na klopi, vsak na enem koncu in sta obrnjena eden od drugega. Tako ga vidim, očeta tam: raztrgan, umazan, truden in sam, najbolj siromašen in raztrgan, truden do smrti in sam, da bi se zjokal. Noga se mu spotika, ker ne pozna tál tujine. Šele čez nekaj let se vrne, ves bo že siv in star kako ves! In kakšen mu bo tedaj sin, Bog! Ali se mu izpolni želja in doseže cilj tisto hrepenenje? O da bi ga tedaj, ko se bo njegovo srce zopet napaslo domačih pôlj, pogled Krčičev, Rakovnikov in Krakovega, in srce jasnega pogleda malih — po katerih hrepeni tako sedaj, za katerimi kliče slednja beseda v njegovih pismih.

Pa počitnic, o kako se že veselím!

Vsako noč sanjam o slikah, o lepih, čudovitih slikah in obrazilih!

Momlja izza Kočevskih hribov in dež gre bolj, srce mi je nekam lahko, le kaj, da ne more več ljubiti!

26. junija 1913

Slovenska umetnost! Vavpotič piše o njej v »Vedi«. Dozdeva se mi, da bodo resnične tiste besede. In tudi Germ je po večini vsaj, če ne čisto istih misli. Slovenska umetnost! Gorenjska plat, to so bile za našo slikarsko umetnost do sedaj naše Atene. In vendar je gotovo, da ima gorenjska najbolj, recimo, internacionalno lice in da je najbolj nemška. Slovenska umetnost je na Krasu, na Belokranjskem, na Dolenjskem, tam je paradiž, pravi, za katerega se čudi, da ni iz vse Evrope slikarjev vanj, da bi ga razpeli po vsej zemlji, česar je vreden tako.

Tako in potem o financah slovenskih umetnikov in umetnosti, to se pravi o njenem razvoju, ki je ravno zaradi istih nemogoč. Dokler se bo smatrala umetnost za luksuz in umetniki za navlako in v nadlego naroda in ne bo narod sam občutil potrebe umetnosti in bo moral umetnik živeti od samih podpor, do tedaj bo razvoj spal.

Dol. Prekopa, 13. septembra 1913

Bog, moj Bog, daj, operi mojo dušo, da zablešči kakor sonce, da ne bo črna vekomaj ko noč! Bog, Bog! —

In počitnic konec. O Oče nebeški, še ene in morda nikoli več nobenih!

In lepe so bile te počitnice, kakor še nikoli nobene. Prav za prav nič takega, kaj tudi, kaj naj sreča človeka kakor vsakdanjost, veselejša včasih, včasih neznosnejša. Gotovo, da se ne nadejam nikoli najmanjše stvari, ki bi bila nad tem.

Lep in prijeten je kotiček v Globočicah in prijetno je bivati v njem. Jako dolg čas mi bo za temi dušami, ko ne

bom blizu. Če je bilo deževno in neprijazno vreme, sem bil tam in smo se pogovarjali samo o bodočnosti — in lepa je bila tista bodočnost. Bile so prav za prav otročarije, kaj bi rekel, a vendar, zakaj so mi tako ljube, ne vem. Sanjali smo o časih, ko se poroči Frida — jaz bom študiral na češkem? — ko bo živela Frida z možem Bog ve kje blizu Srbije, če ne čisto tam — jaz — profesor jo pridem obiskat z ženo in se spomnimo lepo ob lepem popoldnevu vseh teh lepih dni in jih bomo veseli, tedaj vsi še veseleji — pa naredimo obisk Tinki v Globočicah in poživimo tam vso mladost v veselju. Pa minejo leta, minejo časi in že smo zopet vsi skupaj, stari že, vsak s svojo družino, že je naša deca razstлана vsa po svetu in pridemo, jaz penzionist, da poživimo zopet vsi veseli spomine mladosti.

Dokler gledamo v bodočnost, smo mladi — pravi menda dr. Krek. Kadar gleda človek nazaj, je star!

Da, enega pogrešam tako globoko, posebno v teh dneh — drage duše. Vidim prijatelja, da jo ima, vidim, da je ves srečen, kakor jaz nisem bil še nikoli, ker nisem imel duše še nikoli in Bog ve, če jo dobim kdaj po duši in vsem drago. Da bi jo, da bi jo tako zlato ko on! Ali ne, nikoli, nikoli!...

Katoliški shod je tudi izza teh počitnic, ki mi ostane na veke v spominu in duši. Da, da, vsi ti nepregledni tisoči, vsi polni navdušenja in sreče, da smo enkrat tako skupaj — bratje.

Tu sem prvič začutil tako iskreno, da sem Slovan, da je naša hiša velika ko pol zemlje. Največje simpatije pa sem dobil do Čehov. Lepi so bili ti dnevi. Dobili smo se z dvema čehinjama, Dolfičko in Bertičko Katzlerovo iz Krasne na Moravskem. V soboto zvečer ob mladinskem komerzu smo se sešli v »Unionu« pri neki mizi. Zgovorni sta bili in veseli in sta pravili, kako neizrečeno jima je všeč v Ljubljani, »v beli Ljubljani«. Šli sta obiskat: Bled, Vintgar in Postojno — vso našo zemljo razen Dolenjske. Skupaj smo sedeli ob mizah zvečer, skupaj smo šli v nedeljo na

grad in po mestu in vse je bilo tako lepo, domače, iskreno, da si ne želim nikoli nič lepšega. In ne čudim se, da je ves ta milieu izzval iz njunih mladih duš, polnih življenja, ljubezen. Da bi bila srečna nad vse! — —

21. septembra 1915

Strela, kako je vendar vsa ta stvar okoli »Zore« klavrna, posebno tam tisti listi na koncu. Kaj vem, ali gledam skozi samoljubna očala, ka-li, menda ne: kakor da bi bilo stokrat več življenja in resnosti takrat, ko smo bili še tudi mi zraven. Ja, pesmi so take, da človek »sočustvuje« s pesnikom. Če razumem eno pesem, si dam vrat prerezati. Ne vem, ne vem. Tudi ni v resnici čutiti nič življenja v »naših mlajših«. Res je tisto pesnjenje v nižjih razredih samo na sebi večinoma brezplodno, vendar je znak življenja in hrepenenja, ki je motor vsega življenja. Kako smo mi brenčali krog naših »Gorjancev« pa krog vsega in če nismo imeli nič skupnega, imeli smo vsak zase poln kovčeg popisanega papirja — ni bilo prav za prav nič, a bilo je hrepenenje ravno tako kakor na najlepši Župančičevi pesmi — motor, bili smo veseli in smo delali in se zanimali za vso našo literaturo, to je tudi poglobitno pri vsem tem. Kakor rečeno, sedaj ni čutiti nič ne spodaj ne zgoraj.

13. januarja 1914

Nisem zato, da bi se morala natisniti vsaka pesem, ki sem jo kdaj zjezikal, ker zdi se mi, da je bilo moje pesnjenje samo prehod mojega sedanjega in kakor upam bodočega duševnega umetniškega življenja. Pesem mi je živela namreč takrat, ko je bilo hrepenenje in čustvo veliko in ni še hotelo v barve; besede so mu bile bližje. Zato pa čutim čim dalje manj nujnosti za pesnjenje, čim bolj zori slikarska moč.

Prebiral sem pesmi, ki so že porjavele na papirju in ki še vendar diše po mladosti. Dihajo življenje njene duše, hrepenenje za njo jim je dajalo posodo in nad vsemi mirujejo tihe plave oči. Žaré, kakor žari fino zrela breskev, ravno preden odpade — njena lica.

Da bi ne bil vagabund! Duša drži dušo in ji ne dá proč, samo kamen je mrzel, da ni, da bi se človek počil na njem; kamen pri kamnu, kakor je svet dolg in širok — kje je tvoj obstanek, Cvelbar?

Da bi bil gost in bi se smejali nad lepo mladostjo, ki smo jo živeli skupaj! Kako se smeje, kdor ima pod glavo škriklj, ob strani pa culo, ki mu sili v roko, preden se je zjutraj prekrižal? Nad mladostjo, ki smo ji gledali v oči skupaj! Sam sem ji gledal, ona je le zrla, kako gledam jaz in je zrla mladosti v druge oči, katerih meni ni kazala.

Nekriva si Ti, nekriv sem jaz — meč pa visi nad mano!

15. januarja 1914

»Tam zunaj je sneg in burja neugnanka...« in mraz in vsako jutro nov sneg, da gazim v celo iz kolerašpitalskega pod kolen v šolo, joj, kako je prijetno v tem drobčkanem mehkem snegu, kako je prijetno poslušati burjo, ko gori v srcu in v duši in gre kri na vse plati, da bi bil kmalu rdeč. — V počitnicah, še šest mesecev, jo mahnemo v Benetke, pomislite, Tili, v Benetke, Cvelbar, ki je prišel komaj do Sv. Miklavža na Gorjancih, tja čez Kras peš (to bo lepo: nahrbtnik čez pleča, skicirko notri, debelo palico), tja do morja, o morje, kakor otroče za pomarančo, tako vse, kar je v meni nematerialnega, za morjem, za Adrijo! Morje, morje, silni demon, ki jih je pogubil že toliko duš, ki pravijo, da vsakogar začara, da bi mu sledil, kot bi bil mesečen in brez svobodne volje — da bi me objelo s skrivnostmi! In Benetke, sveto mesto, katera misel čuteče duše jih je oskrunila? ali jih ni blagoslavljal vsaka? Bogovi te ljubijo, Jože, če ti dodelé to! — Z mano bo potoval, bo romal moj

prijatelj, moj sosed, Valént, izvrsten fant, obadva korajžna, bova kakor eden vriskala od srca, ô, ô!

O Tili, Tili, kako je Vam pri duši nocoj? Dajte, naj se izpoje ob Vas vsa moja duša, ker nimam ga človeka, in če, kot da bi pela ob kamnu. Pokažite, kaj gori v Vas!

6. februarja 1914

> Molčiva obadva ...

Sicer pa, kaj Ti naj bi prav za prav pisal, France, pel bi vedno tisto staro pesem hrepenenja, hrepenenja. Vedno čistejše, hujše in močnejše postaja to hrepenenje, vedno gorkejše, pólje v duši in srcu mogočno, toliko da čutim, kako me veže sedanost nase in kako je še uklenjeno vse, po čemer hrepenim.

Oko mi gre vsak dan za soncem, takoj ko se vzdigne izza krških meglá, spremlja ga vsak dan, ko stopa više in više — in ves sem vesel: sneg je še tako visok in ceste so ledene, po marofu in po naši poti proti Loki se sankajo juristi — jaz pa vidim, jaz čutim, da je nad to krajino isto sonce, ki nosi s sabo pomlad, oj pomlad! A vse to moje življenje, kako bi bilo čisto ničevno, da nimam tega! Kaj je človeku ženska, ki ga razume, to veš, kajne, to, kar pravi župančič v pesmi 'Umetnik in ženska': stoj, da se p o g o v o r i m s teboj. Glej, take, prepričan sem, jaz ne bom imel nikoli, kakor da je pisano: stoj, ne premakni se! Ti je hudo — bodi ti! Si vesel — bodi! Ti leži kaj na srcu — léži ti! In vse, kar misliš, le misli, misli sam, sam si izprašuj vest, sam se izpoveduj sebi in si dajaj odvezo sam vekomaj! Ne, France, ni mi zadosti ženska - prijateljica. Frida mi je rekla, da mi hoče biti prijateljica, vem, edino to mi je lahko, drugega mi ne more biti — njej morem povedati samo na pol, edino taka bi mi zadostovala, ki bi ji lahko rekel: daj, naj poljubim te oči, ki so mi v dušo gledale. Prijatelj, blagor Ti, blagor! Ti, jaz ne poznam ženske, ki bi imela le malo tistega duha, in katera ga kaže, ji je videti, da ni od duše,

ampak od mesa, da bi bila interesantna. Ali jih ni, ali je ena v milijonu?

In glej, namesto vsega tega je to moje hrepenenje. O, da bi bila enkrat spomlad, da pojdemo ven z barvami, da bomo pili sonce in pisani božji svet do razkošja — — —

Marca 1913

Moj Bog, kako mi je vendar! Sam s sabo nisem na jasnem in sam sebe ne razumem, vem le, da mi je strašno ludo, kot ne pomnim.

Nekoč sem rekel, da me more bolj osrečiti njeno prijateljstvo kot njena ljubezen — danes preklicujem tisto besedo: bila je laž, ne laž njej, ampak lagal sem sam sebi, kakor sem si vso svojo mladost, lagal sem si, da bi mi bilo laže, pa »ein falsches Wort befreit nie unsre Brust« (Iph. Goethe) —

Danes spet čutim, kaj bi mi bila njena ljubezen: moč, veselje, kot lev močno hrepenenje po smotru in vse, vse. In vidim, kaj sem brez nje: berač in žalostni so moji dnevi, brez sonca in veselja.

Iz pisma Zlati, 18. julija 1914

»Sedaj že dva dni dežuje in sem venomer tu notri v svoji sobici. Študiram zgodovino umetnosti. Veš, tako mi je dobro in tako se počutim zadovoljnega (seveda le za malo časa), ko zvem kaj novega, česar še do sedaj nisem vedel. Vživim se v tiste čase skoraj 2000 let pr. Kr.: Kralji sedé na svojih tronih kakor bogovi in vsi milijoni njihovih podložnikov delajo, da zgradijo stavbo, ki bo oznanjala slavo in moč in mogočnost gospodarjev pa sužnost in nemoč podložnikov. Vsa njihova človeška duša, ljubezen, hrepenenje, sreča — zamorjena brez cveta in spomina. Kdo se je menil zanjo? A danes, glej, danes ni umetnost več tista glorijska krog glav vladarjem in mogočnikom, marveč je kruh in tolažba stradajočim in zavrženim ubogim umetnikom, ki imajo

tudi duše, imajo tudi ljubezen, silnejšo kot oni lahkokruhi, ki se svetijo v ljubezni, obsipani z ljubeznijo. Meni se gnusijo tisti v dno duše, ker vem: kakor ne ve, kaj je bogastvo, kdor ni živel v pomanjkanju, kaj je kruh, kdor ga ni stradal, tako ne ve, kaj je ljubezen, kdor ni bil zaradi nje preklet.«

20. julija 1914

Počitnice. Študiram po malem zgodovino umetnosti in rišem in slikam.

Proti večeru pa jo mahnem najrajši proti Kostanjevici. Tako težko mi je, če enkrat izostanem, da, tako težko mi je, če je ne vidim le en dan. Moj Bog, kaj mi je? Skoro ne poznam samega sebe več. Le zakaj, zakaj jo moram ljubiti, zakaj je ne morem pozabiti, kaj mi je ona? Ali je tista, taka, o kakršni sem sanjal, kakršno sem si sam ustvaril? Komaj da ima njen obraz in ime: to ni tista dobra, zlata duša, ki bi imela zame samo eno lepo, prisrčno besedo, ki bi čutila, kar pali mojo dušo — pač ker me ne ljubi; to ni tista, ki bi razumela moje hrepenenje in moje prizadevanje — pač ker me ne ljubi, ker razumeti more človeka in sočustvovati samo tisti, ki ga ljubi. Vse »čustvovanje« in pomilovanje »dobrih« ljudi je na jeziku, ki se mi gnusi in mi je težko, če moram poslušati. — — —

O ta njena hladnost me žge in peče, me tišči v prsih, mi leži na prsih kot bruno — hladnost »prijateljice«. Če je premišljena in iz ženskega napuha — prekleta, da bi se ji maščevala, vsaj za trenutek in da bi se me tedaj spomnila! A če je iz narave in sem ji zoprn — Frida, Bog te blagoslovi.

Čakaj!

Revica Liči je bolna na pljučih. Nič mi ni, jaz nji nič. Vendar je dobra, tako dobra. Rekla je, zakaj ji nisem iz bolnišnice pisal ene karte, da bi mi bila poslala iz Ljubljane rož — a ona »prijateljica«?

SAM

Sam.

In Tili: »Jože, kako si se od lani spremenil, ves drug si. To nisi več tisti veseli fant, vedno korajžen, ves tih si in potr. Tudi oči in obraz imaš ves drug.«

O da si tu, Zlatica, da vidiš, kako mi je, da dobim od Tebe lepo besedo, pristrčno oko, poljub od edine drage duše. Zakaj mi je dal Bog to žejno, hrepenečo dušo? Zakaj je ustvaril dušo, ki hrepeni po soncu, in sonce, in je zaprl dušo v temo? zakoval za skale?

Dol. Prekopa, 31. julija 1914 (petek)

Čudno življenje v teh časih: kakor bi človek sanjal pravljico. Vojska na Srbskem, vojska s svetom, s samim seboj in z dušo. —

Duša, vojska je nad nama obema. Jaz grem ne brez upa zmage Črtomir, jaz grem, da se vrnem zmagalec — »mož, ki mu je ostala prva ljubezen kot najlepša, najdražja, kot svetla zarja izza mladosti, katero je gledal s hrepenenjem, pričakujoč sonca, ko ni še vedel, da ga ni zanj, da mu je zakleto pod roko, česar se loti, da ni zanj ustvaril Bog duše, da je sicer ustvaril sonce in cvet, ki hrepeni po tem soncu, a je zaprl cvet v temo, da pogine tam brez sonca — ljubezni, tako da ne ve nihče zanj, kajne moja zlata dušica? — pač, sonce ve, a to mora svetiti sijati drugemu... Ah, da si tu lepa moja Zlatica, da ti pijem z usten tisti smehljaj, tako čudovito lep, da pijem z njim pogum za vsa moja pota, 'bodoča pota mojih nog' — ne — meč visi nad mano.

Frida! Ti?

Veliko gospodarjev in mladih fantov je odšlo v vojsko. Strah med ljudmi neizrečen, posebno od kraja. Nekateri si domišljujejo, da čujejo pokanje topov, drugi pripovedujejo, da so sovražniki že za Gorjanci... Razpoloženje kot ob mrliču: nihče si ne upa glasno govoriti; kjer postoji nekaj ljudi, stisnejo glave vkup, govoré poltihu in z očmi.

Človek v tem ozračju ne more na delo z veseljem.

Prekopa, 2. avgusta 1914

Danes so poklicali k vojakom tiste, ki so bili letos potrjeni. Martinov Henrik je šel. Sinoči sva šla skupaj iz Kostanjevice, mogoče zadnjikrat: govorila sva o bodočih dneh, ko se vrne, ko se vrneva oba iz vojske — prepričan sem, da ni več daleč, ko pojdem tudi jaz — Čez kakih šest, sedem let prideva, ko bom že naredil študije in bo on že, kar bo, in se bova spominjala tega lepega, fantovskega večera in se bova smejala, smejala... In potem prideva na stara leta sem v pokoj. —

Mami sem naročil, da je vse, razen črni kovčeg in kar je v njem, v slučaju, da se ne vrnem, njeno. Kovčeg pa je tistega, ki mu bom povedal, da je njegov, sestričin. —

Nič ni pravega veselja, vendar gledam v bodočnost.

Bog, Kristus, usmili se me!

Pripis 28. aprila 1915. Martinov Henrik je že padel.

16. avgusta 1914

Samo hrepenenje, večno hrepenenje in nič drugega. Imam cilj — kot da ni poti k njemu. Ali pot je, je. Pa jaz sem kakor mašina: polno je v meni moči, čutim, da bi hodil po tem potu, noga se mi namerja, hočem, hočem, manjka samo človeka, da sproži pri mašini pero.

Na drugi strani pa vidim človeka: ničesar nima razen bolesti v svojem srcu; bolest mu je jed in pijača; poznam umetnike, ki so postali umetniki zaradi svoje duševne boli. Župančič pravi: samota, bolest, pogum. Samota mi je draga od mlada, hrupne družčine nisem iskal nikoli in ne maram zanjo. Bolesti sem občutil dovolj in v tem oziru mi ni žal za to. Da, nedavno še sem zrl v svojem življenju morje radosti, veselja, sladkosti, od vsega tega morja nisem okusil kapljice, vidim le, kako me zaliva morje najgrenkejše grenkosti do konca... Le poguma, poguma, da morem kljubovati vsemu in vsem, ki so proti meni, le še tega mi daj, Bog! —

O koliko konfliktov in nasprotstev je v meni, sam jim ne morem najti razrešitve, vse, vse, vse hoče ven. Ni še dolgo tega, kar sem bral nekje: »Človek zaupa človeku le, dokler je otrok. Mož pa ne zaupa nikomur ničesar, nobenemu človeku, mož je sam s sabo.« Potemtakem ostanem jaz otrok vse življenje, ker mi je največja nesreča, če nimam nikogar, ki bi mi zaupal vse, vse. —

Nekje drugje sem zopet bral: »Vsak človek mora zavzeti v družbi najvišje mesto, ki ga more. A naprej pride samo tisti, ki je slavohlepen, ki hoče biti več ko drugi, nad drugimi, ki se nič ne ponižuje, ki je z eno besedo egoist.«

Na prvi pogled to človeka udari. Jaz sem bil ves potrt, ko sem bral, in sem v srcu protestiral. Danes ni več protesta, danes si pravim: »Naprej hočem! Upoštevati hočem vsakega, spoštovati ga toliko kot je vreden; klečeplazil ne bom; kdor je slabši kot jaz, mu napovem boj, če je nad mano!«

Na Trški gori.

9. septembra 1914

Pride mi: glej, tam je žeganje, tam je semenj, tam je to in ono. Srce zaigra kakor v močnem pričakovanju, kakor prav pred časom, ko se ima izpolniti nekaj, kar pričakujem že leta in leta. Srce oživi: mogoče najdem tam, mogoče ugledam tam, občutim tam, se srečam tam, najdem nekaj veselega, lepega, srečnega, nekaj, nekaj, česar čakam, kar je tako prevzelo mojo dušo, da živim v tem, od tega, ki mu ne vem imena, ki mu še nisem gledal v oči nikoli, čul njegovega nasmeha nikoli, ah, ki... ah, ne mogoče: vem, prepričan sem, gotovo, gotovo, tam vidim, slišim, najdem, doživim...

Hajdi na pot: »Mama, specite mi popotnico!«

»I kam boš hodil, siromak: denarja nimaš in jaz tudi ne. Brez denarja pa ne moreš nikamor. Kam hočeš?«

»Grem na Trško goro. Jutri bo Mala maša, bo gori žeganje.«

»Vem, da ti ni za tisto mašo toliko, imaš jo doma.«

»Ne, res ne grem zavoljo maše na goro, ampak grem.«

»Pa pojdi.«

In čez nekoliko časa zopet:

»Tak daj mi povej, čemu greš vendar!«

»Grem zato, ker... da... če...«

In ne vem, kaj bi rekel, kaj bi ji povedal, ko sam ne vem, čemu. Pa če bi ji povedal to, kar vem povedati, bi bila žalostna, če bi razumela, če pa ne, bi se mi smejala.

»Ali pride tvoja gor?«

Pozorno me motri, kako bo vplivalo name vprašanje in kaj bom rekel.

»Katera?«

»I tvoja pač. Katera, ne vem, nisi mi je še pokazal, ne povedal zanj.«

»Ali, mama, po pravici vam povem, jaz nimam nobene.«

»O poznam vas tičke! Pa zakaj ne maraš v lemenat?« —

Tako gre ves dolgi večer. Ves večer se pričkava zaradi nje in jaz vem, da nimam nobene in da torej ne grem gor zaradi nje.

Lepo je jutro, lahek korak, lahko srce: tako je človeku, ko je tako blizu cilja, ko se uteši hrepenenje...

Nekaj veselega, lepega, srečnega!

Veselega med temi ljudmi, ki jim ni na ustnicah smehu ne nasmeha. Lectar je skoro sam, le otroci kupujejo konje in punčke po krajcarju. Dekleta grejo mimo brez ozira na levo in desno, le mašne knjige tišče zavite v robce. Fantje pa so daleč na Ruskem, na Srbskem, na Francoskem... če so še kje.

Lepega med temi ljudmi: nad njimi klenkajo zvonovi proščenje, kot da zvoné mrličem. Kot v črno culo je zavita vsa lepota pred njihovimi očmi, rdečimi in zabuhlimi od joka in prečutih noči.

Srečnega: tista starka tam, ki gre vsa do tal upognjena že tretjič po golih kolenih okrog cerkve po kamnitih tleh za sina, za... in tam ona, in tretja, četrta, peta...

Vračam se.

Nisem videl, nisem čul, nisem se srečal, nisem doživel tistega veselega, lepega, srečnega. Komaj me nesejo noge.

Da vendar nisem šel gor! A potem bi bil mislil, da je bilo, da sem zamudil in bi bil zopet nesrečen.

Grad.

9. septembra 1914

O vsem mogočem sem že sanjal. O denarju, srečkah, ternah, o avtomobilih in gradovih pa sem sanjal malo.

Hvala Bogu, da nisem.

Nekoč sva šla s prijateljem (menda mi je bil; hop, spomnil sem se, bil mi je le znanec) krog lepega gradu. Šumela je spodaj voda in ves srebrn je blestel iznad vrh. Ne vem, zakaj: da bi prišel na tak grad na počitnice, ali bi bilo lepo!

Mogoče še ne pridem letos, mogoče še tudi drugo leto ne, ampak potlej, ko bom umetnik: polno škatlo barv, platna celo rjuho, štafelaj: slikal bom lepe obraze dam, žive oči, rdeča lica, sveže ustnice, slikal bom gospode, močne, korenjake, zavestne oči, visoka čela, junaške brke, silna prsa, slikal bom krajine tam krog, sončne, viharne, meglene, bom živel, živel, vžival — he!

Na gradu živi lepa grajska hči.

Jaz nisem človek, ki bi ga ženske obsipavale z lju-beznijo — nimam lepe postave, ne gostih kodrastih las, ne belega visokega čela, ne živih plamenečih oči, ne klasičnega nosu, ne veselo se smehljajočih ustnic, komaj če imam vse to orodje brez prilastkov — ampak tista ženska me ljubi, ker sem umetnik.

Hej, in že vas vabim, vsi, ki sem vas imel kdaj rad, ker smo se skupaj smejali eno uro (po sili morda), tebe, Tinko, Tili, Liči in Frido tudi, pa tiste, ki so mi bili še dražji: Zlatico, Janeza, Franceta in še drugih celo, dolgo procesijo — peljite se k meni na kratek oddihljaj, ker jaz, glej, jaz

nisem samo tisti od Boga zavrženi, ciganski umetnik, jaz sem tudi gospod graščak.

Ha.

Moč.

10. septembra 1914

Kar je zdravega, čilega, lepo razvitega, ima prednost pred bolnim, zanikrnim, šibkim, ga nadkriljuje, naj mu vlada!

Videl sem kup krompirja. Vsega zdravega, lepega, debelega so ga nanegli jeseni na kup. Samo eden je bil pordel in je prišel v sredino. Razgnil se je. Okužil je zdravega naokrog, pognilo ga je cel mernik. Ves kup zdravega, močnega ni imel moči, da bi bil pozdravil enega.

Ali jagoda na grozdu, ki se je je prijela plesen: oplesni ves grozd od nje, a nikoli še ni bilo čuti, da bi tista ena ozdravela od zdravega drugega grozdja.

Moč!

Krizanteme.

2. novembra 1914

Ta noč vernih duš: spet je vse v miru in pokoju, svet gre svojo staro pot; potihnilo je zvonjenje, protest posvetnosti, klic smrti, pogasnile so luči in sveče in krizanteme venejo. Odšle so duše, ki so prišle sinoči ob prvem zvonjenju, ko smo molili rožne vence, odšle so v miru in pokoju — glej, vsaka je našla dušo, ki je molila zanjo.

Jaz živim, res, vsaj gledam še menda in pregibljem se, jaz mrlič, mrlič brez blagoslovljene jame, brez pokoja. O jaz mrlič: Kdo si, postava, ki klečiš ob vznožju, glej, in lučic si prižgala in meni si jih prižgala in moliš, celó goreče in prisrčno, glej, celó solze v očeh pač zaradi mene, ker klečiš ob mojem grobu.

Hoj, ti človek, sejmar, ki se dereš z mešetarjem — sinoči si klečal na pokopališču ob grobu, molil si in jokal — danes prodajaš in kupuješ! In ti lepa deklica, ki greš s tem

lepim in prijaznim fantom, z roko v roki, s smehom v očeh in pisano oblečena — včeraj, s črno tančico čez zabuhle oči. In ti žena, mlada, živa, polna, srečna z možem — včeraj vsa upognjena nad gomilo ljubljenega rajnega soproga. O žena!

In vsi vi, vsi vi, ki hodite tod, fej v obraz, vsi ste ljudje na tem veselem svetu, polnem pobožnih vzdihljajev in gorečih obljub, vsi vi ste ljudje, a jaz mrtvak: v noči je klical v grobu, rjul — živ pokopan — mimo hodijo ljudje in jih je groza: saj je že prištet med mrliče in se nobeden ne gane, da bi zagrabil lopato. Med mrliče je prištet, z duhovnikom in zvonjenjem pokopan in v mrtvaških bukvah zaznamovan, saj nima več pravice živeti, trije so mu na mestu; in končno je tudi njemu pač vseeno, saj bo tulil mogoče komaj še par minut. Potem pa se ga pojdemo spomnit vsako leto enkrat na grob in rož mu prinesemo s sabo...

Kdor umira v grobu, umira v obupu.

(O pol ene zjutraj 3. novembra 1914.)

Nagli sod!...

7. novembra 1914

»Šolska naloga: Pošastno sopihajoč

kot demon vlak gre v noč.

O. Župančič, Z vlakom.

Enakomerno drvi prav nizko nad Savo, leti mimo vasi in hiš, mimo cerkvá in postaj brez prenehanja, brez odmora vlak. Dolg je, da mu ni konca, okna vsa brez luči, kjer so okna, konec vojne je brez njih. Pač vozijo svinje, ali koštrune, ali govedo? Ali kaj, da govedo ne tuli?

Da ti je prezreti v to temo v vozovih, razbrati obraze teh bitij, ki čepé na pol in na pol stojé, na pol sloné, in z obrazov njih duše, mogoče bi ti prišlo na misel: saj so ljudje, celó možje so.

Dulce est mori pro patria, je vzkliknil nekdo nekdam, ki je pa umrl najbrž v pernících! Ne, ni umreti za domovino

sladko, živeti zanjo je sladko in kaj narediti zanjo je sladko. Komaj mogoče vedo, kaj je to domovina, ne pojmiyo itak ne tega: zvezani so z domačo faro, z vasjo, poljem, hišo, družino — to jim je domovina. In da je ta v nevarnosti, tega ne vidijo te njihove oči, ta naivna srca. — Kako naj mi bije roka vraga, navajena je krampa, ne puške, kako naj bije, ko je duša in misel daleč od tam, ko se stega za dragimi. Kaj počne domovina: hiša, otroci, žena, če me zagrebó tam v luknjo kot psa brez spomina in dado vsem tisočim samo en blagoslov in en križ? Ali naj me sunejo nazaj brez roke, brez obeh, brez noge, brez obeh, ali... sladkost, kako me zalivaš, da mrjem od tebe!

Ali stroj se napenja, vlak drvi, drvi, mudi se pač in strojevodja kuri in kuri — strojevodja se pač vrne nazaj po druge.<

Majcen: »Kaj pa mislite, hudiča, da mi napišete tako antimilitaristično nalogo? Ali ne veste, zakaj je poln Grad ljudi? Bodite no pametni. Če to pride v roke ravnatelju ali celó nadzorniku! Pa sedaj, ko je vojska!<

>>Saj nisem...<<

>Seveda ste. Glejte, da skrijete in da napišete drugo nalogo.<

>>Mhm.<<

In vsem v šoli:

>Šolske naloge niso zato, da bi tu javnosti razkladali svoje misli in nazore. Morate biti politični!<

To se pravi:

Šolske naloge nudijo priliko, kjer se naj učenci vadijo že v mladosti (kamor se drevesce nagne...) lagati, hliniti se, kazati, kako so pohlevni — volkovi, pobožni — brezbožci, vdani — sužnji. Šolske naloge nudijo priliko, privaditi se lepega stila za hinavščino.

Tudi eno polje življenja!

Sicer pa res: ne mečite biserov pred svinje...

10. novembra 1914

>Bila je zima in mrzlo, da me je zeblo v dušo. Tam zunaj pod tistimi smrekami in tu notri v teh prslih. Stal sem — človek — ves drgetajoč in tresoč se od mraza vrh hriba in zrl po dolini. Zima, smrt — vsa ta ravan kakor da bi ne upala niti trenutka, da se porazgubi kedaj ta megla, da pride kdaj še sonce. Klical sem, človek je klical vetra čez gore od juga, klical je sonca, pomladi. Razkopneli so snegovi, ne niso skopneli, tista megla jih je popila, požrla, da je tem ošabneje in bohotneje ležala sama nad vso tisto krajino. Človek stoji še vedno na hribu in kliče pomladi, sonca, ker je že april. Dvigne se oblak, dvigne se sonce na nebu; sonce vzbudi cvet, cvet priklije. Noč za dnem je jasna, a strupena — cvet pogine od lepote pomladanske noči, od sončnega razkošja in od svojega lastnega hrepenenja.

Duša, čutiš, se spominjaš, kdaj je bilo to? Poznaš človeka in njegov obraz? Tista roža — duša njegova.

Drugače ti ne vem povedati: tako je šlo eno za drugim. Drugo komaj razberem zapovrstjo, kakor mi drvé slike pred dušo brez reda in skupnosti vse vprek.

Mene ni ljubil nikoli nihče, a meni je bila ljubezen jed in pijača skoro od materinih prs naprej — saj veš. Kaj se to pravi, bi ti pravil zastonj, kot sleporojenemu, kaj je jutranja zarja. Kako žejna je bila ta moja duša prijaznega, pristrčnega pogleda, kako je hrepenela po pristrčni besedi, po ljubezni polnem glasu — nikoli ga nisem čul od človeka, od ženske, od ženske, ki živi, ki hodi kot jaz, ki diha kot jaz, ki je iz mesa, krvi in duše kot jaz, le v sanjah, samo v sanjah, tajnih prijetnih o polnočeh, le takrat so prihajala bitja kot angeli (kdo je bila med njimi kraljica, naj ti ne ponavljam), so govorila z mano, so čutila z mano, smo si gledali v oči in duše, so sele z mano v senco kostanjev, v sneg cvetja, padajočega iz razkošja cvetočih jablan ob žuborečih živih vodah, so me božale po žarečih licih (takrat

sem imel mogoče še rdeča in polna lica), so me poljubljale na oči (takrat sem imel mogoče tudi jaz plameneče oči kot šentjanževi kresovi), poljubljale so me na usta in jaz nje in sem bil srečen, srečen — o polnočeh. — Prišel je dan: o kako me je žgalo, kako divje me je bolelo — v noči se je bilo razpalilo hrepenenje po lepoti, po ljubezni tako silno, tako divje. Bilo je zaman. V pesmih sem iskal hladu in sence in cvetja in rož in tistih oči in obrazov izza polnoči. — —

In sedaj si prišla ti. — —

Tebe nisem gledal kot ženo, ampak kot žensko, ki me razume, ki je tako rekoč drugi jaz. Nič nisem videl krog naju, krog tebe, bila sva sama, ti in jaz in ona kot eden. Potem se je ona odtrgala, tako s silo. Kam sem hotel nasloniti glavo kot na tvoja prsa, kje iskati hladila kot na tvojih ustnicah? Rekla si, da si mi sestra. Nič nisem pomislil. Le razumel sem pod tem najtesnejšo zблиžanje, ki je mogoče med dvema bitjema, med dvema dušama. — — — In prišel je obup prečutih in prejokanih noči in vse kot ti je znano. — Sedaj stoji pred mano ognjen meč: t a k o ljubiti je ne smeš, ne ljubiti je, ne moreš. Kako naj živim brez tebe? Čisto brez tebe? Ne, jaz sem tebi bratec, ti meni Zlatica. Hočem te obdržati; imeti rad, rad, najbolj rad, le nočem ti več praviti, kar me je razjedalo nekaj časa sem, kar me ne bi smelo, n o č e m t i k a z a t i tega, tudi zatirati hočem po moči in trpeti in čakati, saj itak ne bo dolgo.

Ni je zame sreče!

Tako. — A prosim te, ne bodi huda, če ne morem biti vesel. Bodi mi dobra, Zlatica, vedi, da se bojujem s samim seboj. Bodi mi duša, bodi prijateljica.

Ne vem, ali sem ti hotel to povedati!

11. novembra 1914

Včeraj sem šel proti Šmihelu na sprehod. Koliko časa že nisem bil nalašč na sprehodu, koliko časa že ne tam. Ko sem se vračal, so šle deklice iz šole: majhne, žive, na-

gajive in lepe. Vedno me boli v srcu, ko vidim lepo, nedolžno deklico. Vendar se pase oko tako rado na svežih mladih licih, na svetlih očeh, na elastični postavi. In če vidim tako lepo dete, brž je zraven fantazija in deklica ima z lepoto vse dobre in lepe lastnosti. Še malo in si bolan zaradi nje, ki je v resnici vsa drugačna. Tista lepa tam, glej, ki leze po tistem tramu. Druga jo je porinila dol: »Ti bik ti, neumen!« — Ideal! Ha!

Ali če misliš o njej to in ono človeško. Kako smo daleč od nature!

Gorje človeku, ki ima ideale! Ideali so, ki ga naredo bednega in nesrečnega. Zaradi idealov nismo opice, ampak ljudje.

Ali je nesreča človekova, da je — človek?

28. novembra 1914

»Ti si zadovoljen, jaz pa sem od dne do dne bolj nezadovoljen s samim seboj in s svetom, ki me obdaja in ki me zanese življenje vanj. Prav za prav se ne spoznam več, tak sem: nezadovoljen, pobit, nesrečen in kaj še, pa sam ne vem, zakaj. Pa to je čudno, veš: vem in se zavedam, da sem že dolgo, dolgo, že dve, že tri, že ne vem koliko let nekako tak, vsaj v kali je to že tako dolgo in po tisti slavni Darwinovi hipotezi, ki pripisuje ljudi opicam, po tisti se razvija, tako bujno gre v klas tudi setev tistega semena. Vidiš, vem, da je že tako dolgo, a vendar se mi zdi danes, kakor da včeraj nisem bil takšen, ali vsaj predvčerajšnjim ne; jutri pa bom že mislil, da danes nisem bil tak.

Kako bo z mano, ti ne vem prav nič povedati. Soldat najbrž ne bom, saj nisem za nič zato. Maturo bom naredil. Potem v Prago, saj veš, saj se tudi ti (o homo militans) spominjaš tistih potov proti Sv. Ani in za Krko itd. Ne rečem, da ne pojdem, vendar: od daleč je pot krajša in čim bliže ji greš, tem daljša in trša je — perspektiva je res čudna reč —. Resnično ti povem, jaz se bojim zase in si

pravim: vetrnik si, sape te obračajo. (Pa kdo še ni postal, preden je skočil čez plot?) Saj veš, nisem najbolje razvit in najbolj zdrav človek na svetu in da bi šel samo krepnit gor — po umetniško — bogme, me ne veseli baš. (Nikjer še nimam solda, in brez solda! Pa taki časi!)

Ne, ne. Hočem, da gredó proč te neprijetne, temne misli, da se izkopljem iz tega milieua in da mi zopet zasije, ne smem reči »zopet zasije«, ampak da gledam zopet sonce, ne skozi nerodno meglo, ampak iz obličja v obličje, vesel, korajžen, ponosen, močan, z zaupanjem vase, v bodočnost in ideale. Hočem! — Katera beseda je silnejša, katero dejanje? Še imam voljo!«

O človeku.

28. novembra 1914

Na Kranjskem je živel človek. (Pa je živel tudi na Štajerskem in Koroškem, pa ne samo na Avstrijskem, tudi v Germaniji in v Ameriki in na Marsu tudi, če so tam ljudje.)

Ko stoji človek sredi življenja, ima oči vrh glave. Potem je pa kakor tista riba: če leže na stran, pa zlezejo tudi oči na stran, pa ravno na nasprotno.

In je ta človek stal na sredini in ni hotel o smrti nič čuti, to je čudno, tedaj se je zgodilo to:

Jama je odprta in pred jama stoji čaša: »Ne dotakni se me: če vse to izpiješ, ti ni rešitve.«

»Ho, ho! Vse! Kaj mi je treba vse? Kapljo pokusim, tako ima lepo barvo in vonj!«

Kaplja iz čaše ob grobu pač ne nosi življenja. In ve to človek.

Poskusi.

»Barva in vonj — ah — in okus šele!... Kdo bo pravil, da je tu smrt! In če je že, le še eno kapljo!«

Še eno. Še eno. Še eno.

Človek se opija. Iz groba vstaja bel skelet.

Človek pije in se stregne. Čudna pijača to!

Dolge koščene roke segajo, da objemo, da stisnejo človeka. Človek drgeta od groze pred smrtjo. Ve, da je smrt bolj ledena kakor tista pijača medena.

Človek pije zadnje kaplje, obup v očeh pred smrtjo in roke stega kakor v brezmejnem koprnenju po njej.

1. decembra 1914

Vsa ta jesen je bila nekam strašno mizerabel. Ne vem, ali so vladale ravno tako muhaste zvezde — repatice kali — nad mojim življenjem, sicer polnim vseh sladkosti in radosti, ali so vele take sape z vetrovi za bregovi, ali je bilo kaj drugega vzrok mojih srčnih nadlog, o, to vedi sam večni Bog!

V nedeljo sem se pogledal v zrcalo: »Kaj, to si ti, o Jože Cvelbar?...« In potem sem si ves dan izpraševal vest, kako sem prišel do tega volčjega obraza...

Le to še: sklenil sem, da začnem novo življenje. In ga bom. Nič ni bilo pravega veselja, sploh nikakšnega ni bilo. Sedaj se bom pa silil toliko časa z njim, da se bova pobotala dodobra; saj tudi tobak ne stori precej, ko začne fantič čikati.

14. decembra 1914

Bolan sem. Daj mi veselja, veselja in sreče (saj ni veselja brez sreče!) in bom ozdravel. Ena ura srčnega veselja prinese človeku več zdravja kakor deset piskrov masti in zdravil.

To so ljudje: ljubijo rože, stebila ne marajo, ljubijo, kar pridela kmet, in radi jedo, kmet pa se jim gnusi. Da, to zadnje je pravo! — A pojdi, daj, grem si poiskat med temi ljudmi prijatelja, srčne, lepe besede, pogleda, kakor ga želi človek. O ne kaži mi obraza, ko se boš vračal — žalostnih in obupanih obrazov namreč ne maram. Hvala Bogu, da nisem med njimi nikoli ničesar iskal. Videl sem šivankarstvo in sem se ognil.

Nekoč je prišla dekle k fantu. Ta fant je bil tisti prejšnji kmet. Prišla je iz mesta k njemu vsa vesela in srečna;

tako tesno ga je objela in poljubila: »Glej, kako blagrujejo našo hišo, da prideš k nam; kaj, če bi vedela ta dekleta, da je tvoje srce moje?«

In vendar kmet ni bil srečen. Ali so to čudni ljudje, kmetje!

Pred prazniki.

28. decembra 1914

Nič nisem vesel, ko se bliža božič, in ničesar ne čutim, kar bi me vleklo domov. Tako prazni se bližajo prazniki: božič brez zvonov, brez kolačev, potic, brez kolin, brez veselja in miru.

Tako čudno mi je, ko pomislim: vendar je bilo enkrat, še ne zdavnaj celó, veselil sem se in sem štel dni in noči in kolikokrat grem še spat in sem računal in računal, kaj počnem doma, kako bo to lepo, lepo: delal bom jaslice (o to je že davno, že sedem let, takrat sem bil zadnji božič otrok in srečen kakor otrok!), pojdem k polnočnici, se pogovorimo doma lepo (takrat sem jim govoril, kot bi rožice sejali, danes, kot bi trnje zasajal v srce) — pojdem v Koštanjevico in vse bo lepo, lepo.

Ta suha dejanja so vsa prepletena s poezijo in lepoto.

O, ko pa živimo, da bi bilo lepo, lepo!

In letos, ko se bliža veriga prvemu koncu (kako lepo je bilo to leto pred leti in ti prazniki, ko pojdem zadnjič iz teh šol domov praznovati!) — verige ni konca. O, jaz nimam doma, ne očeta ne matere ne bratov ne sester (hvala Bogu, da nimam žlahte!), pod milim Bogom nikogar; ne veselja ne žalosti, ne ljubezni ne sovraštva, ne pričakovanja ne miru — pod milim Bogom ničesar.

Kdo mi je brat — kladi, ki gnije in se sveti od trohnobe!

Prazniki.

Od hiše odletava omet in skozi streho teče voda. In mene ne trpi doma pod to streho.

Hočem ven. Kam? Ven, samo ne doma!

Mati: »Bodi, bodi tu in kaj povej. Tako malo si doma in še takrat hočeš vedno stran.«

Grem.

Ali kamor je bil vajej korak doslej, o, ali smem? — Molče so govorila njena usta. In ta jezik je dvoumen. Pozdravi tam, pozdravi tod, po tem in onem — ali smem?

Ne še.

O, in človek gre, kot gre molčeč berač od praga do praga, lačen je, gre od kljuke do kljuke, pa si ne upa na glas pritisniti, da bi ne razljutil tistih, ki so notri, ker je lačen in ve, da zanj niso nikjer kuhali; on pa je lačen.

Koliko vrst beračev je na svetu! Jaz sem vsake vrste berač in poglavar vseh skupaj. —

22. januarja 1915

...Pozdravljam te, duša, ki se vračaš, ti tiho veselje, ki me navdajaš, da se morem za čas iztrgati iz te mučne osamelosti in obupanosti, pozdravljam te, sveža moč, ki te čutim v sebi, moč in veselje do študija in barv! Žal mi je, da je šlo toliko časa mimo mene v mehkužni brezdelnosti ali vsaj malodelnosti, a so se mi vendarle odprle oči prav zaradi tega. Zdaj pa mora to stran, proč, proč, nerazdeljena mora biti moč, da je cela, in duša ne navezana na dušo, ki ji ne more nič, ki ni čisto moja. To mora biti sedaj!

23. januarja 1915

Da, sedaj vidim in spoznam, da je delo edino veselje človekovo, ki je nekaljeno, ki ti ostane vedno, vedno tvoje, ki ti je pri rokah vsako uro in vsak trenutek, po katerem edinem ni reakcije, ni nezadovoljnosti, ni črne razdvojenosti. In kjer je težkoča in kjer naleti človek na nesoglasje, hej, tam se napno, podvoje, potroje moči, z veseljem sprejmeš težkočo, ker veš, da ima s seboj studenec veselja.

In ko človek ne dela, je kot bi bil brez blagoslova in vrag ima nad njim vso moč.

Praporščak Jože Marjetič.

Nisem vsega zakrivil sam, vsaj vedoma ne. A nazadnje bodi: noč pokaže zvezde.

Skica iz bolezni.

Fant je ležal bolan že celo vrsto tednov in ni mogel vstati. Težko je mlademu človeku biti bolan, še posebno težko pa je, če je bolan dvajsetleten fant ravno pred maturo, pred vhomom v svet, v tisti lepi, beli izsanjani svet.

Dokler je šla bolezen nakvišku in je bilo vsak dan hujše (zdravnika pa ni bilo od nikoder, niti zdravil), je rasla vzporedno z boleznijo malodušnost; pogled je šel nazaj, čez vseh osem let in še osem let tja do prvih hlač. Nič vabljivega ni imel ta spomin in težke misli, zadolžene, so prihajale z očitki na račun. Računal je premišljeno, vanj je vzel brez protesta vse, kakor je bilo: zdaj pač ne kaže kaj izpuščati, ko je krsta pred vrati. Ko je dogotovil, je pogledal rezultat z mrkim pogledom, a tarnal ni, ne jadikoval: ni bilo vse prav, res, in hotel bi, da toliko in toliko tega nisem storil, ampak prepričan sem, da sem vedno v tem hotel kaj lepšega, kaj večjega.

In z mislijo na smrt se je čisto sprijaznil, celó nekaj lepega se mu je zdelo zdaj umreti. In to je bil fant dvajsetih let pred pragom v svet, v življenje!

Ko pa je bolezen presegla vrhunec in je fant že ležal na deželi v svoji sobici, na postelji, kjer je počival v počitnicah in v tistih lepih jasnih dolenjskih nočeh hodil po svojih deželah, ko je prihajala pomlad, ko so pihali jugi, ko se je vračalo sonce na domača polja in travnike, so se dvignile zaklopnice od njegovih oči in je spet izpregledal: takoj je našel pot v svojo deželo, našel je v njej svoje mesto, še ga čaka, še ga kliče, še ga vabi. Tako gorko mu je pregrelo dušo in se mu prelilo po vseh udih kot olje: kar vstal bi in bi šel, šel, da te brž pozdravim, da brž snamem klobuk in ga zavihtim visoko in zavriskam, zavriskam: oj, in zdaj te vidim, ti blagoslovljena češka zemlja, z mojimi željami

in hrepenenjem blagoslovljena in ožarjena, prejmi poljub od mene! — Spomnil se je slik Prage, posebno ene: temno se vzpenjajo visoke hiše in še višji vitki zvoniki, za njimi pa žari večerno nebo in čezenj jadrajo oblački. Hej, in že prihajam tak večer, tak lep večer in te pozdravim, ti moja zlata Praha, moja dika in ponos, da živiva skupaj nekaj let, kajne, lepo bova živela kakor prijateljica in prijatelj.

Sanje so se mu razpenjale kakor v pravljici.

Nazadnje se je zopet vrnil in je ležal v svoji postelji bolan.

Ali če te sploh nikoli ne vidim? Milijone in milijone nâd je uničila vojska in moje tudi niso v železnih oklopih. Ali če me vzemó k vojakom po bolezni? Ne, zato pač ne bom, saj nisem zanič in potem tudi... ah! Pride jesen, odpro se šole, visoke šole, moja slikarska akademija — jaz pa nimam niti beliča. Pa naj že imam na priliko par kronic, recimo dvajset, trideset kron na mesec, kaj naj počnem s tistimi v takih časih? Ali bi šel umirat od gladu?

»K železnici pojte,« so mi svetovali tisti, ki mi »hočejo dobro«. »Kaj hočete tam gori, stradate štiri, pet ali Bog ve koliko let in postanete tisti mazač in stradate zopet iznova naprej« — so govorili tisti, ki so mi hoteli samo dobro, da se mi dobro godi na duši in telesu. »Ali pogledjte, pri železnici imate vse udobnosti: brez nadaljnjih študijev pridete, naredite tisto skušnjo, ste uradnik, imate lepo plačo, vožnjo zastonj skoro, živila bolj poceni, kurjavo, petrolej, zdravnik...« ah cel paradiž sladkosti in vse to zame, o dobrotniki, toliki sladkosti pač nisem kos. Saj jaz nisem sanjal nikoli o pogačah, niti o belem kruhu, tudi ne o mastnih službah in o kupih denarja, z vsem tem me hočete napasti, ali kje je tu ena kapljica mojih sanj, en trenutek za uteho mojega srca, moji dobrotniki!

In se je zopet vrnil.

Na misel mu je prišla mala češka pesmica in si jo je deklamiral na glas, da so čula tudi ušesa zvok tistih sladkih

besed, desetkrat po vrsti. Tako mu je dobro delo in spominjal se je pisem, ki jih je dobival s Češkega, poedinih stavkov in bilo mu je kot balzam, pravil si je sam po češko, kar ga je veselilo in veselje je rastlo, rastlo. Zaželel je češke knjige, debele, da bi mogel brati dolgo, dolgo, da bi ozdravel ob njej. — Mati je prinesla neko stvar zavito v neki inserat v osmih jezikih, ah, in bil je tudi češki. Toliko, da ga ni poljubil siromak.

Zvečer pa je dobil pismo od prijatelja.

»V nedeljo odjadram v Maribor delat inteligenčni izpit. Malo upanja, da naredim, imam, če ne bo komisija prestroga. Če ga naredimo, potem pa hajd na Češko v zlato Prago. Po moji iniciativi gremo tja trije: Župan, Dolinar pa jaz...«

Fanta je spreletelo kot električni tok, vroče mu je postalo in ves je bil moker od potu. To je bilo čustvo iz pol zavisti in pol ljubosumja. Zavist, da pridejo ti sploh na Češko, v Prago, ki si niso nikoli želeli po njej. Posebno tisti materialist, s katerim se nisva mogla, samo če se je začel pogovor, ki je tako zaničljivo govoril, če je računal, kam pojde kdo po maturi: »A, ta gre v Prago med lizat; fant,« me je poučeval, »trgovina, veletrgovina in kapital, to bo rešilo nas Slovence, ne pa tvoja umetnost« — o, in ta gre tudi! Ljubosumnost, da gredo prej nego jaz, da bodo prej gledali njeno lepoto, njen kras, ko morebiti jaz ne pridem nikoli, nikoli.

Naprej je pisal:

»Kako se mi bo godilo v deželi tvojega hrepenenja, ti bom po možnosti natanko poročal in te vabil, zapeljivo vabil, da se tudi ti, kakor se bom morda jaz, izneveriš domovini, ali jo tem gorečneje vzljubiš.«

Oja, vabil me bo, pa če me tudi ne vabi, pojdem sam, sam, hočem, moram!

Dol. Prekopa, 10. marca 1915.

17. marca 1915

»Zdravje se mi vrača: štiri popoldneve sem bil sedaj že pokoncu — v soboto je bil še sneg in sem hodil gledat, ali ga bo že kmalu konec ali ne, ker mi je bil res prišel tako neprilичno, bi bil že oni teden lahko hodil kaj ven na sonce, ah, in sonce, to pozdravi in poživi rekonvalescenta! V nedeljo, ponedeljek in včeraj sem bil pa že na sprehodu, pa še precej daleč: v nedeljo in ponedeljek sem prehodil po 6 km, včeraj pa samo 3. Res se utrudim in bolijo noge, ko pridem nazaj, ampak tako sem vesel, kakor da sem dosegel nekaj, kar sem si tako dolgo, dolgo želel, kot da sem res šele sedaj shodil. In včeraj popoldne sem že tudi risal, po dveh dolgih, dolgih mesecih sem imel prvič spet v roki čopič; še se mi trese roka, ampak zdi se mi, da ne od bolezni, ampak od hrepenenja po pomladi, po zelenju, po svetlobi, po soncu, ko mi je v prsih tako polno tega. Ah, kaj čutim, ko posije prvo sonce na naše njive in travnike in hoste! Nič mi ni žal takrat, da sem bil bolan, toliko življenja, poželenja po življenju, moči in veselja občutim takrat. Sedaj vidim, da pomladi do zdaj še nikoli nisem doživel — jesen mi je bila najbližja — »schön ist der Frühling nur für denjenigen, der einen langen Winter gehabt hat,« pravi Björnson, in dva meseca postelje, dolgočasja in samotne zapuščenosti je v mladem človeku (in tudi sicer vsakemu) dovolj dolga zima.

In svet vidim zdaj svetlejši, ali živim bolj v sebi in sebi: vsaka bilka mi je lepa in zelena in tako dobro de očesu, vsaka cvetka mi poje veselje in življenje, življenje. Res je: težko je človeku ob misli, koliko milijonov trpi kot črna živina, kot da niso ljudje, koliko jih umrje za »blagor očetnjave« (!), toda mi ne moremo za to kaj, mi moramo za to vendarle živeti. Tam so nekoga zaklali roparji, ja, mar bom šel jaz in se bom obesil ali ustrelil ali zastrupil, ker so onega pokončali roparji, pa jim ni nič naredil, nedolžen je bil.

V vsej tej bolezni, kakor sem bil sam, sem imel čas premišljevati in sem mislil vsake sorte in mi je stopilo v pot več ovir kot ugodnosti (jih sploh ni), več slabega nego dobrega, ampak onstran groba še nisem privezal srca: imam še drugo pot prehoditi, če je ne prehodim, izgubim življenje (danes je megla in oblačno, ni sonca), a pogledam druge, kako gredo vsak s seboj, ker tudi to je ena sorta življenja, iskal bom s tem zadoščenja, ker skoro vsi hodijo ob potu in gledajo nanj.

O prijateljstvu in ljubezni tudi nisem nič spremenil prejšnje sodbe: verujem v eno in drugo; kdor ne veruje, ni za življenje in ne sme biti star dvajset let: prijateljstvo je potrebno, če hoče človek kaj prida narediti v življenju, in ljubezen je sol življenja, ki mu da šele slasti.<

21. marca 1915

Ah, sedaj vidim, da je pot pred mano neskončna, res neskončna; povej mi, kje je mogoče, da je umetnik, tolik umetnik, da ni več še koraka pred njim! Ah, kako lepo je hoditi po taki poti, človek ne vidi konca, a čim dalje gre, tem večja lepota se mu razodeva, pot je neskončna, ah, kako škoda, da je nedosegljiva. A tekmovati, kdo ji pride po tisti poti bliže, bliže... Kaj ve učitelj, kaj uradnik in vsi: vé — to in to moram storiti, več nihče ne zahteva, več ni treba, tisti prepisi in zapisi, vse tako nizko, nobenega pogleda, noben prst ne zavabi iz dalje: daj, daj, pridi za mano, pridi še dalje! Umetnik je živ človek z dušo, uradnik je stroj. Če živi, je čudež.

24. marca 1915

Težko mi bo, če bom potrjen, ne zaradi strahopetnosti morebiti, tudi ne zaradi »dobrot«, ki mi jih je do sedaj nudil svet in ki mi jih nudi — danes sem si že tako odkritosrčno želel, da bi bil umrl v bolezni —, ampak žal mi je nečesa, na kar edino sem še stavil svoje upe in nade, mojih

barv in čopičev. In če me ne vzemo, sem nekoliko na boljšem: živeti doma, živeti še posebno v tem času, je prekleto, čakati mogoče dolgo, Bog ve kaj časa in ničesar pričakati, moj Bog! Ali naj pridejo kužne bolezni in naj nas zagrebo v jarek kot pse, o, še nebo naj pade na nas! V kakšen vozal vekôv nas je vrgla narava živet. Meni je, kot da sanjam, ali da poslušam tista stara, starodavna prorokovanja o železni kači, ki bo prepregla ves svet, o cesarju, ki bo imel dva imena, ko bodo vstale strašne vojske, kot jih ni še svet videl, in bo pomanjkanje ljudi, da pojde človek dneve daleč, da bi videl človeka — od daleč bo videl z gore na gori dim in bo vedel, da je tam človek, ker sam od sebe dim ni. In to niso Sibilske bukve, to je naša doba.

27. marca 1915

Težko, težko se je odpovedati jabolku, ki visi nizko nad glavo, le roko stegneš, pa ga imaš — težko je, ne ga utrgati, če si lačen in če je jabolko še lepo rdeče, vablljivo.

Podoben sem človeku, ki se pelje na ladji po morju. Pa zatuli čez gladino silen vihar, topi se ladja in ljudje na njej, ker jih je preveč, in zato vržejo v morje tistega človeka. Ali človek ni kamen in ne pade in se ne pogrezne kar brez glasu in misli in iztega roke in kliče na pomoč. Brat, ali je to tista ladja, s katere so te vrgli, ker si bil odveč gori. — In vendar, če je le še kje rešitev, je na tej edini, glej krog in krog vesoljstvo črnih vodá.

To se pravi: Duša je od tebe bolna
in brez tebe ne ozdravi:
ah, kako se tebi pravi,
roža, ti skrivnosti polna?

Družba.

1. aprila 1915

Ko se človek nadela, mu dobro dé počitek, ko je žalosten in potr, lepa beseda; prisrčen pogled mu je med

v srce. Ob vseh mogočih prilikah pa se raznim ljudem zahoče po družbi, kakor da je družba tisti panacée za vsa razpoloženja in nerazpoloženja: ta išče družbe, ko je vesel, da zapoje — gromovito petje se mu dopade, oni, ko je razposajen, razborit, da vpijejo in razgrajajo — odmev njegovega srca, drugi, ko ga mučijo črne misli, da bi našel pot iz globočin — klic za prostostjo in mirom, drugi, ko je žalosten, da bi našel koga, ki bi mu mogel potožiti — krik iz duše po duši: vsi pa, da pridejo iz sebe v druge.

Pride mi, kaj vem kaj, ni veselje ne žalost, ni upanje ne obup, ne zdravje ne boleost, nekaj je, česar ne morem ugotoviti sam v sebi, tedaj se mi zahoče po družbi. Ker je čustvo tako nedoločeno, je tako nedoločen njegov odmev in česar iščem v družbi.

Nikoli si ne želim v družbo, da bi se smejali, zaradi šale in »zabave«. Najmučnejše je, če mi ni za govorjenje in berem z lic vseh, da jim to ni prav — v prazne besede hočejo utopiti bedaki nebo in peklo. Jaz ne zahtevam od družbe besed; dosti mi je, da sem v krogu dobrih znancev, prijateljev, magari tiho pri miru, da jih gledam in poslušam. Nič mi ni nezanimivo, kar govoré oni, četudi ne govoré kot ljudje.

Za resnico stremijo ljudje, a hočejo in iščejo laži, laži.

2. aprila 1915

O veliki petek, najlepši dan pod soncem, tu si v svoji črni lepoti, tu z ropotanjem — silen glas, a brez zvoka in barve, tu z oblaki in žalostnim srcem! Kajne, ti črni petek, kakšnega si me našel: vriskal bom in pel, sem rekel — pozabil sem vse pesmi z besedami, vesel bom in poživljen, sem rekel — nekaj grenkega mi lega na dušo in oči, kajne, stari Jože sem, letos kot lani, no, le še slabši, kakor si tudi ti bolj črn, črni petek.

Le hrepenenje, želja po nečem lepem, po ljubezni in dragi duši še ni umrla tu notri, to me še drži pokoncu in me tlači v tla. —

Prihodnji mesec gremo na nabor. Prav za prav mi je vseeno, da bi le vedel, da me ne vržejo, če me vzemo, nazaj med te ljudi na pol gnilega. O Bog, še sedaj me ne morejo, kako mi bo potem med njimi. Da se razgrne pred mano bodočnost! Ne, ne: kuj me, življenje, kuj!

5. aprila 1915

Zbolel sem. Ne vem, kako je bilo ime bolezni, le to vem, da me je držala do dva meseca: od 21. 1. do 13. 3. 1915.

Summa summarum teh velikih počitnic — ali kaj je bilo? — Dolge so pač bile. Nič drugega ni kot nekaj trenutkov, nekaj momentov, ki so pribekali s silnejšim zamahom do moje postelje, doživel sem nekaj momentov, ki bi jih sicer ne bil spoznal mogoče, ne, gotovo nikoli, nekaj jih je zginilo, da sem za en pritisk svobodnejši.

Bilo je v begu mnogo težkega in bolnega — pajčolan preko tistega obraza, da imajo sanje prosto pot! Realno življenje mi ne zadostuje, to je samo kot iskra, ki naj zaneti ves kres za moje življenje, to je kot cvetni prah, ki naj sede na cvet drevesa življenja v moji duši in ga oplodi.

Cvet mojega drevesa:

Hvala vam, dobri ljudje, za skrb in postrežbo — dali ste beraču jedi in pijače in toplote in postelje, ne da bi vas prosil. Mar ste vedeli, da vas ne bi bil prosil, pa če bi bil poginil? Hvala tebi, dobri gospod, ki si mi tako skrbno prožil roko in skrbel zame ves čas, kot ni navada takih gospodov proti takim beračem. Hvala vam, dobre, drage duše — z medom ste hotele namazati, kjer je skelelo, in z vinom izprati rano, da se naglo zaceli. Hvala največja in najsrčnejša tebi, duša Liči, sestrica, ki si mi dala zdravja, hvala ti — kakšna si danes? Hvala, hvala!

Ne zabim teh dni.

9. aprila 1915

Danes je počilo, kar se je nabiralo.

Vse gre lepo zaporedoma, eno na drugo, kot se spodobi, mah za mahom.

V 48 urah moram biti tam.

Izza polpreteklega časa.

Ob eni ponoči 10. aprila 1915

7. III. 1915: To je težko: rojenice so dale človeku beraško palico in ga obsodile med berače, beraškega talenta mu pa niso dale.

21. III. 1915: Čim bolj se umičem izmed ljudi, tem bolj čutim, kako mi je potreba človeka, kako sem slab brez njega.

30. III. 1915: Roža cvete samo enkrat na leto — toda takrat ima veliko cvetov.

9. IV. 1915: Težko je iti človeku od človeka, ki ga ljubi in ki mu je vse; še težje je, če gre človek izmed ljudi z zavestjo, da ne pusti nikogar, ki mu je težko za njim.

Ali je tvoja čaša kot moja, Frida, res? —

Adijo.

Kdaj se vidimo?

Dol. Prekopa, 22. aprila 1915

»Prišel sem domov iz Ljubljane na dopust za šest dni, da napravim maturo. Kako živim, ti ne bom pravil, sam veš to predobro. V rezervno oficirsko šolo skoro gotovo ne pojdem, ampak samo v enoletno prostovoljsko šaržno šolo in sem v šestih tednih pečen za odhod na vojsko. No, to še lahko pripomnim, da me je to zadelo tem huje, ker nisem nikoli najmanj dvomil, da bi me vzeli. In moja bodočnost je šla toliko kot gotovo s tem momentom v franže — Bog z njo.

Čakaj, da se malo izgovorim: tvoje pismo je kot zamolkla pesem hrepenenja po domovini iz krvi. In to je

pesem nas vseh: vsi smo tako in vse je v nas tako. Župančič pravi: plamen z vetrom se boreč, na tla pritiskan, kvišku koprneč. Glej, jaz sem se vrnil skoro gotovo zadnjikrat domov, ki ga že davno nimam, po slovo. Tako je čudno čudno, tako nenadno in nenadejano. Meni je, kot da sanjam, in le, ko pokrijem kapo namesto klobuka in se oblečem ves v plavo-sivo obleko, me pretrese živo prepričanje: ni sen. Otopevam in moram v kratkem popolnoma otopeti, da pojdem naprej kot živina, ki ne misli in ne čuti z zavestjo, ki ne ve, kaj je desno pa levo, in gre na povelje na desno ali na levo. Preden se zgodi to, sem prišel po slovo sem, kjer bi prav za prav ne imel nič iskati, kjer mi ni raslo veselje in sreča, od koder nimam drugega kakor toliko let neizpolnjenega hrepenenja in željá, razočaranja — ali jaz ljubim vsa ta leta, to se pravi, vse tiste viharje, ki so besneli preko mene, in hotel bi, da jih morem priklicati nazaj danes še enkrat — adijo! — in kakor božanje mehke drage dlani se mi zdé vsi črni udarci, ko sem jih preklinjal, o da me bijejo še enkrat — adijo! — pa noči obupa in malodušnosti polne in dnevi žalostni in brez sonca se zazirajo s smehom: sedaj mar? — adijo, adijo! — Pa mati in bratje in sestre, ki mi niso mogli biti to po duhu, ampak samo po krvi, tudi njim zbogom, in vsem drugim, ki bi mi lahko bili oče in mati in bratje in sestre po duhu, pa niso bili — zbogom, in še ti edina, ki si me tako dolgo negovala in mamila, da te zapuščam menda za veke, lepa Dolenjska deželica, zbogom!

Ni to slovo klic obupa in malodušnosti, le zadnja težka slutnja je, zadnje življenje, preden otopim.◄

Globočice, 24. aprila 1915

Ne morem se, pa se ne morem vživeti v svoj položaj — kot komedija mi je. Po slovo grem, po slovo po tej cesti, ki sem jo prehodil tolikokrat z zavestjo, da se zvečer vrnem po njej domov, a jutri grem zopet nazaj — in sedaj da grem

France Stenovec

zadnjič po njej? Po slovo grem k dušam, ki niso bile bolj moje kakor sonce, ki ni moje, a smo bili skupaj z zavestjo, da pridemo zopet skupaj; nismo doživeli skupaj visokih trenutkov, ki bi nas vezali, bila je le neka tajna nezavedna vez, kakor da je moralo biti tako, da smo bili skupaj, in ni moglo biti drugače, gradili smo bodočnost pa jo prenavljali in podirali in zopet sestavljali — k tem sem prišel po slovo, ker moram sam znova podreti vso bodočnost in udušiti v prsih vsako misel nanjo — po slovo sem prišel k njim in ne bomo več skupaj gradili in sanjali? Ali ni to samo črna misel, ki mi hoče prevzeti srce, a srce živi vse preveč v sanjah svobode, ah, ne v sanjah, v logičnem zaključku: naredim maturo, potem pa pridejo počitnice, tiste lepe počitnice, ko bom prost, svoboden, nič več šolar, nabit na gimnazijski študij, ampak človek, ki mu je srce in duša prišla do prvega svobodnega razmaha — saj pride to po maturi in maturo imam sedaj. Ja, pa kdaj sem jo naredil? Saj že tri mesece nisem bil v šoli! Dali so mi jo. Dali. Zakaj, čemu? Moj Bog, saj res, ta siva suknja, ta modra kapa, ta rjavi pas — vojak sem in na mejah je vojska, kdo ve, čemu in zakaj, telegrami in poročila in listi prihajajo, da je; jaz sem vojak, poklicali so me, da me izurijo za vojsko in sem dobil za plačilo maturo, zato da dam zanje življenje, to se pravi, da poginem.

Tako je torej in je vendarle res, da sem prišel zadnjič sem, da sem prišel po slovo za veke! Razum mi uvidi to in veruje, a srca ni moči prepričati, ker živi, ker hoče živeti, kot da nisem vojak, kot da ne nosim sive suknje, kot da ni vojske na mejah, kot da mi niso dali mature, ampak kot da sem se prebil preko nje v svobodo in v svoj dom.

Ah, in že gre razum s svojo logiko tudi v srce...

28. aprila 1915

Pri fari zvonovi premilo pojo,
od dragih, od sonca jaz vzel sem slovo,

o, vzel sem slovo, sam Bog ve kako —
nazaj me nikol' več ne bo.

Kaj bo čez eno leto? Da se odgrne to uro pred mano bodočnost in prežene negotovost; naj bo že, kar hoče, to ali ono, samo da bi vedel za gotovo. Ali se ne vrnem, ali se vrnem z lajno, ali se vrnem in pozdravim znova življenje?

Adijo Liči, Frida, barve — adijo!

Geyersberg o. Friesach, 23. maja 1915

»Danes je binkoštna nedelja, jutri binkoštni ponedeljek.

Spominjam se, kako je prijetno tam, tam nekje, doma sem rekel nekdanj: na Vodenicah, pri naši podružnici je žegnanje. Žegnanje je žegnanje, pri eni podružnici kot pri drugi, ampak tisto mi je bilo vedno najbolj pri srcu. Spominjam se sonca iz njega, spominjam mlajev, klenkanja, pisanih trum ljudi, vseh dragih med njimi, spominjam se prvih jagod, ki so zorele na ta dan, in vsega, vsega, analogično spet vse žalostne preteklosti, a je v spominu vendarle tako mila, da bi jo hotel nazaj z vso žalostjo in trpkostjo še enkrat, o, še sto in stokrat.

Binkoštna nedelja je danes? A? Ja, druge tri kompanije so imele danes ves dan dienstfrei. Pri nas so pa naredili alarm: v ljudsko šolo, kjer smo bili do sedaj, pridejo ranjenci, alo, mi ven. In so nas razpečali po vsem Friesachu, po hlevih in svinjaki, po svislih in podih. In nas so preselili (4. in 5. Zug) v star grad za mestom, Geyersberg se mu pravi, visoko je gor in strmo in so nas nabasali notri kakor v konservo. Luči nimamo nikakšne za zvečer, da bi se razpravili, voda je na dvorišču, pa so nam jo pod strašnimi kaznimi prepovedali piti, da je kólerična. In vse dopoldne in popoldne do štirih smo nosili gor štrozake, kufre, tornistre, dile in vsega vruga. To je bil švic! Eden je omedlel. Jaz se le čudim, da se mene nič ne loti — kadar kate-rega prime, vedno mislim, da bo tudi mene. — —

Ampak kraj sam na sebi je pa lep, namreč ta Geyersberg in okolica in razgled z njega, če bi človek živel od tega. Če bi bil fantast in če bi ne občutil tesnobe soldaške bluže, bi si lahko mislil, da sem takole kakšen star vitez. Za ta posel, mislim, bi tudi imel talent.

Vsi naši reglementi in -wesni so še tisočkrat bolj nezanimivi kot matematika. $\sqrt{x^3}$ ima petkrat toliko čiste poezije v sebi, kakor vsi reglementi.

Meni bi bilo rado hudo, ampak mi že več ne more biti. Delam se norca iz sebe in vseh, sam sem največji Pavliha in Kljukec in se s fanti prav dobro zastopimo, se strašno režijo.

Zapik.<

Nad Geyersbergom, 30. maja 1915

Popoldne. Dež bo.

Danes je že prišlo več pošte iz naše strani, za druge namreč.

Nedelja popoldne.

Misel:

Saj se ne more držati tu, tudi če bi ne hotel, mora od tod. Misel gre. Da bi mi dal kdo dovoljenje, da grem za njo: daleč sem, a se mi zdi, da tako daleč ne, da bi ne prišel še danes tja.

Spomin:

Jokala je, to je bilo takrat. A njen jok je bil smeh in vrisk in veselje moje duše, a jo imam vendar tako rad. Njen jok mi je bil priča, da me ima rada, vsaj malo. Mogoče se smeje danes. Njen smeh.

Včeraj sem bil z nekim tovarišem na njegovem stanovanju. Lepo ima vse urejeno in kakor knez živi. Pravil je, da mu plačajo od doma privatno stanovanje, hrano in še pošljejo denarja, kolikor hoče, nad sto in še več vsak mesec. Pa ni samo on tak.

In jaz. —

Danes smo končali Rekrutenausbildung; prisegli smo za na suhem in mokrem. Vsi v paradi. —

Domovini more samo tisti koristiti, ki je lump.

4. junija 1915

Zvedeli smo, da je Přemysl spet v naših rokah.

Halo.

Ta praznik pa praznujemo tako: bataljonski komandant je odpustil vse kazni v bataljonu; drevi imamo retraite ob 10. uri. Kavbo imamo pa že nekaj dni brez sladkorja.

Bogme, ni veselje jesti samo enkrat na dan.

Engelsdorf, 6. junija 1915

Zvonovi zvonijo čez gore, čez plan,
golobi letijo na sončno stran
in misel in duša za njimi
in z njimi — a jaz sem na
tla prikovan.

Sijalo je sonce — a mislil sem:

noč, pa smeh na obrazu —

del sem: plač žgoč. O pridi

še enkrat ti, noč, in ti, dan!...

Nikoli! — Nekoč, nekoč...

Mati: Druga pisma so poškrupljena z dišavami in so ti draga, moja so pa orošena s solzami in ne maraš nič zanje.

Pirkerkogel nad Friesachom, 10. junija 1915

Končno vendar.

Kres. Curek mrzle vode — plamen pade vase. Potem še zaplapola tu in tam. In nihče več ne ve, da je bil tu kdaj vroč ogenj, nihče se ne meni za počrnelo pogorišče.

Tako imam potihnuti in počrneti in se izgubiti izmed vseh in izpred samega sebe.

To sem bral iz tvojih par vrstic, sestrica. Sestrica?

Bodi. Saj mi ni ničesar treba, saj nimam časa na kaj drugega misliti kakor na vojaščino, saj sem ves dan zaposlen s puško, Heerwesnom, Dienstreglementom, Schießwesnom in drugimi koristnimi predmeti.

Adijo. —

In Turk Jože gre z marškompanijo. Mene pa še čaka, a jo pač tudi učakam.

11. junija 1915

»Ljuba Liči. Hvala ti najlepša za tvoje vrste. Težko in žal mi je zate in hotel bi narediti kar koli, če bi ti mogel ponuditi le kapljo polajšanja in tolažbe. Mislim, da mi lahko veruješ, ker v frazah govoriti in krinke nositi posebno pred ljudmi, ki so mi dragi, veš, da ne znam. Vem in prepričan pa sem obenem, da mi je to nemogoče, da je ta želja tako brezplodna, kakor že želim, da bi se končalo to klanje na vseh vetrovih: mogoče je pač, da se konča, ali moja želja in vsa moja sila ne pripomoreta k temu niti za miligram. In to mi de težko. Neumno bi bilo, če bi ti pravil na dolgo in široko vse prikljuke, kakor človek, ki išče nečesa pri ljudeh, kjer ve, da ne dobi ničesar, a pravi, ker je tak človek in ne more drugače; neumno bi bilo, kar veš vse izza moje prve in menda zadnje pomladi. Brezplodno je, če ti pišem pismo: v njem gredo misli k tebi, ki si mi rekla, da mi hočeš biti sestra, gredo ko k sestrici, trudne in nepokojne, da bi se za trenutek odpočile ob tebi, pa se vrnejo kot iz tujine še bolj trudne in nepokojne. Duša, razumem te in vem, da človek na višku svoje (sreče ali) nesreče ne vidi poleg sebe ne sonca ne noči, ne pozna ne brata ne sestre; vse živi v sebi in v tistem, ki hoče, da živi v njem, a ne more ali noče. In to tako dolgo, dokler ne pride čas, ko živi s kom drugim, ki živi v njem. — Razumem tudi neposredno preteklost v talini in ob pomladanski slutnji: tebi nimam reči ničesar; jaz sem sledil silnemu imperativu srca, ki je koprnelo po življenju, ker je prišlo vse nenadno in s tako premočjo;

zato tudi sebi nimam ničesar očitati. Glej, tako vlečem to težko nekrivdo na duši s sabo sam. Nič ne de, saj nisem imel kaj drugega pričakovati in če sem, sem bil norec.

Ali upam, da bom imel pač toliko moči, da te posihmal ne bom več trafil s tem. Kapo na korajžo, glavo pokoncu, jasne oči, trd korak in zatulimo koračnico — visoke so gore, široka je plan, naša pot gre čez nje vsak dan in mnogo noč, komu je treba vedeti, da je meni težko v prsih!

Liči, sestra, adijo. —

Zaradi Fride. Hvala ti najlepša, da si me opomnila. Zdaj vem, da nisem naredil prav, to se pravi, da sem naredil veliko neumnost, ali na mojo vest in poštenje, da nisem hotel tega. Povedal sem ji tisto kot dogodek, kakor je izzvenel v meni in kakor je ves do pičice resničen v vsej svoji brutalnosti. Povedal sem ji kot prijateljici brez rokavic in kot zreli ženski. Ona pa je aplicirala vse nase in razumem, da jo je težko zadelo. Zato mi je žal in jo prosim oproščenja. Druga pa je, če ona tega sploh ni nič vedela in če misliš ti, da ni bilo prav, da je zvedela to. Zato mi pa ni najmanj žal in mislim, da tudi ona nima vzroka biti name huda. Če je huda, se to pravi, da tega ne veruje. In če ne veruje, ji ne more biti zaradi tega nič težko. Moja krivda je tedaj samo ta, da sem jo smatral sam za trezno, zrelo žensko, ki bi jo moral za žensko, ki ljubi. Tudi za to jo prosim, da mi odpusti, če more, sicer ji ne morem pomagati.

Konec.

Še enkrat: najlepša hvala za tvoje posestrimstvo; drag mi ostane na veke spomin nanj.

Bodiva si dobra znanca. Drago mi bo, če se me spomniš z nekaj vrstami kedaj, kadar koli in kakor koli, srčno drago. Istotako mi bo ljubo, če se bova še kdaj srečala, kadar koli in kakor koli, srčno ljubo.

Ostani mi zdrava, postani mi srečna in ohrani Bog te v cvetulu!

Celovec, 11. junija 1915

Prijatelji, težko je gasiti cel požar s kozarcem vodel
Kako naj gasim jaz? Kdo mi bo pomagal?

Ob Vrbskem jezeru zvečer, 12. junija 1915

Pozabil sem za trenutek, da sem vojak na tem lepem
kraju, ob tem lepem jasnem večeru in med civilnimi ljudmi.
Zdi se mi, da sem svobodno vzdahnil, ko so me objeli gorki
valovi.

Mimo pride star oficir z zvenečo sabljo. Salutiram in
se spomnim, da sem postal pred nekaj urami aktiven.

Blaženi, lepi civil, saj ne smem misliti — adijo.

Jokal bi kot dete, ki koprni po materinih prsih, a njena
prsa se sušijo.

Srce, kaj hočeš? Kaj? Čemu?

Geyersberg, 20. junija 1915

Glejte, okoli štirideset milijonov je ljudi, ki živé; jaz
živim in trpim in moram postaviti na vago vse, kar imam,
zanje vse, in med vsemi temi milijoni ni niti ene duše, ki bi
bila moja. — —

Danes pošljejo h kadru od II. Comp. 74 enoletnikov:
2 Italijana, 2 Nemca, 70 Slovencev. Vseh pa gre nad 100.

24. junija 1915

Ravno smo prišli iz dvodnevne naporne vaje: marš
preko Neumarkta v St. Lamprecht. Vaja na Grebenzenau,
marš domov. Človek se zmuči kot pes in vendar ima na vse
zadnje na sebi nekaj lepega, tako prav v ozadju: greš po
cestah in potih, po stezah in čez drn in strn in vidiš sliko
za sliko, krajino za krajino, gorato, lepo zeleno, prijazno,
gora za goro na majhne razdalje porasle s temnimi smre-
kovimi in macesnovimi hostami svetlimi košenicami in po
pobočjih so raztreseni veseli dvori. Na vsakih dve sto ko-

rakov ti preskoči pot žuboreč studenec ali potoček in smejoč se odpoje ob poti po dolinah Bog ve kam.

V St. Lamprechtu smo se ustavili opoldne. Popoldne smo imeli vajo: Feldwachdienst. Naš voj je bil na dvorišču Bereitschaft. Otroci so se zbrali krog nas in so nam peli vojaške pesmi, o mrtvem drugu, o bojnih poljih, o črnih ranah, o plakajočih materah... tako milo pojo ta mlada nedolžna srca, pojo iz duše, a ne čutijo tega gorja v svojih otroških srcih. — Tako osvežil in razživil sem se med njimi. Tista mala plavolasa Frida, z modrimi, živahnimi očmi, s prebrisanim pogledom in vsa kakor živo srebro — vedno bi jo pestoval v naročju in bi jo gledal v nedolžno lice in se pogovarjal z njo, kakor z mladostjo, davno minulo, v svojem srcu.

Ah, ti mala Frida!

Vojak sem, čuj, zatrobi trobenta, pade korak, tvojo rožico za kapo, še en pogled nazaj — adijo, saj se ne vidiva nikoli več, mala, saj se ne srečava nikoli več, Frida, mladost v srcu...

Udeležili smo se tudi nemškega kresovanja: Sonnwendfeier. A kje si ti, naš dragi slovenski kres?

Doma sem pa prejel poročilo od Skuška z bojnih livad:

Dragi! Še vedno si živ in zdrav. Ni pa več tako z našim Nacetom. Ne bo več igral citer. 11. t. m. popoldne smo napravili napad na Ruse, ki so bili zakopani. Morali smo čez prosto polje. Padale so dumdum krogle, da je bilo groza. Padlo jih je več, med njimi tudi Nace, zadet v glavo. Pokopan je na mestu svoje smrti med našim in ruskim jarkom. Zadnji trenutek ga nisem mogel videti, ker sem moral naprej, kjer so Rusi ravno bele zastavice vzdigovali in začeli marširati v dvostopih iz zakopov. Mojemu vodu se jih je vdalo nad 100. Vendar izgubil sem mnogo mož. Šest dni že marširamo za bežečimi Rusi in vsak dan imamo bitko, ponoči pa zopet za njimi.◀

Nace!

3. julija 1915

Danes sem prejel od Turka Jožeta sporočilo, da je odšel z marškompanijo.

Geyersberg, 11. julija 1915

Zadnje dni sem nekam prav dobro razpoložen (menda ne pride tuš, kakor po navadi) in danes imamo jasen, sončen dan, kakor jih je na našem Dolenjskem sto in sto — in zato mi je menda še lepše. Veste, če gre človek stran iz kraja, ki mu je drag zaradi ljudi, ki živé v njem, mu je težko in misli, da ne bo mogoče prebiti, in misli, da bodo vedno zvezane misli med njimi in njim — pa vidi potem, da ga nihče, pa prav nihče nikjer ne pogreša in mu de težko, strašno težko, potlej pa reče: »Stoj, norec; kar ti meni, to jaz tebi!« in se začne, pa gre grozno težko, ampak gre pa le. Resigniran postane: »Können sie mich gern haben.« — Vse naj se postavi na glavo, če se hoče! Moji prijatelji, prav vsi so šli in zoriijo tam, postajajo možje, kanoni in puške in vrisk in krik jim utrjujejo živce, jim sejejo moralno moč in zavest v prsa, vsa grozodejstva jim polnijo dušo in tisoč kali jim polaga v srce, ki poženo in dozore v jeklene nazore o življenju; pred tem mora izginiti vsa mehkužnost, vsa malenkostnost, katere bi sicer ne videli. Vse na tihem me veseli to: čim večjo nevarnost prestanem, tem večjo samozavest dobim, čim več gorja pride preko mene, tem lažje bo poznejše pomanjkanje; če pa poginem, saj moram itak enkrat. Prav danes mi prihajajo tako živo na misel vsi lepi sončni dnevi na Dolenjskem — samo enkrat bi jih hotel še živeti, mogoče danes leto: vsi naši griči, naše gore od Save do Kolpe, vsa Bela Krajina, ves Žumberk me bo poln.

Jaz sem vesel in poln upanja in pričakovanja.

Pirkerkogel, 1226.

19. julija 1915

Jasen zrak, kot da je snežilo ponoči, in hladna sapa šumi v smrekah.

Tam doli gledajo izza holmastih koroških gorá naše planine, tihe in drage, kakor pozdrav, kakor poljub iz domovine.

Ciklame govore moji duši.

Frida!

Ne, ne, ne maram misliti nate, niti z eno samo mislijo niti ob enem samem utripu v prsih! —

»Jože, greš v goro?«

»Da, v goro grem, Frida.«

»Prinesi mi ciklam nazaj grede — boš?«

»Kolikor ti drago, kolikor jih raste v gori, na vsem Dolenjskem, na vsem svetu.«

Kdo ti nosi danes ciklame? Jaz ne utrgam nobene, niti da bi jo del za kapo.

Tili.

24. julija 1915

Poslala si mi pismo — židane volje za dva dolga in potna dneva, žgoča in mrzla in mokra — a židana volja je močnejša kakor napar, he!

Doma že cvete resa, moja resa po Borštu, in hodijo tja in tam mimo in jo trgajo.

In Frida je redkobesednejša — njene misli niso v Kostranjevici. Ali sem ji jaz povzročil kaj gorja?

In Gorjanci se spominjajo drugih let, veselih počitnic, veselih izletov in samujejo — moji zlati Gorjanci, o, saj me ne premamijo Alpe, ne, ne bojte se, saj se vrnem k vam — danes leto — danes leto...

Avemarija.

27. julija 1915

Mrak, poln večerne zarje. Nekje zvoní, Bog ve, čemu zvoní? Ne vem, kakšne običaje imajo ti tuji ljudje — a to vem: od Save so se pod Gorjanci in po Gorjancih pozdravili zvonovi, v zlatem vetru hite poljubi od zvonika do zvonika proti večeru...

Zvonilo je na Slinovcih in že so vsa srca, ki so bila tam okoli, vzdrhtela od blagoslova.

Sedeli smo na verandi tiste prijazne hiše, oko je hitelo od očesa na oko in se pozdravljajo in ustnice so šepetale, kakor je odmevalo v srcu ob misli na bodočnost. Bili smo mladi, pol otroci — in kakor bodočnost mladosti, taka je bila tista bodočnost.

Ali smo sloneli na verandi tiste prijazne hiše, gledali v daljavo, ginečo pod gore, a smelo in krepko vriskajočo pod zarjo, spogledali smo se včasih nemo; nikomur ni hotela beseda preko ustnic.

Plavooka deklica je slonela nepremično meni nasproti, oprta z belo roko, in gledala istotako nepremično v zarjo. Oko ji je žarelo.

Jaz sem čutil tisti plamenček v svojih prsih kakor žgoč ogenj, ker sem vedel, da je svetlo v njeni duši.

V meni je bilo polno strasti, ki me je vezala na sedanjost; v meni je bilo polno brezupa, ki me je vlekel v brezbitnost: ljubil sem deklico, kot da nisem poznal nobene druge na svetu — ona je poznala mnogo boljših od mene.

Na Slinovcih je zazvonilo avemarijo — zvonovi so poslali poljub zarji.

In meni je bilo, kot da sva se prijela za roke in se pogledala v oči in je začelo krožiti od srca do srca tiho drhteče življenje: samo ni vedelo za svojo bridkost ne za srečo: ljubezen, čista, visoka, strast nema, obup brez gneva.

Potem sva se spustila — odzvonilo je — in v meni je bil spet človek z dvema različnima dušama.

Ponoči sem hodil domov po hostah in cestah.

V meni se je kak dan kar naenkrat razsvetlilo in bilo je polno veselja, da sem vriskal kot pijan.

Tak večer mi je gotovo sijal mesec na pot.

V meni je bilo temno. Zažarelo je in zatisnilo trepalnice — kri je šumela v meni, mrzlo mi je bilo, da sem

Večerno hrepenenje.

drgetal, in vse je vrelo v meni, da sem sopel, zatulilo je, pokalo je v prsih in hreščalo — ko sem se zavedel, je divjal vihar preko smrek in lomil vrhove in veje, grmelo je in se bliskalo — jaz sem bil odrešen in sem zavriskal.

V meni je bilo temno; nikjer ni zažarelo: sam tih, grenek obup brez strasti in besede.

Njena mati je pogledala skoz okno in videla nizko, oblačno nebo, ki je hotelo začeti deževati in ne nehati. Kakor da je videla v mojo notranjost, me ni pustila domov, kakor da je vedela, da so taki večeri najbolj nevarni zame.

Včeraj je bila viharna noč — bilo je namreč podnevi silno soparno.

Danes je krasna, mesečna noč — v pratiki kaže jasno in polno luno.

Mislil sem, da zvoni avemarijo, a bije mučna polnočna ura že dolgo dolgo v mojem srcu.

Ratele pri Friesbachu, 29. julija 1915

Včasih je človeku za življenje toliko kakor za blato, ki mu pade od škornjev.

To je navadno ob slabem vremenu in kadar gleda v svet z zaprtimi očmi.

Včasih pa strese človeka mraz in vročina obenem ob goli misli, da stoji nekje tam zadaj smrt.

To je ob lepih sončnih dnevih, ob visokih luninih nočeh, ko gleda človek s stoterimi očmi in čuti s stoterimi srci in se spomni glorijske in svetlobe minulih dni — pred njim pa pojo kanoni kot pogrebni zvonovi:

»Nikoli, nikoli...«

Geyersberg, 31. julija in 1. avgusta 1915

Na hodniku v kotu gori luč. Narobe stoječi kovčeg je simbol mize, 5724 številka univerzalne simbol mojih dragih knjig, brezpomembna vojna dopisnica pa simbol vsega dru-

gega lepega. In nazadnje je človek med temi simboli simbol fanta, ki je lani živel.

Vse nosi tak obraz, da bi se najrajši smejal, če bi me ne bilo sram na ta čas.

Sam sem. Noč je polmesečna z zadnjim krajcem, poloblačna, pod gradom šumi voda. Simbol se oživlja, v meni vstaja fant, ki je lani živel.

Naš kloster je romantičen spomin minulih časov pod Opatovo goro, star in ljub kakor zgodbe iz viteških vekov. Topoli ob cesti stoje vedno visoko vzravnani, tudi v viharju, samo enkrat pomnim, da se je eden za moža visoko od tal prelomil — tistim topolom je veljal prvi poljub mojih oči, ko sem se bližal kloštru. Tesno, veselo vzhičen sem se mu bližal vsakokrat.

Onstran kloštra za Obrhom je močan hrast.

Lani smo prišli na počitnice in sem večkrat šel po poti pod tistim hrastom. Neko popoldne je ležala pod njim črnolasa deklica; prav je dovršila študije in je bila resno bolna na prsih. Ko sem prišel mimo, je sela in mi rekla, da naj sedem k njej. Kašljala je, govorila ni veliko in meni se je zdelo, da vidim življenje, ki umira. Že prej mi je bila draga, takrat pa sem jo vzljubil kot sestrico: mislil sem, da mora biti nesrečna, in sebe tudi nisem štel med srečnike. In sem slutil, da ji moje ljubezni ni treba, niti da bi ji bilo laže, kaj šele, da bi bila srečna.

Rekel bi kdo, da sem bil čuden in neroden: koder sem hodil, sem mislil nanjo in na življenje, ki umira. Natrgal sem rož, ki sem vedel, da so ji drage, in sem jih nesel varno v roki s seboj; ko sem pa prišel do nje, so mi ležale zmencane v žepu. Vedel sem, da bi ji ne napravile tolikega veselja, s kolikršno ljubeznijo sem jih jaz natrgal — na tujem oknu.

Vrč brez dna niti za v gnoj ni — to je moje prepričanje.

Minule so počitnice in jesen. Potem je bila zima.

V jeseni sem bolehal jaz in v visoki zimi sem zbolel; smrt je stala komaj ped od mene. Ona je bila že zdrava, v lica in život vsaj.

Videla je mojo bridkost; prišla je k meni kakor k bolniku: bolnik poželi jedi iz cesarjeve obednice; ljudje so tako dobri, prinesejo mu jedi istega imena, reko mogoče tudi, da so prav iz cesarjeve obednice: »E, saj bo...«

Judendorf, 5. avgusta 1915

Kadar mlatijo na Kranjskem pšenico, plesni črni kruh v omari. Leta 1915 je pa teknila moka iz koruznih stročkov.

Človek je prišel k človeku in je delal več zanj kot zase — pa je vedel že od prej, da mu ni prijatelj. Pa sta se vseeno nekako dobro razumela, vsaj na zunaj, in je prvi že mislil, da je nepravilno njegovo prejšnje prepričanje.

In nazadnje se je zgodilo logično čudo: drugi se je razkoračil pred prvim in rekel:

»Ne gre to, da bi ti, ki imaš ženo in brate in sestre doma, govoril vpričo mene o njih. Ti si moj zunaj in znotraj. Do sedaj sem iz velikodušnosti trpel. Če se spomniš drage duše, ki ji je ime recimo Frida, jo moraš zvati gnoj-nica.«

Tako je rekel. Ta mu je mogel odgovoriti edinole z bridkostjo v srcu.

O dragi moji, o draga moja! —

Nenavadno težko in mučno mi je danes.

V št. Jerneju so bili in so se me spomnili. To se pravi, Tili se me je.

»Dajmo mu pisati,« je rekla.

»Dajmo,« je rekel Gunde.

Liči se je namrdnila.

Frida je molčala, kot da nič ne čuje.

Vsi so se podpisali in ona se je tudi, s polnim imenom, kot bi se hotela predstaviti Culukafru.

Nekdo je prečrtal njen priimek. Najbrž je čutila Tili, kako mi bo.

V njej je strah in vsa se trese kakor trst v zimi.

Vidim jo in vse trepeče v meni od neke neizrekljive naslade, polne bolesti.

Geyersberg, zvečer 9. avgusta 1915

Šli smo po vlažni poti in pred očmi mi je zagorelo: češnja rumeni.

To je prvi pogled jeseni, njen prvi nasmeh.

Brat, glej jo, tu jo imaš. Ali nisi vesel, ali ne prepevaš, ali ne vriskaš, saj je to tista jesen, ki si štel sončne kolo-barje, ki so krožili pred njo?

Da, to je.

Beri, preglej sledove preteklih jeseni po dnevnikih, brate, in boš razumel.

Barve plesnijo na podstrešju, srce ne ve ne kod ne kam, duša živi življenje brezupa, pleča nosijo tornistro kakor klopa.

V domovini pada pordelo listje s češenj in gnije in plavooka gleda preplašena v zrcalo in šteje bele lase.

Ena in dvajseta jesen.

Meierhofen, 10. avgusta 1915

Lani:

Sedim v senci pod drevjem. Sveže barve v tubah in na paleti čakajo čopiča, da jih združi na platnu. Željno pije oko svetlobo in harmonijo luči nad gorami in dolino, duša se opija in iz nje vstaja pesem hrepenenja.

Vse je polno tihega, neumrljivega trepetu, tihe, polskeleče, sladke boli in pričakovanja.

Letos:

Ležim na palečnem soncu za strnjo in čakam nasprotnika. Prazna je širina in plan, nizko nebo in brez harmonije in pesmi. Človeka nisem že videl, da bi ga ne spoznal več.

Vse je polno globoke, gluhe bolesti in osamelosti. V meni živi težka zavest, da me ni treba na svetu — in želja po življenju.

Geyersberg, 12. avgusta 1915

Ogledalce se mi je zdrobilo v žepu.

Žal mi ga je.

Spomnil sem se davne bajke o ogledalcu.

Ko je bila na vsem svetu krvava vojska, velikanska vojska, ko so se na vsaki strani bojevali milijoni in milijoni, ko so umirali milijoni v peklenskih mukah, ko ni nihče gledal na posameznika, ampak na maso, ko je pa vendar umiralo z vsakim posameznikom celo človeško življenje, prešinjeno od naravnega nagona: živeti, biti, ne poginiti — je šel na vojsko fant, to se pravi, en sam preprost človek.

Ko je odhajal, mu je dala deklica v žep zrcalce. Menda je mislila, da je zelo potrebno.

Fant ga je bil vesel: če dograde Panamanski kanal in naredi s tem človeštvo silen korak in neizmeren dobiček — jaz sem tudi v občestvu človeštva — mi ni najmanj mar; dopisnica z nekoliko toplimi besedami mi pa napravi lahko veliko veselje, celo svatbo v duši.

Ko je tedaj hodil fant po svetu, se je potipal po žepih in našel zrcalce. Potegnil ga je ven in pogledal vanj:

Gledalo ga je njeno obličje iz njega, prav tako, kakor mu je bilo najmilejše. Čutil jo je blizu, da bi jo objel, jo vzel v naročje in jo poljubljal.

Potem je pogledal čez več časa zopet:

Gledalo je iz njega veliko plavo oko, ki pa, čudno, ni bilo uprto naravnost vanj.

Težko mu je bilo, kot da odhaja ona na potovanje v urni kočiji in ogrinjalo vihra v vetru za njo.

Potem je pogledal čez več časa zopet:

Vse vprek je ležala siva masa in se spreminjala v meglene barve, ki se niso hotele izčistiti: kakor če človek gleda v sonce in zapre nato oči.

Skelelo ga je v srcu in z dolgim pogledom je strmel čez gore v drago stran. Vrgel je v njo z roko poljub, ki se ni vrnil niti v odmevu.

Ko je odšel v vojsko, je vzel s seboj zrcalo, ki ga ni od takrat nikoli več pogledal. V vojski je padel in njegova srčna kri se je prijela na zrealce. Ker je bil na njem naslov plavooke deklice, so ga ji poslali.

Ona ga je spoznala. Zastudilo se ji je in ga je vrgla v gnoj. —

Moja srčna kri ne bo gnila v gnoju pred njeno hišo nikoli.

Geyersberg, 26. avgusta 1915

Stojim in zrem v domačo stran. Zrem kakor človek, ki umira v tujem kraljestvu.

»Kam hočeš?«

»Tja dol, ah, samo tja dol.«

»Svobodno ti.«

Svobodno, svobodno. A v duši mi ostane črna senca: če pridem dol, moram vendar iti skoz ona vrata. Vstane še temnejše: neprijazno je tisto plavo oko, neprijeten izraz v licu: »Čemu hodiš, vsiljivec?« A ogniti se mi ni moči.

»Ali hočeš še tja dol?«

»Ne, ne.«

In vendar: da, hočem, kaj mi pa hoče? Nimam pred njo krivde na duši; če si stopiva iz oči v oči, no, kaj? Dober dan, gospodična. Sicer je vse mirno — na zunaj namreč — glava visoko, oči brez želje, misli, roka brez kretnje.

Tam za vrati se pa potem začne domovina, prava, gorka. —

Valent je treščil s pestjo ob kremen, da je dal iskre od sebe.

Šla sva po Tivoliju in on si je mel roke od nekega veselja, od radovednosti in želje po silnih dogodkih in vtisih. To je bilo čisto posebno metje rok, rekel bi, Valen-

tovo: roka je hreščala v roki kot bi medved trl kosti. Nikoli ne morem pozabiti, kako so mu plamenele oči, kako so mu stale njegove močne ustnice, kako je bil vesel, ko me je uvajal v prve vojaške pojme.

»Sam se ne maram siliti in javljati — mogoče bi si kedaj očital, ali če me pošljejo, fant...!«

Zamahnil je s stisnjeno pestjo in se zasmel kot Valent. Da je zadel ob kremen, bi švigale iskre okrog.

»To ti rečem, brez medalje ne pridem domov.«

Jaz sem bil takrat pred tednom še civilist in sem ga debelo gledal:

»Saj nisi bil nikoli pretepač v šoli. Od kod si se vzел?«
Pa se res ni nihče upal lotiti se ga, zato ni imel prilike. Danes mi je sporočil, da ga krasi velika zaslužna.

Virgilienberg, 27. avgusta 1915

Lepo je bivati tukaj: temne, visoke smreke krijejo razvaline stare cerkve.

Tako si predstavljam stare svete loge.

Steze, prekrižane kakor štrene, klopice z napisi ob njih pojejo pesmi veselih dni, srečnih src, sonca in rož.

Prav ta ostanek zidu pred mano z zapeljivim nastavkom kakor stolček za sedenje. Ves uglajen je, pač od dežja, to se pravi: prav tako lahko od sedenja.

Pred dvema letoma.

Večer, mesečna jasna noč, lahek veterc v vejah.

Na stolcu ni prostora za dva. To se pravi: za dva, ki se ljubita, je.

»Tu mi je prijetno s teboj, Valerija: gore so blizu ena druge, doline so ozke — čim ožje so, tem bolj si ti moja. Če sva bila na nepreglednih planeh in je koprnel tvoj pogled na obzor, mi je bilo, da se mi iztrgaš, da utečeš od mene. Tod je horizont nekaj pedi od naju.«

»Ah, veš, Vinko...«

»Jaz ti ne morem kaj, horizont te drži uklenjeno, te drži ob meni.«

»Kaj ti je, Vinko?«

»Dolga in široka je Bosna, tam je moj grad, krog gradu moja zemlja, daleč daleč vse do obzorja; lepa, velika je zemlja, ali še večja je moja ljubezen, duša, Valerija — tam boš tako moja.«

»Tvoja, tvoja.«

Lami.

Globoka, črna noč, vihar biča črne gore oblakov nad Donavo.

Na stolcu ni prostora za dva, to se pravi: za dva, ki se srčno ljubita, še preveč.

»Bosna je oglodana do kosti kakor okostnjak v grobu, ko ga prekopljejo. Moj grad je razrušen, moja dežela požgana, Valerija.«

»Vinko, kam, kam?«

»Valerija, s kanonom razdenem sedemkrat toliko zemlje sovražnikove.«

»Sama ostanem.«

»In tvoj Vinko v daljavi. Sedaj šele dobi tvoj pogled globočino in pomen, duša.«

»Kdaj se mi vrneš?«

»Kmalu, kmalu, ne bo dolgo trajala vojska. Kakor nese visoko kanon, tako visok grad zgradim potem; na vsem svetu bova najbliže soncu.«

Dolga, dolga je bila vojska.

Težka granata je naredila iz Vinkovega kanona tisoč koscev, od njega ni bilo tudi atoma moči najti.

Valerija živi še vedno.

Pred odhodom iz Brež.

30. avgusta 1915

Končno je vendar minilo in konec je vsega štetja in štetja. Začne se druga era, potem še ena, mogoče zadnja.

V meni raste težko razpoloženje pesmi: Oblaki so rdeči...

Judenburg, 2. septembra 1915

Prvi dan je bil mučen: od vseh strani črni glasovi: »To boš videl pri peti kompaniji.« Sicer se nam res še utegne kolcati v tej obljubljeni deželi po polnih egiptovskih loncih v Friesachu, a prebilo se bo menda vendarle še. —

Tako čudno čudno je človeku, ko komandira tem starcem, zgubančenim in osivelim, da bi se skoraj zjokal. In ko mora kričati nanj, da naj skoči kot strela z jasnega, da naj se obrne kot bik, da naj teče kot jelen, in vse kosti pokajo kot trohnele po njem in te ves preplašen gleda: »Ali misliš zares, ali se šališ?«

O, tem je le še vse drugače kot nam mladcem.

Sinoči.

7. septembra 1915

Večer se zgrinja za zapad. Po cesti gredo tiho temne postave; nerazločno čuti oko njih silhuete.

Te črne figure imajo srce in dušo; srce, polno silnega brepenenja, njih duša vsa ubita, udušena.

Dvajset korakov za vsemi prav taka postava. Njeno srce — Frida, njena duša — brezup.

Polnoč.

Oblaki so se razgrnili in nadnje se je dvignilo visoko, sinje nebo gori do zvezd in še čez.

Tista zadnja postava, izgubljena, zapuščena leži v travi — Schleichpatrouille — leži s pogledom preko nebes.

Gore so tod druge, doline druge, ni jih naših dreves tod, ne naših sap ne našega ozračja, nič in nihče mi ni ostal zvest — ti moje drago neizmerno nebo, edino ti greš zvesto za menoj. Ali me ljubiš?

Po polnoči.

Dolga, dolga, neskončna je ta široka cesarska cesta do Judenburga, da ji ni konca. Zarja že gleda nad jutro in vetrovi diše po soncu.

Ob cesti dolge redi topolov — kakor pred kloštrom.

Liči!

Tili!

Lačen sem, da komaj gledam.

Prijatelj, hočem reči, drug:

»Lani na ta čas sem imel jabolčnega štrudlja, potic in vsega, da sem se norca delal, ha, da bi imel to noč eno drobtino...«

O, o!

8. septembra 1915

Spomni se, Tone, kako nama je bilo lani na ta dan — jaz se spominjam in težko mi dé: na vse zgodaj zjutraj sva šla na Trško goro na žegnanje; dobre volje sva bila, ko sva gazila roso čez travnike in prah po cesti pod Vinim Vrhom. Takrat sem bil še mlad in neumen — in zaradi tega mi je bilo tako težko, ko sva se zvečer vračala domov. No, pa je bilo vendar samo tisti večer — ali se spominjaš naslednjega jutra? Tisto lepo dolenjsko jutro, ko gleda z drevja prva jesen, ko diha od tal tista sladka utrujenost narave, ko cvete resa najbohotneje, moja sladka resa. Še danes mi žari pred dušo tisti široki breg, ves vijoličast od nje, kdo bi je ne trgal? — in sva natrgala bohotna šopa in sva šla z odpustki v klošter k Liči in Tili. Bila je naivna neumnost mladega človeka — in prav to je tako lepo, spomin na to... To je žar preteklosti v meni danes, dokler ne stopi k meni trpka sedanjost: popoldne se začno skušnje — praktične za kadete. Prav za prav mi ni nič, le sitno je, kot je slednja skušnjava, in nič nimamo prostega, ven in ven neprestano vrvenje in pogajanje.

Judovo-Brandwald, 1300.

12. septembra 1915

Šesta ura zjutraj.

Človek, ki ti ni nič, manj kot žebelj na podplatu, je vedno s teboj kot prstan na prstancu tvoje levice.

Ljuba mu je misel nate kakor pogled po svetu, veliko njegovo hrepenenje po tebi kakor hrepenenje po ljubezni v njegovi duši.

S teboj je, ko gredo polnočne zvezde preko zenita — kakor je mir in svetloba med zvezdami, bi mu lahko sijale tvoje oči v dušo. Ne bilo bi mu kakor psalmistu:

»Zvezde beže čez visoko polnoč, tihe, zlate — škoda, duh, zate, kam blodiš obupajoč?«

Ob zarji se spotika ob kamenje in korenine gredoč v breg — kako bi mu bila lahko noga lahka in skočna, kakor tudi pot je neznosna.

Dobro jutro, plavooka.

Iz dolin se dvigajo megle, čez gore vihrajo oblaki od severa v divjem begu na Dolenjsko — on čepi na visokem, mrzlem grebenu, ki mu je sosed ves smešen, gleda napeto za nasprotnikom in se spominja tebe, ki ti ni vreden niti toliko kakor čavelj na podplatu.

Judenburg, 14. septembra 1915

Med stene naše kasarne je zablodila lepa, vesela vest, da nas pošljejo, ko postanemo kadetaspiranti, v Gradec ali sploh kam od tod za štiri tedne še v šolo.

15. septembra 1915

O Valent.

Prijatelj, kaj počneš?

Kaj gori to pred menoj, pred mojo dušo, ta plamen?

Tvoj umirajoči, krvavi pogled: »Čakaj, sedaj si ti na vrsti, Jože.«

To si ti, moj Valent.

Turk Jože je bil ranjen 4. septembra tam, kjer je Valent padel.

Mürzzuschlag, 29. septembra 1915

Baraka za trgom je naš dom, vsa lesena kot Noetova barka in polna istih predmetov kot ona.

Žalosten, pust in zaklet je ta svet, oplankan in zapažen, sonce ne najde vanj. Gore preplašene z meglami, ptice so zdavnaj proč, s severa burja; dušeče ozračje, temna misel, težko srce.

Na dveh straneh pridrevi vsak dan nekolikokrat vlak ven in noter — ne prinese nič, ne odnese nič.

Bog ve, do kdaj ostanemo tu? Mogoče čakamo božič.

Na Dolenjskem je drugačna jesen, polna zrelega sadja, od sonca prežetega grozdja, zoreče ajde, crlenja v vinogradih, srebrnega sonca, polna gorkote, polna sladke bližine, tako blizu modrega neba. —

Šel sem po drevoredu v mraku, v noči, v senci temnega drevja; tiho se je lovila v ozadju luč daljnih žarnic.

Na sever je ropotal vlak proti tisti strani, kjer si predstavljam zlato mesto.

Bos in nag stojim in še uklenjen — čemu mi vlak?

Stresem se, ko se spomnim, da mi niso prišle mogoče za teden dni na misel moje barve — doma sem jih zaprl in jim obljubil v tolažbo vedno misliti nanjo.

Vprašanje: »Ali si se izneveril obljubi?«

V temoti in trpkosti odgovarja notranjost: »Da.«

Ali duša mi ni neverna.

Saj vemo vsi, kar nas je, da je cvet rože, ki so jo rešili iz teme na sonce, najlepši, najslajši.

V noči od 29. na 30. september: »Valentova ljubav.«

Mürzzuschlag, 2. oktobra 1915

— — Tako lepo je zvečer brleti pri mračni leščerbi, čepeti in brati, vse polno nas je krog kakor večč — kateri ne hodijo večerjat, jo imajo tu. Zunaj šumi dež, enakomerno odmeva po pločevinasti strehi, curi skozi streho, kapa skozi strop na tla, na slamnice; krog oken zavija burja, tuli; prituli sapa od juga, od doma in ti de dobro; če greš zunaj,

Pepi Ličen.

si niti suknje ne zapneš pred njo. Kakor cigani. Ni, da bi vriskal, to življenje, ničesar si ne želim bolj vroče kakor obračunati z njim in reči adijo, pa je resnica, da ima na dnu marsikaj, kar ti je drago; prepričan sem, da se bom z veseljem spominjal tega časa, ko bo za mano; dá se ga uživati, kakor umetnik uživa. Gotovo živiš bogato življenje in plodovito, seveda bogastva ne moreš odkriti še danes — čakaj, ko vzamemo v roko lopato, bomo šli in bomo kopali brez prenehanja zlato.

So trenutki, trenutki se raztegnejo in so ure, so dnevi, ko je v tebi neskončna tema in stagnacija in se ne zavedaš ničesar; ko se zaveš, se streseš in brezup ti pride v srce in ti je, kot da mre tu vse, kot da ni več konca tega, kot da prideš ven, če prideš, brez moči in veselja. Lepa, a redka je ura, ko zmaga zarja bodočnosti z vso svetlobo in veruješ in si prepričan, da najdeš še življenje in ideale.

Da bi že bilo enkrat.

Večer. Krog barake jesen, blatna, samotna, grešna, divja, brez čustva, brez molitve, brez blagoslova. V baraki ginejo leščerbe, fantje sedé po slamnica in pojo in vprašujejo:

Ptičice, vprašam vas,
al' bo že skor' pomlad,
al' bo že skoraj zelena pomlad?

Odgovarjajo si tiho, polni temnih slutenj:

Pomlad že prišla bo,
k' tebe na svet' ne bo,
k' te bodo deli v to črno zemljo.

Težko je: pomlad prihaja, armade se vračajo z mejá. Na mejah grob pri grobu, zvrhano poln; tu in tam visi na njem pobešen križ. Za mesec bodo kosili ljudje tod kot po košenicah drugod. —

Poleg vsega drugega imamo tudi uši, da je groza; čim bolj se preoblačimo, tem več jih je, ni se jih moči znebiti; vse gomazi po tebi, da ne veš, kje bi se počesal. O vsakem prostem času manevriramo z njimi kot z armadami. Skoro vsi so si najeli privatna stanovanja in se nas izogibljejo kakor gobavcev.

Mürzzuschlag, 3. oktobra 1915

Dočakali smo ga — sneg namreč — in sedaj se začenjajo, že tako zarano, temni dnevi, brez sonca, brez neba, tudi brez slutnje o nebu in soncu. Tod ni sonca, ne neba, bratje.

Pripomba:

Ali pšenica se že klasi; na nekaterih njivah tudi že zori.

Mürzzuschlag, 11. oktobra 1915

Nič se ne zgodi z mano: grem po cesti mimo kupa otrok, vsi so živi in veseli — v meni se ne gane nobena vesela

misel, ki bi dala odsev na ven; sedem pod drevje, ki leti listje z njega — v meni se ne oglasi nobena sozvočna struna, ki bi dala odmev na ven — le oblaki gredo vsi mrki, temni, nepokojni, vsi po eni poti, nobeden po lastni poti in pod njimi gre človek, enak njim, človek z mojim imenom.

Včasih se mi zdi, da živim brez želje: ah, čemu naprej? Tak daleč, tak daleč jasnina in vse naokoli temina brez mej...

Včasih grem pogledat, kaj delam in se zalotim v preteklosti: pa čemu, zakaj klicati dni nazaj, ko ti komaj gaj vrne še jok?

Včasih vstanem in se hočem potrditi, podpreti: brez ljubezni hodim jaz in brez nad po sveti — lahek mi bo zadnji čas, lahko mi umreti.

Ali miru, utehe ne najdem nikjer, v vseh treh časih, na vseh štirih straneh ne.

Hvala Bogu, da moja mati ne ve, ne ume, ne sluti nič, kako je sinu: težko ji je, ker ve, da trpim materialno pomanjkanje, ki ga ne čutim baš. Da bi videla sina takega, kakor je: sprt s sabo, poln dvomov, ves brezupen, ves malodušen, neodločen, brez prijateljev, brez drugov, brez duše, brez Boga, ko pada... Bog, bodi zahvaljen, da ne ve.

Danes je šest mesecev, kar sem stopil na to pot. Šest mesecev nisem videl dragega obraza, nisem našel pogleda, na katerem bi bil počil moj pogled, nisem čul prijateljske pristrčne besede, nisem imel ene ure, ki bi bila pustila svetel sled za sabo. Težko je reči kaj takega, ker to ni za ljudi: suktno nosiš na pravo stran; spodnjo stran na ven oblečejo norci na pustni dan, da se ljudje smejejo. Tebi pokažem tudi spodnjo stran, ker te ne štejem med one, Tili, in ker ni danes pustni dan. —

Župančičev Čez plan prebiram. Sedaj šele čutim, kaj je njegova pesem, ko mi gre vsaka preko srca kot električni tok, ko vidim v vsaki sebe in svojo usodo, na katero seveda ne verujem.

Za Löhnungo kupujem reklamke — boljše je ne morem obrniti niti za kruh. Ko prideš, sedeš in bereš in se zamotiš — otrok s praznim cucljem. —

Ravnokar sem dobil karto od Tinke — odgovor na dve dopisnici in dolgo pismo. Če bi je ne poznal, bi se mi za malo zdelo. Ampak Tinka je sama v sebi dobra deklica, tako mirna, brez strasti in negacije, menda še ni nikoli čutila viharja, kakor onega preko Gorjancev in Krakovega: če bi pogledala v kalno vodo, morala bi se zbistriti.

Blagor ji, stokrat ves blagor.

Tilka, zdrava — Tinkin pogled naj najde tvojo dušo.

Mürzzuschlag, 12. oktobra 1915

Ljudje smo brezbožni. Brezbožniki ne čutijo, mnogokrat ne marajo čutiti božjega blagoslova, ki jim lije v srce neposredno.

Ali božjega pogleda so potrebni vsi ljudje in božjega kraljestva.

Zato ne imenuj neba z besedo, ki mu jo je Bog dal, ampak z besedo, ki bo sladka ušesu človeka.

Ljudje smo egoisti. Brezbožniku ni mar besede božje, egoistu ni mar njegovega brata.

In vendar ne more nihče živeti brez ljubezni in brata — prav zato ne. — —

Mürzzuschlag, 21. oktobra 1915

Dozorel sem kakor klas — prideš in ga požanješ.

Dozorel sem kakor želod — pride jesen in pade s hrasta.

Kamen sprhni, voda ga odje — zlušči se in pade proč.

Ne kot klas — klas je največji dar božji za slehernika — jaz sem brezbožnik.

Ne kot želod — želod požre svinja, se odebeli in slatina gre v slast sleherniku — jaz sem nepotrebnik.

Kot kamen, ki se zlušči in pade z visoka na glavo nedolžnemu človeku in ga ubije.

Mürzzuschlag, 24. oktobra 1915

Peč je zato, da greje.

Če hočeš, da bo peč grela, jo moraš kuriti.

Poleti ne potrebujemo peči za gorkoto.

Siromak, kdor nima peči, ko je mraz.

Poznal sem človeka, ki je živel v večni zimi.

Imel je peč. Molil je, prosil je, delal je, ubijal se je, goljufal je, ropal je, da je zmogel za drva, da je kuril.

Ali tista peč je bila posebno slabo speljana, samo kadila se je, grela pa ni nič.

Dalje je bila vzdana na eno mesto in ni šla stran, tisti človek je pa bil vagabund; vagabundi niso navezani na eno mesto.

O peč in gorkota.

O plavooka.

Mürzzuschlag, 28. oktobra 1915

Liči.

Človeku, ki ga vržejo razmere s silo v smer, ki ne gre po njegovem srcu, je vreden, da so srca tisočerih z njim, je potreben, ker mu je to tolažba in moč. Človeku, ki gre po poti, ki si jo je izbral sam, daj na pot blagoslov, glej mu v oči s smehom na obrazu in ti bo hvaležen, ker bo vedel, da ga razumeš. Vedi, da je šel zaradi svojega srca. Misliš: »Siromak bo vendar trpel mnogo pomanjkanja in hudega.« — Da. Ali sladko je trpeti, tudi umreti zaradi svojega srca, in blagor mu, o blagor, komur je dodeljeno to zadnje, ker umreti mora itak vsak, ta ve vsaj, zaradi česar. —

Prepričan sem bolj kot kedaj, da je to prav, edino prav: drevo, ki raste osamljeno brez bratov in sester, naj se vrže preko potoka za brv, da bodo šli preko ljudje jasnih oči, polnih src na ono stran, kjer sije sonce in vihrajo zastave v sreči in svobodi. —

Tako razpoloženje je prišlo vame — in to mi de dobro. Vem, to je razpoloženje, razpoloženje pa je kot veter, ki bega danes negotov od juga in vihra jutri divji od severa.

Mürzzuschlag, 2. novembra 1915

Danes so verne duše — jaz jih praznujem večinoma vedno, samo danes tu, jutri tam; lani sem jih doma še menda, letos tu, k letu korak više. Sicer je pa prav, da so tudi v pratiko dali ta praznik, imajo vsaj enkrat na leto tudi drugi ta praznik.

Ampak to so grde misli v mojem srcu.

Še ena mi je prišla na misel te dni, ko sem se spominjal Valenta, ki miruje in čaka abgeblasen ob Seretu, Naceta, ki še citer ni vzel s sabo, Kastelica, ki je tudi zašajtal, na Cvelbarja, ki mogoče tudi zakolovrati. Naj gre človek, kamor hoče, naj se obrne že kakor hoče, človek je egoist. Jaz ne bi rad čakal zadnje Vergatterunge tam daleč od drugih, rad bi bil tam, kjer moja žlahta — ampak za žlahto mi ni nič. Rad bi, da bi poiskali moje kosti, saj jih bodo, upam, lahko spoznali med drugimi: katere bodo najdaljše, če bodo brez glave, katere bodo tako dolge kot druge z glavo. Saj jih ni treba s svečanostjo vlačiti domov, lahko jih privlečejo v lesah.

Pa bi bilo čisto lepo: pokopljejo jih doli pod tistim prijetnim kotičkom, od koder sem tolikokrat gledal dol, na pokopališče. Mogoče bi ravno takrat stala ob vratih plavoka, saj ima navado stati tam, ko koga pokopavajo, mogoče bi jo kaj zaskelilo v srcu. — In tiste obljube tudi ne mislim opustiti, ki sem jo ji dal: da jo obiščem.

Meni se zdi dovtipno, če pomislim, da ni od tam tako daleč, kot bodi si od koder že drugod, kjer se tepo — da bi si šalo lahko večkrat privoščil, takrat ko bi se mi ljubilo: temno nebo, oblaki vršé preko Gorjancev v nedoločno smer, orumenelo listje leti z drevja; kostanji pred njenimi okni ječe, se upogibajo in ječe, ječe: jo, jo... jo, jo... Ona se razpravi, skoči v posteljo in se odene. Kostanji pod njenim oknom zaječé: jô, jô... jô, jô... in dež pljuskne po oknu in praskne po vejah. Njej je tesno, ne za to, ne za ono, le tesno ji je. Pomisli in ji je še tesneje: Sama je, na vsem

božjem svetu sama, brez ljubezni — nikoli je ni nihče ljubil in njeno srce je tako žejno ljubezni, kot srce ženske, ki ni bilo še ljubljeno. Kostanji pod oknom zaječe: jô, jô.. jô, jô... S pokopališča je blizu, stopim, stopim k nji v vas in ji pokažem človeka, ki jo je ljubil deset, enajst let: sedem tiho k njej na posteljo, na rob, ne bom se silil daleč, položim roko na odejo, na prsa in ji gledam v oči, nepremično, s pogledom, kot ga še ni čutila, kot človek, ki jo je ljubil toliko časa, tako — spomnila se bo, da jo je vendar ljubil kdo, prepričan sem.

Poljubil je nisem nikoli, ne bom je tudi takrat.

Bog ve, ali preživi tisti pogled?

Sedaj ji ne pridem na misel, prepričan sem, da ji takrat ne pojdem iz misli nikoli.

Zob za zob.

Nocoj je večer vernih duš. —

Kdor bereš, se lahko smeješ, ko sem pisal to, se nisem smejal.

Judenburg, 24. novembra 1915

Danes je odšel XVII. maršbaôn — za mesec dni pa mi. Vriskanje in vpitje fantov kakor zateglo plakanje.

Na večno nesvidenje! —

Gremo in čujemo petje kanonov z italijanske strani preko gorá; vabijo nas: »Doli, doli — nazaj nikoli.«

In tako blizu je že.

In vendar bo prej še enkrat prijetno, četudi samo enkrat, četudi samo eno uro, grem doli proti domovini na dopust.

To se pravi: upam.

Drugič pa: prav nič ne upam.

Kaj neki?

Judenburg, 26. novembra 1915

Umreti ni težko, traja samo trenutek, kakor blisk, in v prihodnjem trenutku, ko živec in duša reagira, ne čutiš več; ali vsa groza smrti leži v umiranju.

Umiraš tolikokrat in tako dolgo, dokler misliš na to, kar ti je drago in milo in misliš, da izgubiš. Umiranje je vse, kar imenujemo drugače: dvom, bojazen, strah, brezup, obup.

26. novembra 1915

Nepopisane strani: veliki teden tudi mine brez zvonov, ker je Bog umrl.

Judenburg, 29. decembra 1915

Kaj so nam navozili vsega danes in vse vzamemo s sabo; to pojdemo naprtani kot mule: dvoje težkih čevljev, težkih kot železo, gorko perilo in tisoč vsake sorte pritiklin in kožuhov, da se ne bomo videli iz same dlake, kot bi se napravljali na tečaj; vse dobimo, le varstva proti kroglam ne.

Jaz sem vesel:

To je tako dobro napravljeno v človeku: v takem momentu se upijaniš s kozarcem vode.

Bojda gremo v črnogorske skaline, česar nas najbolj Bog vari.

Judovo, 30. decembra 1915

Turk Jože je rekel, da pride, da se vidimo še preden gremo — prišel je in sva se videla.

Judovo, 31. decembra 1915

»Čakam srečnega in veselega novega leta, ki ni več daleč. Hotel sem iti z drugimi silvestrovat, ali mene ne trpi v hrupni družbi, hotel sem spat, ali od nikoder ni mirnega spanca. Čakam, čakam... Je to čakanje brez nervoznosti in strasti, brez veselja in žalosti, bolj z rokami in z nogami kot s srcem. Fantje mi stoje opremljeni, vsi novi kakor za svatbo, vsi optani kakor za božjo pot, vsi upognjeni kakor za pogreb. V najinem stanovanju z drugom leži vse križem kakor v kovačnici, smrdi vse po masteh, mazilih in magacinih kakor pri konjedercu; nobenemu se nič prav ne ljubi: ves večer sva spravljala in ravnala v nahrbtnik in je še

sedaj prazen; ves večer sva štela in ugibala in še sedaj ne veva, če imava vse. Človek bi mislil, da se odpravlja Bog ve kam. Da bi videla, kaj smo vse dobili — smejala bi se; jaz mislim, da bi bil res užitek za človeka, ki ni vojak, to gledati... Vsak mož stane, samo kar ima na sebi, 1000 K. Toliko nisem stal vsa leta, ko sem študiral. Zato, telesno smo tedaj preskrbljeni. —

Slutil sem ves čas, vedel sem, kako bom odhajal; vedel sem, da je grenkejšje iti tako, kot iti z zavestjo, da živi doma duša, ki misli nate in ki najde pri njej tvoja misel vsekdar uteho — danes živim to. Tili ti je povedala bajko o Marjetici, ki sem jo sanjal eno noč, kot sanja berač o cekinu; cekin ni za berača, zato pade iz žepa in se zakotali v zakladnico knezu. To je konec sna o cekinu s pripombo: beraču pa je hudo, kot ne ve nihče, kako.

To je bila Marjetica: roka, ki misliš, da te obsiplje z rožami, in ti zakadi pesek v oči; zver, ki je zver, dasi ima zlate oči.

Meni je le žal, da se je zgodilo to prav to uro, to že po sebi tako grenko uro.◀

OBRAZ ZAGONETNEGA LETA 1916

Judenburg, 2. januarja 1916

Čakam na vse strani in od vseh strani — Marjetica vošči srečno novo leto.

Dobili smo novega stotnijskega poveljnika.

Nahrbtnik je težak kot pošast.

Pete so pa nabrušene.

Judovo, 5. januarja 1916

Bog nas čaka z lepim vremenom, mi čakamo z odhodom. Kakor da nas čaka tam tisoč sladkosti — smo nestrpni in ugiblujemo: »Kdaj?« Samo ne več dolgo čakati: kot da stojiš v vodi, ki zmrzuje, in ne smeš na suho, ne po njej naprej. —

Frida: »absolutionem peccatorum tuorum...«

Tako je dobra, da misli, da je gnojnica vino, ker teče čez njeno dvorišče. Tako je naivna, da misli, da se prt, ki ga opere ona, ne omaže, če ga vlečeš po blatu.

To je vera.

Tisti, ki molijo krokodila, bodo tudi zveličani, pa krokodil ni Bog. Lahko so tudi srečni, ko čutijo žar njegove dobrote, pa jim krokodil ne da nobene milosti. —

Judenburg, 6. januarja 1916

Dajte, da si natresem jabolk z drevesa, jaz sem tako lačen, tako suhoten, tako utrujen, pustite me tja! Kaj meni mar, čigave so jablane — nikomur ni bilo mar, čigave so bile, ko so se spravili nanje in so bile moje; kaj mi mar berač, siromak, begunec, kajžar, bogataš, Krez, kaj mi zlo in dobrota, greh in svetost — to čuti itak samo duša, drugi tudi niso imeli duš in so jo vzeli še meni.

Jaz hočem le jabolk!

Celovec, med vožnjo na fronto, 7. januarja 1916

Spomin na včeraj: ničesar ne živim več z dušo kot sem včasih, niti s telesom ne, vse le kakor bi bral povest, ki me ne zanima, berem iz dolgega časa. Ali ljudje, ki ostanejo tam zadaj, oni ne poznajo tega blagoslova, oni trpe še vedno — Liči, tudi tebe še ni obsenčilo to sonce. Ah, ti še trepečeš, ti še plakaš in obupuješ! —

Peljemo se nabasani kot na semenj; kam, ne vemo: smer Ljubljana.

št. Mihel pri Postojni, 8. januarja 1916

Ves včerajšnji dan, vso nocojšnjo noč ta nerodna pot in vožnja. Pot polna hrupa in gluposti.

V vozovih nismo imeli luči, sedeli smo eden na drugem. Le sinoči, ko se je počasi zgrinjal večer nad Karavankami, se je pretrgalo ono razpoloženje brez srca: vsi so

molčali, na oknih so se majale silhete zgornjega života, pod oknom so žarele cigarete in tu in tam je zažarelo oko, hiteče v zapad. Sedaj, mislim, je vstala vsakemu iz pre-

Naš kuhar Nace.

hruple duše misel na drago dušo; Liči, Marjetica, Frida — hotel bi bil, da bi bil vas mogel objeti z eno roko, kakor sem vas z eno mislijo. —

Danes zjutraj so odločili, da napravimo peš to pot, od Postojne seveda.

Blato, pršenje, tisto drobno, ki najde vsak predušek med nitmi do kože, smrdeča megla in vsa krajina tako

melanholična, da bi človeku zaplakalo v srcu. Nad obmejnimi gorami vse mirno.

Pod Nanosom, 9. januarja 1916

Lepo je, da sije sonce iznad poldneva, tako jasnega, kakor oči dragih duš v daljavi; vsa daljava je polmelanholična pesem, ki si ne upa ne kaj kvišku ne nizdol, vsa kraška plan je, kakor da si mane oči, ker sluti pomlad.

Jaz imam z dvema drugoma svoj brlog; notri se živi po vseh razkošnih pravilih srca. Le menaža je samo meso in prazna juha — ni čuda, če se »Janezi« vsi povolčijo.

Vojna pošta št. 329, 11. januarja 1916

»Naša vas je ena izmed sto drugih, ki so raztresene po Krasu, prijazna na zunaj in blesteča v soncu, od znotraj pa blatna in zakajena, vendar domača in človeku se ni težko privaditi nanjo.

Zvečer, ko odzvoni avemarijo, takrat, ko je že gost mrak, ko se začno kopičiti nad Nanosom oblaki od juga in žari le še tam v kotu nebo, od koder se čuje bobnenje — se porazgubimo po domovih kot berači po steljnatih ležiščih. Sedemo na ognjišče z domačimi in smo med kmeti kmetje in kolnemo letino, draginjo in vojsko z vso gorečnostjo, in smo med mladimi mladi in se pogovarjamo o fantih, dekletih, o vasovanju in porokah brez navdušenja, smo med otroki otroci in jim pravimo o vojakih, o puškah, o bajonetih, kaj se napravi z njimi, brez interesa. Potem odtrobi koncem hiše na cesti hornist spat, koraki potihnejo, mesec vstaja izza sključenih češpelj, kolega hreščita kakor medveda pod plahdami — jaz pa živim najiskrenejšo uro vsega dneva: sveča gori kot pri mrliču, komaj je poznati sled za svinčnikom, ko pišem, ah, in tako drago mi je, kot da govorim z daljno dušo, — posebno tebi, dušica, tako rad. Ali berem, ne, listam »Čez plan« in če vidim prvo vrsto, prebeži mimo duše v momentu vsa pesem. Tam, kjer je pesem »Prišla

si...« je tvoja draga sličica, veš, tista mala drobna, ki si jo dala na našem vrtu, ko smo sedeli zadnjič skupaj na tratnicah s Frido in Tinko — kolikrat sem ti tako hvaležen, tako iz vse duše, kakor nebu za sonce. Vse najlepše misli duhté iz nje, kar sem jih mislil kdaj, da jih nisem preklel, vse druge sem sto in stokrat.«

16. januarja 1916

Ta lepi kraški svet. In nad njim ta kristalna božja noč, tako svetla in tako sama; svetloba drhti od bobnenja topov in to tako razpolje srce na vse strani.

Nekaj dni semkaj sem tako zadovoljen, toliko da ne rečem — srečen: imam tuš in pero in papir in svinčnik, vso razkošno opremo, in bi risal naprej in naprej, ah, večno mi bo žal, da sem v naglici, s katero je šlo zadnji večer v nahrbtnik, zametal barve, čopiče in skicirko in sem jih vrgel v kovčeg domov. Toliko motivov, barv, razkošnega življenja za čopič še ne pomnim.

Ne morem se predramiti iz sanj, iz te trenutne sladkosti, ki je že nisem občutil tako dolgo. Nič ne morem misliti in verjeti, moram se varati samega sebe. Dušica, da bi imel le včasih, samo redko vsaj, vsak teden enkrat kako drago dušo, da bi prišla skupaj, da bi živela po eno uro, en tak večer — bil bi tako srečen, srečen; vsaj eno dušo zvesto v daljni dalji za gorami in deželami.

Ah, v taki uri bi doživel višek življenja, v eni uri vso dušo, ki je polna koprnenja po življenju, po lepoti, po svobedi, ki je polna ljubezni, pričakovanja, upanja, nezaupanja in zagonetk bodočnosti in grenkosti odpovedi — od a do ž vso abecedo srca.

Žaba, ki omrzne v ledu, ne čuti nič, če bi ji tudi srce izrezal; ali če jo obsije le en žarek sonca zopet, bo vekala, če ji trgaš luskinge z života. —

Kmalu, Lička.

Zdi se mi, da sem pil zopet strup — p. p.

20. januarja 1916

Zdi se mi, da sem zadovoljen: ne mislim naprej, kakor da bi imel kedaj priti tja, kjer bomo streljali za žive in mrtve, ampak objela me je čudna misel, da ostanemo še precej časa tu, potem še kje drugje, tudi v rezervi, potem bo odtrobilo in pojdemo nazaj, nazaj. Samo ta misel, tisto življenje mi polni srce.

Rekel sem: še trideset, štirideset let mi daj živeti, Bog, potem pa naj grem, potem me ne bo več toliko vezalo nazaj.

Nekaj mesecev odmora po vsem tem, to bo kakor limonada, če si žejen: hej, in vzamemo palico in poromamo širom vseh krajev, koder smo merili pot proti grobu, ko nam je nesla spredaj smrt luč. In se bomo smejali, smejali, da bomo popokali.

Potem bo prišel tudi dan, moj dan ga imenujem: pojdem na podstrešje, odprem skrinjo in zakličem: »Barve, čopiči in kar je še kompanije, pridite ven — pozdravljenel«

In pridejo in bodo spet moje.

Ves ta čas bo kakor knjigi Homerjevi o Iliu in Odiseju — tako lepi, ker pričata o preteklosti.

In vsa daljna bodočnost bo kakor težko pričakovano dete pod materinim srcem v devetem mesecu — Sonce mu bode ime.

Vojna pošta 529, 25. januarja 1916

Kjer se ustavi deset Janezov, je zraven pet žensk: od daleč in daleč prihajajo s cekarji in locanjami in košarami in culami, da jih obišejo. V vasi bi bilo v nedeljo popoldne kmalu več civilistov kot Janezov. Meni se zdi, kakor da gre v klas prerokba: ženske se bodo dvignile in bodo hitele na daleč za moškimi; zbrale se bodo na gori in bodo gledale čez planjave, kje bo kak moški; oddaleč bodo videle viseče hlače, šle bodo ponje, jih bodo skuhale in se krepčale s tisto juho. —

Berta mi hoče biti prijateljica — prijatelj je boljši kot denar. —

Liči: Za ljubav se ne zahvaljuj — hvala je prazen glas — le vračilo jo odvaga. —

Pirkovič mi je poslal *De imitatione Christi* — pošlje mi še Samogovore, Čez plan že imam: to bo tako menda, kar je najlepšega na svetu, skupaj.

25. januarja 1916

Dušica zlata — ali je bil to klic duše, ki kliče na pomoč? Da bi imel sto zlatov od veselja, devet in devetdeset bi jih dobila ti, da imam tri jabolka od sreče, dve bi dal Tebi, žal, da jih nimam; imam le dušo polno misli in želja — med desetimi je devet tvojih, Liči. Da ti prinese vsaka po en žarek v dušo, saj bi ti moralo biti svetlo in gorko. Ah, ti pač ne čutiš tega, kajne da? —

Periodično se vrača človeku domotožje, želja po domačiji, koprnenje po dragih obrazih. Da ni dalja kot veriga močna, ki mi ne da tja, Berta, prijateljica moja draga, nocoj bi jo raztrgal, nocoj bi hotel tja, samo en pogled iz očesa, samo ena beseda iz ust, da bi utešil srce. Ja, in potem zopet nazaj. Berta, jaz sanjam pomlad, polno kostanjevega cvetja, vonja in sreče — to je cvet, ki raste iz gnoja.

Misel večerne ure.

26. januarja 1916

Stoj, kot drevo brez zavetja:
višji si — bolj te pretresa vihar,
višji si — bližji nebeški ti žar,
dalj gre oko!

Večjega viharja ni čutilo drevo, kakor tisto, ki je rastlo na teh tleh.

27. januarja 1916

Berta.

Danes sije sonce, jutri bo tiščala megla, danes grmi močneje, jutri manj — ampak v tem trdem kranjskem srcu

Moj fantek Tomažek (Tomaž Pangeršič od Kamnika).

ne zmanjka nikoli humorja; če ga ne najde samo, ga pa drugi prineso: včasih je dosti, če eden suktno narobe obleče — češ da bo strašil.

Humoristično srce vam želi Jože. —

Deset ovac pa en volk!

Konj pa ni poveljnik.

28. januarja 1916

Spet nekaj novega: Pepi ne prebije brez muzike — samo moje grlo mu ne zadostuje niti v vojski, zato si je kupil danes popoldne pri fari orglice in sedaj muzicira

nanje vse pesmi od »kranjski fantje, pri moj' duš'...« do »oj ta soldaški boben«.

Pa še nekaj: pravijo, da nas ne povišajo nič naprej, če se ne damo vsaj za pet let aktivirati.

Aktivirati — oh, kje! Samo naj me puste nazaj brez zvezd in brez cesarskih plač, prav nič ne maram, samo nazaj, spet tja, kjer bo doma moje srce: rajši v civilu ob barvah, ob svojih barvah, ob svojem srcu krepam, kakor da me zagrnejo tu v vojaške zlate. Karta od součenke mi je še posebno razpalila danes to željo.

K barvam, h knjigam! K srcu!

Klicaj.

30. januarja 1916

Liči.

Zdi se mi, da je to ura, ko sem se zopet našel na pravi poti. Omotica je, če mislim, da pride čas, ko bo lepo, ko bom živel po božjem in človeškem pravu, ko bom gledal, da bom delal veselje Bogu in ljudem in sebi. To je lepa beseda, mogoče iz katekizma, pa ne, iz kakšnega filozofa, še to ne, iz ust profesorja v srednji šoli. Zato je že budalost, posebno še potem, ko bo vojske konec.

Kaj misliš, da more kdo živeti za druge? Kaj še! Samo zase. Glup je, kdor pravi: za druge. To, kar se pravi: za druge, je le z drugimi, ker jih rabi zase. Ampak ljudem je tako všeč, živeti za druge — samoprevara, kakor jim je bilo všeč, ko je rekel Ptolomej, da se vse krog nas vrti, in so bili jezni, ko je pogruntal Kopernik, da se mi krog drugih. In ta prekleta reč, živeti za druge, za skupnost, je prinesla toliko gorja vsem in posameznikom, ker je zlorabil vsak, ker se je lepo slišalo.

Jaz pa mislim, da mora človek pač gledati, da ni drugim na škodo, prav je tudi, če vidi, da se spodtikajo vanj, da se ogne; ampak to ni potreba; gleda naj le, da živi, kakor mu srce veli, da doživi, kolikor mogoče največ in da ne gre proti zakonu nature: nature ne more ignorirati, ker jo nosi s sabo

Moji očetje so bili nemiren, nestalen, polvagabundski rod. Njih sin pa tudi. Zdaj se spomnim, ko mi je že od vekomaj živela v duši ta ideja, ne: ta nagon.

Kaj naj počnem, ko pridem domov, to se pravi: nazaj — kaj naj napravim s samim seboj? Da bi šel študirat po želji srca, ne bo ugodnih tal potem — srce bo za gorami in nihče se ne bo menil zanj; vse bo delalo materialno. Misliš, da je res živel kdaj Atlas, ki je nosil na plečih svet? Ne ostane pri meni drugega, kakor da vzamem pero in se predam za krono na dan kakemu doktorju v pisarno ali da vzamem šolmeštarsko palico v roke.

Ampak Jože ne bo napravil nič takega, ampak drugače: Jernejčka iz šmarješke fare poznaš — tisti mu bo brat. Vzamem nahrbtnik, mogoče mi ga dado še doma, notri našem barv in papirja in pojdem po svetu; beračil ne bom in po domovini samo ne bom hodil, ampak koder koli pod soncem; opravljal bom različne posle, kar bo kdo rabil, pojdem kamenje lomiti, v košnjo kositi, pojdem vse delati in si prislužim nekaj kron — zemlje bodo spet po dva solda, črni kruh še cenejši, prenočišča zastonj — cigani nikoli nič ne plačajo — bom videl veliko, doživel veliko in se bom veselil vsega skupaj. — —

6. februarja 1916

Psalm iz Babilona: Super flumina Babylonis...

Po kraških pečinah se plazimo kakor kače — v domovini, in nismo doma — kje je sladkost domovine?

Pala je noč na plan, zvezde so se povzpele na nebo in srebrna luč lije z neba.

Zvezde in srebrna luč sijejo nam in kličejo:

»Vstanite, fantje, starci spe ponoči, ker so trudni in so tudi njih srca ostarela. A vi, fantje: cesta izgine med drevjem, med drevjem hiša, na koncu je okence z rdečim pregrinjalom; dekle ne spi, ampak čaka, da čuje, kedaj zavriska fant za vasjo, da odpre okno, da pride skozenj ljubezen.«

Kako bi vstali, kako bi šli: trudni in zmučeni smo kakor črna živina, trudni od hoje, zmučeni od dalje, mrtvi od moritve in klanja. Niti šotorov ne razpnemo, ampak kakor muhe pocepamo, ko so se nasrebale strupa.

Umremo naj — ne, to ni več zakletev, ko je smrt naša spremljevalka — naj nas topovi raztepo, da ne bo kaj zagrebsti — tudi to ni zakletev še, ko jih raztepo toliko — naj ne vidimo nikoli več žená, otrok, dragih, če ni zadnja in slednja misel naša v domovini.

Mož: »Žena, otročiči, očenaš za očeta — oče umira, le vi ste še njegova moč.«

Fant: »Dekle ljubljena, eno misel, en poljub preko dalj in širin, da ga čuti duša, ko umiram, da ne poginem.«

Jaz: »O...! Če je kdo poginil zaradi neodzvanja na vse krike — umiram tudi jaz, ne bo več dolgo!« —

Domovina je bila moja slednja misel in želja v tujini. Sedaj sem se vrnil in je nisem našel.

Domovina, kaj si, kakšna si? Kaj je tvoje ime?

Ti si zdravje? Kje imaš zdravje? Rekel bi, da si krvo-ločnica: kakor Neron goniš za lastno slast v smrt tisoče.

Mati je rodila dete in ga je izpostavila na povelje in ga ni prihranila za svojo uro. —

8. februarja 1916

Jože, jaz ti gratuliram za rojstni dan. Bravo, fant, saj se še držiš nekaj; še eno leto — za enkrat — danes ne smeš preveč želeči, čim več želiš, tem več vagaš. Servus. —

Ozrl sem se, pogledal sem se in videl noč in praznoto, da me je groza. Saj nisem kristjan ne pogan ne človek ne žival, — Bog, pokaži mi svoj obraz!

13. februarja 1916

Bo počasi, bo. Saj pridemo končno vendar kam. —

Kako je človek slab, ne bi rekel slab, ampak občutljiv: kakor da ni duševno ravnotežje njegova normala, raziskri

se vsak udarec, še tako rahel, razzveni in naenkrat odmeva od gorá in horiconta — ves človek je osvojen.

In kako je neumen: uvidi dejstvo in njegovo nadoblast in svojo onemoglost proti njemu — pa ga grize, in kuje in kleplje in ne da miru samemu sebi, da bi rekel: pišite me v úho, tudi brez tega živim — živel bi dobro.

In kako je nestalen: dvakrat mu ista roža enako ne ugaja. Včasih misli fant, da bi umrl, da gre brez rožmarina k maši, a vendar živi, ko je šel brez šopka na nabor, brez rože v kasarne, brez cveta v vojsko in živi brez jedi veliko dni.

Prestane veliko, veliko, le če mu odnese granata glavo, mu po navadi ne zraste druga.

To je pa bilo res:

»Janez« je stal na visoki pečini in opazoval Lahe; kar zatuli malo nad njim v steno granata in ga telebi v globočino.

Spodaj je robantil nad Lahom, da mu je zlomil in zlomil... in se tipal na levo stran tja, kjer so rebra.

»Rebra si si zlomil?« je prihitel tovariš.

»Ah, kje? Viržinke, viržinke.«

Ta ni ribničanska, brate.

Senožeče, 15. februarja 1916

Todkaj čez gremo; tu smo postali, ne vem, za koliko časa, a za dolgo pač ne. Jug se pozna bolj, vojska tudi bolj; vse polno nas je kakor v Babilonu, vse različni obrazi in narodnosti in regimenti, vse vrvi križem, da komaj razločiš, s katerimi si ti. Polomljeni vozovi, šepasti konji, suhi, zguljeni, brez repov, slepi na eno in obe, vozniki grbasti in sedeči nepremično na vozu, s šibo v roki, pa še ne pomigne z njo — čemu tudi. Janezi nosijo, da jim pokajo kosti, vsi blatni, vsi topi in v otopelosti pojo še bolj zateglo kakor sicer vse trudne pesmi; šel bi k vsakemu posebej in ga objel in poljubil in mu odvzel, da bi mogel, vse peze s hrbta, vso

Poročila iz domovine.

bridkost iz duše, da bi bil sam najslabši med njimi vsemi, najbednejši, najsamotnejši, najbližji smrti. Liči. —

Imamo »Rdeči križ«, imamo toliko društev in vsega vruga, ki jim še hvala Bogu imena ne vem, ki skrbé za vojake in vojščake, a vendar hočejo vsi ljudje, ki pridejo le v dotiko z vojaki, od njih samo profit. Vsi imajo vedno na ustnicah toliko pomilovanja zanje, tako se jim smilijo ti reveži — farizejem. Naša gospodinja, naduč. žena, je že toliko prejokala zaradi našega gorja in nam hoče tako rada pomagati, ampak če nam ni všeč plačati krono na dan, pa le pojdimo. In tisti u— kmet v Šmihelu hoče za vso mokro sobo s posteljami za silo skup zbitimi, za sobo, ki se kadi v njej vedno kot v dimniku, pet in sedemdeset krajcarjev.

Teško je človeku: greš z življenjem na dlani, siromak, in za katere neseš življenje, ti ropajo iz žepa denar in iz krušne torbe komis.

19. februarja 1916

Valent, Valent, nič se ne oglasiš. Ali bo vendarle res, da se ne oglasiš več? Jaz pa še vedno čakam. —

Pravijo, da potegnejo naš 3. corps iz ognja in da nas pošljejo na Nemško, Rusko ali Romunsko. Meni je prav, bom več videl, drugače je pa pač isto tu ali tam poginiti. —

Berta: blagoslov zlate noči za tvojo dušo, kakor je blagoslovila mojo nocoj.

Večerna zora je zavriskala nad zapadom do oblakov vrhu nebes, vsa krvava zora in lepa kakor smrt junakov, ki se tope v krvi in si grizejo od bolečin ustnice in jezik. Takih večerov kakor na tej zemlji, pač ni nikjer, Berta, ne doma ne v tujini, ni mogoče, saj ti ne morem povedati, morala bi ga živeti. —

Senožeče, 20. februarja 1916

Mislil sem, da ni mogoče, da bi srce še kedaj koprnelo po roži, na kateri sem si ranil roko, ko sem jo stegnil po nji. Mislil sem kedaj, ko sem videl, da nima zvezda svetlobe

zame, in sem rekel: kaj bi, obrnem se na zapad, ko bo zvezda na vzhodu in v tla bom gledal, ko bo ona v zenitu in ne bom mislil nanjo in se bom veselil trave, ki bo rastla na tleh, in oblaka, ki bo bežal preko večera.

Tako sem rekel in sem živel štiri mesece po svojem sklepu.

Nocoj sem šel s kolegi po blatni ulici v trgu navzdol. Koncem hiše je stala skupina deklet — no, kot pač stojé dekleta v nedeljah popoldne. Ozrl sem se preko njih in po njih in sem ves vztrepetal, zaplalo mi je v srcu in zaščemelo v očeh: tista deklica v sivem plaidu z modrimi poprečnimi rižami, tista znana postava, tisti upogib pri stanju, kita, barva lās, obraz, oči — roža z Dolenjskega, ki sem rekel, da ti odmrem, da ne boš imela čara zame — ampak sveti tudi sonce, tisto iz vode, ki je odsev nebeškega.

Frida, kdo bi rekel, da sem slep, če zaklopim le prstovoljno (z velikim naporom) oči?

23. februarja 1916

Ves dan že divja zunaj bora s snegom, ah zunaj, tam je tudi mrzlo, da bi kapale volku solze iz oči — ampak mi smo tu notri v sobi, v zakurjeni, na postelji se ujam na vzgonih in knjige berem in nikjer ni vojske in jutri, po-jutrišnjem vidim koga izmed dragih, nemara Liči, nemara Berto, nemara Frido, nemara Bog ve koga še — jutri, po-jutrišnjem, ljudje!

26. februarja 1916

Silno življenje valovi tod, mehanično kakor motorji, brez velikega hrupa se valé kolone za kolonami proti zapadu in nazaj, v tihem mučnem trenju, glave na prsih, oči v tleh; včasih, ko gredo čez kraje med hišami in jih gledajo ljudje, jih je menda sram lastnih bolesti in trudnosti, vzdignejo na pol glave, stopijo za spoznanje v ritmu in zapojo v vseh babilonskih jezikih, oči jim gredo v nezavedne in nedosežne dalje; jaz mislim, da jih ne drži kvišku lastna

moč ne pogum, ne volja, ampak sugestija in vpliv mase, drug drugega rinejo kakor kamen po jarku navzdol. Vse njihove pesmi pojo o domu, o ljubih, o svobodi in so zložene vendar v taktu marša, tistem poldivjem pogonu, ki te žene od doma, dragih, svobode in je notranje nesoglasje razpoloženja: kot bi gasil ogenj z oljem.

Berta.

2. marca 1916

Kolegi pojo s kitaro, moje srce pripeva:

»šumi, šumi, gozd zeleni,
kot si šumel v davnih dneh,
kaj ti veš, kako je meni,
ko medlim na tujih tleh!«

Trapim se, trapim z vsemi traparijami, s tarokom in mislim še Bog ve kaj.

Od dne do dne stoji pred dušo večje in nerazumljivejše vprašanje.

Nikoli, nikoli.

Senožec, 4. marca 1916

Ali veš, da hrani veliko trpljenje in velika bridkost v sebi toliko slast sreče, da ne toliko nobena sladkost; da sreča popolna, čista ne obstoja, da si je ne moreš predstavljati? — Ves čar ji da šele opojnost bridkosti, ki je združena z njo. Da je ravno sreča duš, ki sta polni disharmonije in neskončnega ognja, ki žge, v tem, da to druga drugi razodeneta, spoznavata, da obe skupaj iščeta, blodita, koprnita, padata, ena za drugo trepečeta, ena z drugo stojita, kljubujeta, triumfirata in zopet padata v večnih neskončnih, nepreglednih kolobarjih — glej, Berta moja, to je naše zvanje, to je prijateljstvo, to je ljubezen, to je človek s človekom, brezobzirno odkrit brez parfumov in rokavic, a najbolj brez hlimb in nejasnosti; ti zadnji so le moji poznanci, znanci, in ljudje, ki ne živé srečno sploh: ne živé brez tega — vsakemu svoje, no, človek gre in mu da tudi to; prijatelj pa je moj drugi jaz in jaz stojim pred njim brez obleke.

Daj, duša, daj, živiva, daj, bodiva srečna kot človeka!
 Kakor bogovi so srečni ljudje samo v sanjah, v tistih pre-
 kletih, ki pričajo o njihovem omejenem človeštvu, o ne-
 umevanju svojega srca. Ali misliš, Berta, da je samo eden,
 pa samo edini eden pod nebom, ki mu ni utripnilo srce na
 koncu: Uns alle hat es belogen, uns alle hat es betrogen das
 sonnige (= himmlische, göttliche) Märchen vom Glück?

O!

Dovolj si trpelo,
 kaj zahrepenelo,
 srce, si spet po sreči mi?

Berta, Berta, pravim ti moja, ne vem, zakaj, pravim ti
 ljuba, preljuba, ne vem, čemu; ali mogoče, da vem; da bi
 bil pri tebi to uro, bi — — te gledal in čakal, kakor drevo
 brez misli: en tvoj pogled — da, in sva eden in sva lahko
 srečna zase; en nasmeh — ne, in sva dva daljna, ločena,
 viharji gredo preko naju in besna sreča.

Čakam, prijateljica, Berta, duša, tako težko tvojega
 pogleda in nasmeha. —

5. marca 1916

O ljudje, o dragi!

Kje so moje rožice, pisane in bele? — vprašujejo tova-
 riši, vprašuje moje srce, ko ve, da mu niso nikoli cvele.
 Drugim so mogoče kedaj.

Dekle, daj mi rož rdečih, dekle, rožmarina daj, da bom
 sanjal o ljubezni — kličejo tovariši, kliče najbolj moja duša,
 ko ve, da zaman.

Pomlad že prišla bo, tebe na svet' ne bo, te bodo deli
 v to črno zemljo — slutijo tovariši, vé moje srce, saj mora
 biti konec tak, da bo pesem ubrana.

8. marca 1916

Ali mislite, da mora biti človek večno zvest enemu
 srcu? Je pač mogoče, ampak tisti človek more biti ob koncu
 ravno tak kot ob začetku, ali pa srce vseobsežno.

Glejte drevo, koprneče, veje stegajoče, o suši po oblaku, rosi, dežuje, o moči po vetru, soncu.

Kdo ve, koliko prevar je v tem hrepenenju in njega izpolnjenju.

Drevo ob suši, koprnelo je po dežju in bilo je mlado. Prišla je nevihta in odklala vrh.

Ampak zgodilo se je čudo, da sta zrasla namesto enega dva, ne tako lepa, vendar tako močna in trdna in kljubujoča.

9. marca 1916

Čakaš večera, ko pride pošta, ker misliš, da pride kaj tudi zate. Čakaš, kakor da imaš zadaj koga, ki bi bil tvoj in ki bi čakal tebe, ker ne more živeti brez tebe.

Čakaš in končno pride res. Pride celó tudi zate; kartica:

»Lepo se nam godi tu zadaj doma, rada bi ti kaj pisala, pa ti nimam kaj, no, to sem hotela reči, da škoda, da te ni tu, en bonbon bi lahko že dobil in hec bi imeli, saj za hece si bil še; potem nazadnje pa bodi zdrav in dobro se imej — vsa naša družba te pozdravlja.«

Frida.

Ljudje so sedaj, kot so bili prej, tisti, ki so bili doma in ki so doma — če ni žena, ki ima moža v vojski, otrok očeta, je prav vseeno — tisti drugi občutijo nesrečo vojske tako kakor vlačuga ljubezen. Seveda imajo vedno polno srce pomilovanja.

Jaz črtim, sovražim iz dna duše civiliste, saj sem tudi jaz človek; meni se gnusijo tisti ljudje z občutki vlačuge v srcu — parasiti, žro naš pot in muko in se nam smejejo, živijo od našega umiranja, smejo se od našega trpljenja in solz, radujejo se od naše bridkosti in plešejo in svatujejo od naše osamelosti in zapuščenosti. —

Naj le pljujejo name, če stopim nag prednje, ko so oni zaviti v ukradeno obleko.

Hinavci.

10. marca 1916

Zvedeli smo, da je Portugalska razbila diplomatične zveze z Nemčijo. Radoveden sem, v kakem odnosu je to na konec — ali je bližji ali oddaljenejši.

»Uns geht es kanibalsch wohl, so wie elfhundert Säuen.«

Berta. —

A mi, ki smo živeli pretekle dni in smo jih kleli zaradi njih krutosti in nezvestobe, mi slepci glupi — o mi, ki živimo bodočnost tistih dni, spačeno in zvlačugano... pa smo jo videli kakor kraljico z zlato krono v valovitih laseh in velikimi bistrimi očmi in vsa naša srca so koprnela po njenem blagoslovu — o mi, ki smo zaljubljeni v preteklost, tisto prekleto lepo preteklost, zato sovražimo bodočnost kakor berači skopuhove zakladnice; mi, ki ljubimo preteklost, vso do konca sveta in zato je že zdavno zapisan naš mane tekel fares.

Mi zavrženci.

11. marca 1916

Gremo domov s hribov iz vaj kakor iz svatbe: celó starci si zataknejo rož za kape in celó rdečih in gredo kot fantje.

Senožeče, 15. marca 1916

Pozna nočna ura.

V mojem srcu ne miruje noč in dan, večno me mori in duši domovina, ne kot ideal, ker ideal je kakor mlaka, od daleč blesteča v soncu kakor zlato zrcalo, zblizu blatna in smrdeča kakor govno. Moja domovina je dežela, ki hrani v krilu lepoto, čar, mladost, ki kliče po delu, ki čaka ljubezni; je dežela, kjer živi duša, ki je draga moji duši — domovina.

Kdor čuje tam zadaj, da vodimo vojsko po Notranjskem, se nasmehne zaničljivo, pogleda prezirljivo in če čuje odmev našega koprnenja po domovini, se zasmeje še grohot-

Žehta.

neje; kakor da je vojska šele vojska, če je osem sto kilometrov od doma.

Doma smo imeli za mojih mladih dni vola privezanega s staro verigo v hlevu; jaz sem bil nemaren hlapec in vol je bil često žejen, siromak, ker ga nisem redno napajal. Ulila se je ploha in ob zidu za hlevom se je napolnila jama z dežnico. Vol je vohal tisto vodo in kakor je bil ves žejen, se je strgal z verige in drevil k jami in jaz otrok nisem videl njegove želje in sem videl v njem le uporništvu in sem ga pretepel in ga privezal na dve verigi.

Da je bila tista gnojnica miljo od hleva proč, bi ne bil vol nič vohal in bi ne bil tako razpalil žeje.

Ne dalja, dragi moji, verige držé človeka daleč od dragih.

Prosta volja, ha... Človek ima prosto voljo zato, da lahko triumfirajo kanalje, ko mu jo podjarmijo. —

Zopet bomo marširali proč, zopet se bomo peljali, mi vandrovcí, mi večni Judje — bo pač že enkrat kaj, mislim.

Gradec, 23. marca 1916

Vozimo se od včeraj popoldne ob petih. Seveda po Kranjskem in Spodnjem štajerskem ponoči, ker to ne gre, da bi Janez videl še enkrat domovino in svoje ljudi.

Smer proti severu, cilja ne poznamo; pač proč od domovine, daleč proč.

Vožnja, da te boli srce in kosti. Spal sem v visečih šotornicah kakor na natezalnici, ne da bi se mogel kaj ganiti in v vednem strahu, da padem doli in si zlomim hrbtenico. Pa si je nisem.

Ljubljana, Zidani most, Celje — šlo je mimo, kot da sem sanjal črn sen o njih, poln želj...

Innsbruck, 25. marca 1916

»Danes zjutraj na vse zgodaj smo dospeli semkaj. Tam doli vse že lepo zeleno, vse že polno rožic in ptic, nosečih s sabo spomlad, slavčke sem že slišal, tu v teh Alpah, mrzlih, zasneženih, ki so se mi lani še dopale, ko sem bil komaj vstal iz groba in mi je dala odmev vsaka stvar, ki je živela — ki so se mi pa tako priskutile potem, da se mi gabijo sedaj, ko sem živel deset tednov na Krasu, ki je tako lep, tako krasen, tako živ, kakor je ves kamenit. Tudi Nemci že uvidevajo to: Marjetič je kupil knjigo ‚Krieg im Stein‘ — prvo poglavje je hymnus Krasu, zadnja beseda je: ‚Land, ich bin dein!‘ — to se pravi: ‚Ich will, daß du mein bist!‘

Kontrapezal! —

Daj, daj, zgodi se, kakor se že, samo da dobim spet enkrat v roke čopič, barve in prosto oko in deželo, ki jo ljubim in ljudi, ki jih čakam.

Ampak tako ubit sem od te noči in vsega časa.

Brenner 1572.

Alpe so res nerodne in puste in grde.

O Gorjanci, Gorjanci moji!

Lienz, Tirolsko, 26. marca 1916

Še vsa sinočnjo noč: trsk — bum, trsk — bum... z Alp. Ob eni ponoči: »Alo, opremite se, čez petnajst minut izstopimo.«

Oprtamo se.

Stojimo, gremo, drevimo, stojimo, drevimo, stojimo, drevimo.

In še nič.

Ležimo po tleh kot svinje in zmrzujemo in drgečemo. Snežene gore in strmí in snežen veter.

In še nič.

Butamo drug drugega z nogami po glavah in trebuhih, ta prižge vžigalico, ali gleda na uro, ali bi rad kadil — ne vidimo.

In še nič.

Nikogar bi ne spoznal, da bi ga srečal takega.

Drevimo, drevimo...

»Ven na levo, Vergatterung!«

»Gospod poročnik, najpokorneje javljam: kompanija stoji cela.«

»Abmarschieren.« —

Mesto je še v polmraku, vrh dimnikov begajo megle od gorá, od strmin čeznje in po strminah zopet navzgor. Menda se ni še niti mežnar zbudil.

»Kam gremo?«

»Tu ostanemo.«

»Fantje, tu ostanemo.«

»Zakaj?«

Vsa kompanija je dobila lepe prostore, Janezi kimajo zadovoljno; vsak ima vse v redu. Latrine so skopane.

»Tri tedne ostanemo tu.«

Bravo! Kakor ptiči bomo živeli: gnezdo je prijazno in celó dekleta niso krofasta. Krasotice tudi ne baš.

»Jutri odidemo.«

Ah.

»Ob eni popoldne odmarširamo.«

Ob eni popoldne?

»Danes ob eni popoldne.«

Sto vragov, tako lačni. Popoldne smo mislili iti v kinematograf. —

Vas Amlach pri Lienzu.

Saj ni baš daleč, komaj dobre pol ure, pod goro, prav spodaj, zdi se ti, da gora visi čeznjo.

Tudi tod so ljudje tako grdi, komaj pet kilometrov od fronte in ne morejo videti vojakov.

Janko: »Kdaj sva pa zadnjič jedla? Sva kaj kósila?«

»Čašo čaja.«

»Zjutraj?«

»Nič.«

»Sinoči?«

»Čašo čaja.«

»Potem sva pa lačna.«

»Bova kaj jedla?«

Prideva domov.

»Mičo, imaš što jesti?«

»Imam čaj.«

»Janko, pojdiva rajši spat.«

»Lahko noč!« —

Vseh pet nas leži lepo skupaj, kakor v eni zakonski postelji: Stenovec, Oblak, Hovad, Strnad, Cvelbar.

Še en čas.

Vojnopoštni urad št. 238.

Amlach, 27. marca 1916

Tako kot pri nas ni pač nikjer, to je enkrat ena: naš regiment »plača vedno gori«. Človeku se zdi, kakor da bi

hotel reči — Kranjec, Slovenec — sluga, služi, črna živina, in molči, pes. —

Po opraviilu sva bila z Jankom v Lienzu — da spremeniš zrak.

V noč v deveto uro sva se vračala.

Prvi hrib, ves teman in zasenčen s smrekami, se mi je zdel, kot da ima obraz Gorjancev, tam nekje pri Kostanjevici nemara — pa saj ga nima, ne, za božjo voljo, jaz sem tepec: grem po skalinah, pogledam v tla in se spomnim na daljno rožo, pa si je zaželim — glej, in že stoji pred menoj v skali.

Zapelo je v duši in silna himna je zadonela v srcu: preteklost v čaru hrepenenj in lepote sodobja.

To jasno nebo, tako krasno temnomodro, polno, prepolno zvezd, tako krasno, tako nesramno krasno; tisto ozvezdje velikega voza, tako znano in drago, blesteče iz vse severne polute, Syrius, tako svetel, tako mil, tako nesramno mil, kakor da se je okopal v vetrovih, ki so šli preko Dobujske. Kakor da se je ozrlo drago oko na to gnojišče, tuje — nebo, za mano, za nami, pregnanci; le nebo, daljno, blesteče nebo nam je ostalo zvesto, bratje, lahko

živi brez nas, pa gre za nami, drugi so ostali in nikomur nas ni mar.

Le »zvezde
gredo z menoj,
vse drugo gubi
se za mano
v pokoj.«

Da, da, saj
je bila včasih tudi
to slovenska, naša
gruda.

Tirolski dom.

28. marca 1916

Cigana tepo.

Cigan: »Gospodje, jaz bi najrajši videl, da bi bil že enkrat mir.« --

Cigana peljejo na vešala. Pod vešali ga vprašajo: »Imaš še kako zadnjo željo?« — »Gospodje, navežite me pod pazduho, da ne bo tako tiščalo.«

Cigani so res humoristi.

Amlach, 29. marca 1916

Poglejte jo nesramnost, bratje, pogledjte okrog in boste videli: po južnih slemenih gine sneg, po dolinah je že vse črno od prsti, tu in tam zapoje celo kaka ptica, tu in tam se pokaže celó kaka roža — glejte, tudi letos bo pomlad! Rogala se nam bo, nesramnica, in nas imela za norce. —

Mnogo jih je, ki so ob vsako upanje, posebno stari govore: »Naše kosti bodo sprhnele v teh gorah.«

Mladi molče.

Imam nekaj starih Dolenjcev pri vodu, dobrih možakov iz novomeške okolice (Ovniček iz stopiške fare); star je, črn in kosmat in vedno govori, kadar se ozre po kipečih zasneženih gorah:

»Ta škala večna, gotovo jo je ustvaril vrag; ja, naši Gorjanci bukovi in vinogradi! Kako le žive tu takšni ljudje.« Vse mu je nepojmljivo kakor božja čuda. Konča vedno: »Da bi mogel jaz le še samo enkrat sedeti za mojim sodom in hlebom. Vi bi tudi prišli, bi morali.« — »Seveda bomo.« — »O samo ne goljufajte me, gospod...« —

Ob mračni uri grem za Dravo — jutri, pojutrišnjem... Čez teden bo tekla tam doli ista voda — skoprnel bi od hrepenenja in zblaznel od domotožja: moja domovina je civil.

O kje si, moja domovina?

Liči.

Amlach, 31. marca 1916

Kolona je odšla že naprej. Vsa črna, zaprašena, zasopla, razbeljena, žejna, trudna, lačna, topa, zadušena. Komandanti rejeni, rdeči, leni.

Daleč za kolono se pregiblje kup polmrtvega mesa po prašni cesti. Voz, pregrnjen z belim platnom, vprežen z visokim črnim konjem, ves je suh, glavo ima med nogama, pene na gobcu, krvave oči in dve nogi obvezani; drugi, belec, slep in gluhi, brez žime v repu, oguljen, vrat brez grive, penast, butajoč ob vamp črnega druga, za tri pesti manjši od njega. Vlečeta polomljeni voz in na njem kup nahrbtnikov, nabitih umazanih cunj in patronov. Za lojtrnice se drže starci, šepajo, z glavami na prsih, miže in zevajo, polporasli in vsi pošastni, polblazni in polmrtvi.

Črna vojska. —

Amlach, 2. aprila 1916

Prikolovratila sva s Strnadom iz Lienza domov.

Meni je vedno težko in zoprno, kadar grem tak kot ropar med ljudi, ki niso taki. Tam doli je življenje kakor v Ljubljani pred dvema letoma: oficirji, vsi fino oblečeni, s sabljicami, dame kakor pripravljene za večni ples. Greš po cesti in se nihče ne ozre nate v tvoji umazanosti — ali kvečjemu, da te ošvrkne zmerjajoče oko kake deklinje, našopirjene in našminkane, ko misli na svojega zalega, oglajštanega oficirja.

Bila sva v kinu — spremeni se zrak in misel za hip, da je potlej tem gorjupejša. — —

Za Amlachom v gozdu.

Nedelja, tako jasna in bleščeča, kakor vse višnjevo nebo, to ozko, ujeta med gorami, zato tem bolj lazurno, kakor vsi kipeči snežniki, katerih belina vre v soncu, polnem, svetlem.

Doma na Dolenjskem je tudi nedelja, tudi vsa svetla, kakor blesteče zrcalo, pregrnjeno s sivo tančico. Naše dolenjsko sonce je veliko bolj melanholično in slikovito, to je kakor v kinematografu.

Pravkar je minila maša. Ljudje se tro pred pošto in na pošti v pridušenem vprašujočem čakanju; večina samo ženske; tam doli nižje stoji nekaj starcev s skrbi in gorja polnimi obrazi in nestanovitnimi očmi. Deca se preriva med ženskami; izpeljančki, fantički, ki so doma zaradi nedoraslosti, se ozirajo predrzno, se sujejo in posmihajo — edini, ki ne čakajo pošte. Na strani samotna, tiha skupina zase, tudi čakajoča: Frida, Liči, Tinka, Valerija... Smeh na ustnicah zdaj pa zdaj — kakor da je izposojen.

Čakajoči se razlezejo na vse strani, potolaženi za uro, potolaženi za teden, vznemirjeni, razburjeni, polni skrbi, brezupni, obupani. Celó kot pogovori, kadar se pogovarjaš o mrliču ob njegovi rakvi.

Klammbrückl, 1098 nad Amlachom. 5. aprila 1916

Janezi poležejo po snegu, poležejo po blatu, da se izsopejo. In že se zakadi po vsej hosti, med tankimi, vitkimi debli jelk in košatimi vejami gost, po smoli in praznoti dišeč dim — Janez kuri in misli, da kuha menažo, pa le roke greje. —

Prišli smo z nočne vaje, trudni kot psi in lačni. Oficirji so šli v »Messe« večerjat, mi pa spat.

Samo kjer nas morejo uporabiti kot oficirje, nas porabijo; opravljamo delo kot moštvo in oficirji, živimo pa kot psi: pikre, zbadljive besede, psovanje in poniževanje je naš delež.

Amlach, 8. aprila 1916

Danes pred letom je padla kocka, kocka za to dolgo suženjstvo. Takrat sem mislil, da bo danes drugače. —

Danes, to uro je tako: kolegi sede nagi in obirajo uši — mene tudi srbi. —

Danes popoldne smo bili na patrolji pri Tristacher See. Lepa je tista pot po hosti tja gor med smrekami in bori, kakor nalašč ustvarjena za sprehode in za pomladne dni in večere — a deklet ni po njih.

Kukavica je kukala, kukala je dvajsetkrat; mar še dvajset dni?

O, samo še dva, samo še en dan prej domov na Dolnjsko, k dragim, kamor sežejo sedaj le komaj moje sanje, sanje iz polnoči, Frida, Liči, Berta, potem pa...

Ta želja — voda iz Krke na Gorjance.

V gozdu za Amlachom.

9. aprila 1916

Ah, sonce gre na nebo, snegovi se plazijo na vrhove, južni vetrovi jih ženo s travami zelenimi in rožami. Ves gaj prepeva s pticami in se bliska v polrazpokanem šumečem popju. Steze vabijo, kličejo, prosijo tako vdano kakor oči drage deklice. Srce se odziva in plaka.

Lani je bil današnji dan ves oblačen, ves deževen, ves temen in žalosten — slovo.

Šel bi, šel bi, tekkel bi, vriskal bi in kričal doli ob Dravi, dokler bi se ne zgrudil in ne umrl v penah, še stegnjene roke proti vzhodu, proti domovini. —

Kantoniranje.

Z majem da začnemo ofenzivo z Dolomitov — pravijo, da bi kresovali v Milanu, v Genovi, v Benetkah. — Čul sem včasih, da je južna pomlad tudi lepa, celó prav lepa. —

Janezi stradajo, da bi jim skozi zapiskal: trikrat na dan uživajo kuhano vodo, opoldne celó košček mesa zraven in kruha dobe manj kot prej.

Hleb komisa plačujejo do tri krone, reluirano dobe sedem in dvajset krajcarjev.

Žalostno je gledati fanta, ko prejme komis in računa, da ga mora imeti za dva dni, pa ne bi bil sit enkrat od njega. Gredo, prosijo za več menaže, pa jih zapode, danes vso kompanijo od raporta. In civilisti imajo v hlevu cele črede rejene, lepe živine, naša Kranjska dežela pa vsa izsesana, in civilisti jedo bel kruh, pet in trideset vinarjev lepa štruca, in civilisti imajo polno podnebje slanine in mesa in ne slišijo niti kanonov in ne vedo niti, da je vojska. Na hleve so pribili liste s prepovedjo, da bi šel kak vojak notri, da pač ne bi videl, koliko živine je po hlevih.

Tudi najtrši Janez začne premišljevati o pravičnosti.

Ves sestradan in vrtoglav od praznega želodca se priplazi do kurnika in zavije kuri vrat — še krvi ji ne izpusti, in potlej jo ves v strahu polpečeno kje poje. Ali košček slanine bogatašu. In tisti bogataš prisopiha in naznani. In kmalu bi morali vse po vrsti pobesiti.

Ali v nahrbtniku nosi s seboj za zadnjo silo vrečico prepečenca, navadno vsega zdrobljenega, in tri mesne konserve. Bog, kaj je to muk: glad, prepečenec, špange, navezanje in Janez! Ob viziti jih visi cel red. »Kaj si napravil?« — »Cvipoh sem pojedel.« — »Zakaj si pojedel?« — »Lačen sem bil.«

Amlach, 10. aprila 1916

Danes je leto, končal sem leto svojega enoletnega prostovoljstva — sedaj pa grem nazaj v civil; ravno pomlad je in jaz grem. —

Valent, ali čutiš tudi ti pomlad in sonce in si oživel v spominu na one minule spomladi, ki sva jih doživela skupaj v okolici mesta? Spomnil si se name!

Nocoj sem sanjal o njem; čuden sen je bil:

Sedeli smo trije ob mizi, belo pogrnjeni, kdo smo bili, ne vem baš; na treh krajih smo sedeli, četrti pred mano pa je bil prazen. Vzel sem to beležnico iz žepa in sem gledal ravno beležko o Valentu od 19. II. Potem sem spravil nazaj v žep in sem dvignil glavo. Nasproti mene pa je sedel Valent.

Spomnil sem se, da je padel 4. septembra 1915 in naenkrat sem se domislil, da je danes 4. september 1916, da je obletnica njegove smrti.

»Prišel je nazaj za svojo obletnico« sem si mislil in čutil, da on čuje moje misli. In on se je smejal, čisto brezskrbno in prešerno, oči so se mu svetile, zobje so se mu blesteli in bil je prekrasen fant. In ko sem še tako premišljal, je nekaj pravil; zdi se mi, da je rekel, da je prav zadovoljen. Jaz sem se pa hotel prepričati, če je to res on pravi, stegnil sem roko in sem ga prijel za roko nad lahtom; čutil sem njegove močne mišice kakor včasih, ko je telovadil. Segel sem mu na lice in sem ga pobožal in je bilo lice raskavo, kakor da se je sinoči podbril. Vesel sem bil, ko sem se prepričal, da je ves on.

Potem sem pa spregovoril glasno in sem ga vprašal:

»Valent, ali nisi res padel? Drugi so pravili.«

Pogledal me je ostro: »Čemu si me vprašal to?«

In jaz sem razumel, da mora oditi zaradi mojega vprašanja.

Glej, in že se je nagnil nazaj na naslanjač, stegnil je roki ob bedrih, uprl je oči vame, bledele je ves, upadel je in plahnil in na licih je bila naenkrat sama koža; tudi oči so uplahnile in se utopile v globino, le zenica je še strmela vame.

Nato je vstal s silnim zamahom in kakor da je zavihтел zastavo v roki.

»Kedaj se vidiva zopet, Valent?« sem pomislil, da bi ga vprašal.

Odhajaje mi je odgovoril kakor na vprašanje:

»Danes leto.«

Nato je padel skozi vrata, jaz sem pogledal za njim in ga ni bilo nikjer. —

Potem sem se prebudil in zopet zaspal in sem sanjal, da je umrla njegova mati. —

Nekje se je izvalila vest, da bo mogoče dobiti v kratkem štirinajstdnevne dopuste, deset odstotkov moštva.

Jaz sem tako neumen, da mislim, da ga dobim jaz tudi.

Danes želiš nekaj, jutri že veruješ v to, pojutrišnjem si ves zavzet, ko ni nič.

Napravil sem že račun in program: štirinajst dni življenja pomladi. —

Danes smo šli po cesti, kjer rasto ob kraju turški kostanji, od sinoči so se popki razpenili, razigrali in že je videti svetle lestence, še neprižgane; jutri bodo že prižgani.

Duša, čas prihaja, ne čakaj več, Berta. — —

Duše ni in jaz bi šel in bi posekal vse kostanje in vse jablane, ali bi jim poklestil vse veje, ali bi jim pocmazil kot paglavec vse cvetje. Mogoče bi potem udušil koprnenje. —

To so bile sanje.

Resnica pa je: jug se polni z masami krogel in bajonetov — dva in dvajset tisoč mož se pelje tod čez v enem dnevu.

To bo pomlad!

Mogoče se pa še kaj spremeni: nemški parlament je bil buren, kakor poročajo »Münchener Nachrichten«, na Dunaju so demonstracije in revolucija. Pravijo, da to ni domovinska vojska, da je klanje.

Ali so vsi tisti same veleizdajice? —

»Frida, saj nisi še živela, zato glej naprej in navzgor — to je življenje mladosti in pomladi; ob preteklosti živé starci, obsojenci in mi.

Jaz, jaz se ne smem spomniti na lansko spomlad, kakor da so me bili prinesli iz mrtvašnice, kjer smrdi po lobanjah, z velikimi vprašujočimi očmi, na hrib, ves zelen in svež, ves sončen, ves kipeč, v žarečih lestencih kostanjevega majskega cvetja in v košarah jablanovega. Daleč do obzorov: roža, vonj in zlata pesem mladosti in življenja — vse je živelo in vriskalo meni naproti — in tam zadaj se je že dvigala svetla kupola: izpolnitev mojega hrepenenja, tempel mojega srca. Golob se dvigne v soncu in je v hipu tam — jaz sem bil golob.

Glej, in še sem stal in še je pela duša, krog mene pa se je že ožilo, temno ozko je rastlo, prerastlo je preko glave, pogledal sem in sem videl, da sem zopet v mrtvašnici, še ostudnejši kot prej: vse polno razbitih, razsekanih človeških lobanj okoli, vprašujočih in pričajočih, vse polno do pasa strnjene gnile človeške krvi in ostali prostor polno natlačen krika in jada.

Kdo izbrede ven?

Tudi letos bo pomlad, saj že poka popje po drejvu, ptice pojo in kukavice kukajo. Jaz pač »hodim in gledam prerojenje sveta... — v moji duši vse cvetje spi«. To je sedaj moja pesem, iz Župančičevih Samogovorov, ki so mi edini zvesti. Poslušaj, kako se lepo konča: »Ali je pisana... v soncu od tebe svetla!«

Oklesti drevo kakor hočeš, polomi mu vrh, počesi mu veje — na spomlad požene zopet zelenje, tisto neumno srce.

Si že čula zvonove iz križevske fare kedaj? Pa te vendar niso izvabili zato doli k maši. —

Kar je v meni, to je tudi v drugih, le mnogi se ne zavedo tega; in če izpregovoré besedo, priča nezavedno o njihovem srcu.

Nocoj smo ležali, sloneli, čepeli v mraku v našem brlogu, kopa enoletnikov, doma pri vas je takrat zvonilo

»Tam vzad, tam si ti, ki me misel nate omami...«

avemarijo. Eden zakolne in drugi in tretji sikne. Četrtri pa zapoje razigrano pesem, za njo drugo. Tako gre od mojega očka s konjički čez oj dekle moja, oj kod si snoč hodila do: delaj, delaj, dekle, pušeljč. Fant živi slovo, odhod, težko slutnjo. V srcu vstaja in raste do pravega: gozdič je že zelen — oči vseh so v daljah — oblake so rdeči — vsi strme v večerne zarje — oj ta soldaški boben, ta bo moj poslednji zvon, oj ta zelena trata, ta bo moj poslednji dom — ôm še odmeva od desak na steni in tišči na prsa vsem. Potem molče vsi in brlog je tista mrtvašnica. Zunaj je gozd, tam poje kos; in fantje tam isto: ...zadnji dom...

To je naša pesem, duša Frida, a pesem je le. Razumeš?

Pozdravi jo, pozdravi, pomlad na Dolenjskem, Frida. Vse njeno sonce s tvojo dušo, draga.« —

Življenje brez trpljenja ni življenje. Najhujše pa je, proti lastnemu prepričanju biti se po očeh in srcu.

Nordbichl, 986, 12. aprila 1916

Vikši so pospani od noči prečute v korajži; doma spe. Tudi nam se prileže ura počitka. V resi in mahu je kakor na vzgonih; ležeš na trebuh in vdrlo bi se ti pod njim, da bi ga kaj imel.

Gledam po specialni karti in čudno mi je: pobarvana je z nemškimi barvami, imena slovenska in prst slovenska. In celó po teh ljudeh teče naša kri malo premrevarjena z germansko.

Imena: Tratte, Berlog, Tschitscher, Rudnig, Wartscher, Tschwabele, Podretsch, Ratschitsch in sto drugih.

— —

Ofenzivni načrti iz Tirolske so neki izdani Lahom.

Amlach, 13. aprila 1916

Danes sem ves zbit in bolan, da bi šel v bolnico in umrl. Zunaj pa sije sonce in vse jasno je in menda vse pomladanje. Menda gremo že kmalu enkrat, jaz sem že v resnici sit tega glumačenja tod okrog, kjer ni nobenega izhoda nazaj. Le naj začno — naš polk da ima spet ugodne pozicije kot po navadi.

Ober-Geimberg, 1305, 14. aprila 1916

Lienška ravan na vse tri strani proti Toblachu, štajerski in švici leži pod nami kakor na dlani. Mogoče je lepa. Lienz je kakor mesto, ki ga zgradé otroci na mizi, iz samih lesenih vil, igrač, kakor da ne stoji fundament v tleh. Pač zato, ker ni nobenega drevesa vmes. —

Ržene bíli se debelé v viških: čez nekaj dni se oklasé; češnje so vse v popju: jutri bo gora vsa bela.

Z rojakom sva šla iz Prigorja:

»Pri nas mora biti že lepo.«

»Rž je vsa v klasju.«

- »Češnje že v zadnjem cvetju.«
 »In rdeča detelja vsa rdeča.«
 »In vsa dolina polna sonca in škrjancev.«
 »In gladu tudi ni.«
 »In mi pridemo tudi še tja.«
 »Mogoče.«
 Potem je šlo potihem v breg. —

Amlach

Bila je čedna reč, res prav čedna, gori 2212 m visoko za špas, na vrhu po snegu čez koleno, snežene burje in vsa planinska turistovska veselja. Menaža je šla samo po sebi umevno v slast. —

In vse poleg teh vojaških smrdečih stvari, diši iz prihodnjega tedna velika noč, bela, polna zvonov in pomladanskih misli.

15. aprila 1916

Cvetna sobota popoldne. Doma nabirajo za butaro in zvečer jo povejejo, jutri jo pa poneseta Janezek in Tončka v cerkev in domov, prav počasi seveda, da ne bodo krave bezljale. —

To se pač razume tako: kdor je oslov sin ali pajdaš ali pristaš, je velezločinec, če mu njegov smrad ne diši po tejah. Drugi pa niso. —

To je življenje, pravijo: fant ve, da je ljubezen na svetu, pa je našel namesto nje nevero zase; mož ve, da so domovi in strehe, pa so ga pognali iz lukenj in kolib iz dračja; starec ve, da je mir v grobu, pa so ga pognali nadložnega, betežnega, trudnega čez gore in dole iskat svoje lastne gomile. Ti. —

Glejte, vedel sem, pa kako natanko. In sedaj mi poroča Frida mojo slutnjo in moje sanje:

»Ko živimo tebi najlepši čas, Jože, čas kostanjevih cvetov in španskega bezga, gre tvojo pot stotera misel Fridina.«

Ah, tam doli je, je pomlad. Tudi brez tebe, človek zavrženi.

Mojo pot hodi njena misel, njena stotera, hà! Ko sem bil frkolinec, sem ubil nekega črnega mačka, ki mi je bil pojedel kosilo — jaz se ga tudi spominjam, stotera misel moja hodi njegovo pot.

Amlach, 16. aprila 1916

Ker je bila včeraj cvetna sobota, je danes cvetna nedelja. Prav nič ji ni podobna, reva. Tako je burjasto in mrzlo. In kakšne butare imajo tod; prav kot pri nas gnojne metle: na vrhu golega kôla šop brinja, privezanega s trto. Zopet mislim na cvetno nedeljo doma, v deželi najlepši. Stokrat in tisočkrat naj povem to, pa ne bo dosti samo za eno ped, kar za vso deželo one lepote. —

Ukmar od moje čete je človek samonikle nature in dosti obvarovane. Če ga vidiš na prvo, se ti zdi, da je ropar, če ga pa poznaš bolj, spoznaš, da ni. Jaz ga imam rad in mi je simpatičen, ker ni tak kakor večina, ampak drugačen in te vleče ravno tisti različek.

Bogdanović, desetnik, mu je na zunaj podoben, ampak ima črno rokovnjaško dušo, ki jo skriva in hlina in hulji in je goljuf in lažnik. Zdi se mi, da je hrvaške in galicijske krvi.

Bogdanović se je razumel z Ukmarjem. Našuntal ga je, da je ukral mesne konzerve zanj, ker je on svoje pojedel. Ker je pa Režen, desetnik, to odkril, je zahlepel po osveti. (Sicer je Režen tudi cvet človeške družbe.) Bogdanović je opojil Ukmarja in mu je dal povelje zvečer, ko pride Režen spat, da ga počaka in mu posveti. V pijanosti je Ukmar otepel nekega prostaka, sestrelil pet ostrih — pravi, da v zrak — in zlomil puško — menda od jeze, da ni nič zadel.

Danes raport.

Bogdanović taji, laže, izgovarjajoč se na svojo pijanost; hoče se poročniku še prilizovati z vednimi »Herr Leutnant«.

Obraz prisiljeno; meni je vseeno; skriva nervoznost. (Bil je v Galiciji tudi.)

Ukmar, kakor še nisem videl človeka: zanemarjen v monturi, brez robca za vratom, čepico potlačeno kot potuljenec, brez prepasa, strelska vrstica visi v neredu na polodpeti bluzi. Gleda v tla.

Ta obraz, ta mimika, te oči divje, polne bolečin, silnih, te mišice na licih in mimo ust, vse vlečejo skupaj, kakor da se izvije samo en jek gneva, srda, obvladovanja, sile, strasti in pijanosti. Tako pred vsako besedo. In vsaka beseda izbruh tega vlaka mišic, rezka, odločna, srdita in polna bolečin. Pesti stiska in glavo vije kakor v božjasti. Fant. če je to igra, igraš izborni! —

Spomnil sem se, ko je priznal, da igra v Šmihelu. —

»Zakaj si streljal?«

»Mislim sem, da smo v šturmu na Ruskem.«

Bil sem prepričan: imel je halucinacijo.

Potem pa pove, da je napravil na povelje Bogdanovićevo.

Jaz imam vtis, da je Ukmar izvrsten igralec in ne slab človek.

(Bil je trikrat v Galiciji.)

Poročnik pa je rekel: »Ukmar nima veliko za špas. Tako se ga ne bojim — potipal se je za bajonet — če je brez orožja ravno.«

K zaslišanju pa prinese s seboj samokres. —

Režen, desetnik, cvet človeštva, potuhnjenec, priliznjenec, pokrita rihta in na zunaj lep fant. Upre se, kadar se mu zdi brez slednje nevarnosti, kakor s polenom po oslu. V civilu je bil zaprt menda dve leti, ker je kot šestnajstletnik oskrnil osemletno deklico. Njegov lastni oče ga je naznanil. —

K moji četi je prišel, da bi ga držal na vajetih. —

18. aprila 1916

— Donesek k študiju značajev: Častnik: »Da bi vi videli, kake moralne pridige znam jaz pridigovati ženskam in s toliko gorečnostjo prepričanja, da vse le strmé, kako čist, plemenit in moralen da sem, in poleg tega ni v meni ni trohice, ni duha ni sluha o kaki morali.« —

19. aprila 1916

Mislil sem na Tolstoja, na njegovo veliko dušo, ki je zavrgla idole človekove, ki so njegovo gorje. Največji idol domovina in ljubezen do domovine največja zabloda. Mož je imel prav, žal, da v teh razmerah ni mogoče izpeljati. On ne vidi Rusa ne Nemca ne Angleža ne nikogar, ki nosi pisano cunjo — bandero v roki, klic svojega prepričanja in sovraštva, on pozna človeka, ki ima dušo, jaz kot ti, na zunaj pa roko, da pomore bratu, kjer more.

To je njegov ideal, glejte, in potem ni treba vojske ne lakote, ker zemlja nima več vode v svojem dnu, nego kotlin in strug na vrhu. —

»Ali vojska je vendar dobra šola za življenje: bistri ti misel — stiskalnica, kjer stiskajo med iz satovja: med se izcedi in redé z njim zopet čebele, mlade in stare, iz satovja pa napravijo vosek, sveče, ki goré in ti svetijo skozi življenje — jači dušo, duša postane kakor zakladnica moč-nih, prenasičenih akumulatorjev — dvigne zavest in napravlja iz mladičev v hipu može.

Tu vidi človek neposredno, da gre za življenje; natura pa je življenje dala in ga ne dá za en vinar spet proč. Zato gre vse v človeku za njegov obstoj. Človek spozna vso svojo moč in silo in strpnost, nad katero je dvomil prej v pravljičah — vstane vera vase — in onemoglost vidi proti nečloveštvu. Vidi, da ni bilo muka prejšnje življenje, da ni stala smrt pred njim, ko je mislil, da v prihodnjem hipu izdihne. Koprni nazaj, in znal bo ceniti, če se vrne.

Sicer je res: videl sem človeka, bil je brez noge, ves vesel in je plesal in veseljačil ob proštenjih. To je bil model človeka.◀ —

Naša vojaška skupina je dobila 60.000 konzerv; deset dni jih imamo dosti.

Zadovoljstvo Janezov si more človek misliti: še ne cele pol konzerve tistega smrdečega mesa, da bi bljuval, če le slišim njegovo ime, samo to edino poleg pol komisa na dan in dvojnega kropa. Civilisti imajo pa velikonočnice, meso, pogače, bel kruh in varno kožo. O, tod celó vsak dan bel kruh in varno kožo. O, tod celó vsak dan bel kruh in polne hleve živine in ovac! Kako pa pri nas na Kranjskem?

Dobro, dobro, da ne ve mama, kako nam je, kako je sinu; da veruje njegovim zvestim kartam, ki vse govoré o dobroti in izobilju in veselju. Kako rad bi ji bil pisal, da naj mi kaj pošlje, ko bi ne bil vedel, da bi ji s tem zagrenil slednji grizljaj v solzo.

20. aprila 1916

Veliki četrtek — jasen, sončen in topel. Zvonovi so pač lahko našli pot proti Rimu. Mi počivamo na visokem in pod nami razprostrto polje okrog Amlacha, Lienza, Tristacha.

Doma začno praznovanje in otroci komaj čakajo božjega groba.

Mi čakamo gladni svojih grobov.

21. aprila 1916

Veliki petek.

Winklern, Mölltal, Koroško.

Marširali smo preko gore Isel — marš čeden, kraji pa ne baš, čeprav je ob cesti vse polno lesenih desak s pisanimi reklamami.

Čeden tudi veliki petek — za menažo ričet z govedino.

Na nikomur se ni poznalo, da je veliki petek. Janezi so prepevali, celó bolj korajžno kot sicer in muzicirali na

orglice in vriskali. Poročnik jim je obljubil za piruhe tri koštrune. —

Ah, in mene se je polotila zopet strast, vsa vroča in grenka, da bi risal, slikal, še enkrat zopet...

22. aprila 1916

Velika sobota, večerna pozna ura. Prišel sem iz Lienza, ves nezbran in malo razpoložen, kakor iz fabrike izmed drhali gromečih, sikajočih strojev. Mičo, naš sluga, Bosanec, je praznoval s svojimi tremi hrvaškimi drugimi uskrs.

Vem, ljudem je težko.

Jaz pa ga praznujem prav tako.

Mislil sem — kam naj pač sicer? Doma na mizi žegen, le Janez in Anica imata radost nad njim — mama je vsa zamišljena in ima svetle oči od solz; ko gre ven, si obriše s predpasnikom oči. — Mati — to je ona, a ne duša moja.

Mislil sem — kam naj pač mislim sicer? Plavooka hodi vsa tiha. Topla noč v daljnem šumenju, kostanji pod njenim oknom sanjajo vsi srebrni v cvetju — in se spomni ob njem zavrženca. Mogoče celó s hipno toploto, saj je človek in ji je dal vso svojo ljubezen; ona pa mu ni vrnila z ničemer kot s hladno vljudnostjo, niti ne s prijaznostjo.

Žal, zavrženec je tak, kot ve, da ne bi smel biti.

In kaj je z vami drugimi, ki ste mi dragi? Jaz mislim na vas, name kdo?

In za prihodnjo veliko noč?...

23. aprila 1916

Uskrs.

Danes pa vrhunec: zunaj dežuje in sneži od polnoči naprej. Ampak Bertina pratika kaže prepričevalno pri vseh kristjanih veliko nedeljo. Pratika je pa avtoriteta.

Vendar praznoval sem ga: ves dan se nisem dvignil iz slame in odej, ampak sem se notri delal norca iz samega sebe. Mislil sem, da dobim vsaj od kod kake drage vrste,

pa se je tudi ta želja, edina izpolnjiva, zvlačugarila: dve omledni velikonočni voščili, iz navade in v naglici napisani.

Zavpilo je v duši: zavrženec in...

Joža, mož, osel! — —

29. aprila 1916

»Ali ne sije sonce tam doli, kot tu ne? Tvoja velika noč da je bila tako žalostna. Bila je tudi moja, tako, veš, da si ne moreš misliti nikoli, da sem jo preklel — danes mi je srčno drago, da sem jo doživel, čez leto in dan bo še bolj, če ga učakam. Ali veš, Frida, da je baš to lepo, kar je grdo, trpko? Rože in lilije so lepe, ampak tako omledno lepe, da niso za drugam kakor za v gumbnico komiju, za klobuk fantu že ne — če bi človek živel ob njih, bi se usmradi kot crkovina, vse ob njihovem vonju. Trpkost in grenkost pa kuje, jekleni človeka, voljo, značaj, dušo. In: ali še nisi zapazila, Frida, da je ura, ki je bila polna nesreče, gorja, nevarnosti, da je prav taka ura zažarela vsa, ko je bila v dalji za tabo? Glej, to je v naturi tako: po naturnem redu pride zlo in nesreča, ki sta negacija vsega teženja — vse teženje je po lepoti in sreči. — In ko nam je dala natura enkrat življenje, ga ne mara vzeti zopet za počen groš, ampak hoče ravno, da se rod ohrani krepak, živ; s tisto omledno srečo — rože, lilije — bi segnil, zato je obdala s tem žarkim, svetlim, sladkim nimbusom nesrečo, zlo, bedo, nevarnost. Tako se natura dopolnjuje, sebe vsepovsod.

Duša Frida, ali uvidiš? Jaz dolgo nisem mogel pojmiti tega —. Ko sem pa dognal, bi bil zavriskal. Glej, meni je zdaj dokaj laže in z veselim in mirnim očesom zrem nazaj, kakor tudi je bila vse sama bridkost. Privil sem se že tako daleč, da izberem tudi neposredno, to se pravi: na licu mesta, ne šele čez čas. Sicer je gotovo in ostane, da te udari često, da te stisne, da te davi, da bi cvilil, tulil, kričal kot blazen od bolesti in trpkosti in nesreče — ali, ko se požene val najvišje, pade zopet vase nazaj.

Veliko bolj občutim nesrečo drugih, ki so mi dragi, mogoče celó večjo in silnejšo: dotičnik je bil mogoče baš takrat najbolj nesrečen, ko ti je povedal — val na vrhuncu; ti greš proč in dokler misliš nanj in kolikokrat koli čutiš njegovo gorje vedno in vedno znova.

Kajne da, duša, danes ti ni več tako; jaz čutim, da ti ni, saj se ne varam?« —

30. aprila 1916

Dolgo dosti me je tiščalo nazaj in doli, da sem mislil, da poginem. V duši se je pa nabiralo in je rastlo tako po tihem, da sem često plah vpraševal: ali pogineš, srce?

Osel je padel v morje in ni mogel na suho; rigal je in tulil od strahu in bolečin in štel ure do potopa; že je požiral, že mu je zmanjkovalo sape, že se je križal — pa so mu nenkrat zrasle plavuti. Ha, sedaj pa že pride še kedaj na suho.

Sedaj sem zapazil plavuti — verujem kot nikoli prej, da priplavam na suho.

Venomer bi risal, kar naprej in naprej, slikal, da bi imel barve in čas in priliko — o, to bi bilo življenje, kaj, srce?

Svinčnik je zvest.

1. maja 1916

Češnje sipljejo cvetje...

Jutro krvnika.

V jutru zarja kipi,

pred zarjo ptica leti.

V meni ni zarje, ni ptic.

Le beštija

in kri šumi.

3. maja 1916

Marš.

Sonce žge nazarensko, nebo je temnomodro in brez meglice, le nad horizontom se plazi iztegnjena, žejna in lačna megla. Vsa plan molči. V zraku ječi ptica pivka.

Po cesti marširajo kolone. Po cesti se plazijo do sonca segajoči veletoki grenkega, sežganega prahu apnenčevega, smrdečega.

Vsi tisoči so pijani in se opotekajo, žejni, da so jim ustnice zlepljene, nosnice imajo zabite, ušesa zamašena, oči zavešene in izžgane. Kakor da so obsedeni, so njih obrazi.

Gremo mimo umazane vode, mlakuže.

Oči se razvlečejo siloma, zenice se skrčijo in vse roke, vse koščene, se iztegnejo proti mlaki. Komandanti vpijejo: »Hočete dobiti kolero, tifus, norci?«

Vsi imajo zamašena ušesa in blazne obraze.

Glej, zdaj zdaj popadajo v lužo.

Naprej!

»Bratje, kapljico!«

Razpoči se mu lep na ustnicah in jezik se mu iztegne, ves penast.

Oni brate ni čul. Dvignil je posodo k ustnicam in izcedil slednjo kapljico, vrelo in smrdečo kakor gnoj iz rane.

Tam je zarezgetala kobila. Signal na rog.

To so čuli vsi. Že leže v jarku ob cesti in nihče se ne gane, mislim, nikoli več. —

Lahko je oficirjem tod po rezervi voditi vojsko — zato so tudi vsi mastni kot pitani.

A za nas je najslabše. Mož infanterist ima upanje, da pride domov in bo zopet obdeloval zemljo in živel. Oficirji žive in so mastno plačani.

Odmor za plotom ob cesti
Tratte pri Lienzu.

Mi pa trpimo, ne plača nam nihče nič, teče nam čas in ko se vrnemo, bomo šele gledali in strmeli: kam, kako?

In to mogoče celó krivica ni.

Bajka o kadet-aspirantu.

5. maja 1916

Lepega jutra v maju sta šla Bog in sveti Peter po cesti s Koroškega proti Lienzu. Njun pogovor je bil o zlati vojni sreči in o zadovoljstvu vse vojske.

Gresta po cesti in srečata vojščaka z rumenimi trakovi na rokavih in s tremi zvezdami, obloženega z nahrbtnikom, krušno torbo, lopato in risano puško; in ves je žalosten, potr in pobit.

Bog in svetec Peter, oba se spogledata začudena: Kaj ta vojščak ni pijan od vojne sreče? Kaj mu je?

Bog zmaje z glavo, zmaje sveti Peter.

»Kaj ti je in kako ti je, hrabri vojščak?«

Vojščak molči.

»Kaj ti teži srce, zlata, hrabra duša?«

Vojščak ga pogleda, ne reče pa nič.

»Prijatelj, kaj te gnjavi?«

»Višji so in mogočnejši kot vidva, pa niso pomogli — čemu bi vama pravil!«

»Ali res ni pomoči za tvojo žalost, neustrašeno srce?«

»Ni je. Ob vsaki priliki nam kažejo svetlo kadetsko šaržo, mi pa, ubogi kadet-aspiranti, stradamo vse ob njeni zarji in crkujemo.«

»O grešnik kadet-aspirant, vstani, rečem ti; in pojdi v fronto in umri tam za cesarja in domovino — mogoče prideš v nebesa kot kadet.« —

Pred oknom mi cveto jablane in hruške, kot bi bil še študent. In rišem in bronchial-katarrah imam, in dienstfrei.

7. maja 1916

»Meni je težko in dolgčas, Marjetič, daj, pojdiva malo tja gor po tej gladki, ravni poti med drevesci do hoste.«

»Pa pojdiva.«

»Tu, glej, klopica pod kostanjem v temi, v miru, v sanjah.«

»Meni ne piše nihče nič.«

»Tudi meni ne. Jaz tudi ne bom več, res, ves mesec nič več, boš videl.«

»Ah! — Veruješ, da pridemo še kdaj domov?«

»Jaz? Da.«

»Kaj bomo pa počeli?«

»Noreli.«

»Nocoj se mi zdi tako bedasto vse, vse prizadevanje, vse življenje in vsa narava in njen zakon. In vsi velikani duhov, osli in norci, nam slednjemu enaki. In največja krivica človekova, da ima pamet, to se pravi: da je človek, da ni kakšen jur ali praprot.«

Široko listje kostanja se ziblje na robu — hrošči sedajo nanj in letajo stran. Ves kostanj brenči kakor roji daljnih aeroplanov.

»Pred dvema letoma smo sanjali o maju pod grmskimi kostanji ali na kapiteljskem marofu.«

»Z Valentom.«

8. maja 1916

Ni napačno: bolan sem, da ne grem s kompanijo, vendar pa lahko rišem. Res, to ni napačno, vsaj te urice morem obrniti na vojaške stroške prav zase.

Slednja ura, ki jo ubiješ tu brez službe, je tebi pridobljena. In tako še posebno.

9. maja 1916

Sinoči se je pripeljal sem eno in dvajseti maršbataljon od našega regimenta. Tako ima naš feldregiment že cel regiment rezerve. V Judenburgu da mislijo spaberkovati še štiri bataljone. Potem bo pač konec.

10. maja 1916

Saj je tudi pri nas majnik: jaz sem prinesel dva šopka kostanjevega cvetja, nekaj narcis in še nekaj drugega, tirol-

sko cvetečega — Mičo pa je privlekel prazno in umazano konzervno škatlico izza kuhinje, dal vanjo vode in cvetje; postavil jo je na polomljeno mizo: »Evo, maj!«

11. maja 1916

Pravkar sem prišel od Marodenvisite. Moram biti res slab: doktor zmajuje poln skrbi in povprašuje, koliko časa imam že to. -

»Dolgo. Se že ne morem več spomniti.«

13. maja 1916

Kdo veruje, da bo vojska dobro vplivala na moralo ljudi, mase? Skraja so to pridigovali po cerkvah, ko so mislili, da bo vojske konec v nekaj tednih; na leta niso mislili in ne na ljudi, kakršni so. Mislili so, da bi vsi pokrepali od gorja in jada, če bi vojska trajala leto dni.

Ampak Galicijani so po polju med obema sovražnima vojskama med bitkami opravljali poljska dela.

Tako za strah.

In prešuštva in vlačugarenja ni videl svet od Babilona in še takrat ne toliko kakor danes. Mislim, da ne bo device z lilijo na deželi, ki so šli preko nje vojaki. V prvi vrsti Madžari.

In kaj počno neveste, zaročenke? Ženin, zaročenec ji veruje in bi prisegel na njeno nedotakljivost, ta pa se igra slednjo noč z oficirji angelčke.

In kaj počno poročene žene? Mož spi burne, kratke noči pod praznim, vlažnim, neprijaznim nebom, misli nanjo z vso nežno skrbjo moža, na otroka z vso silno ljubeznijo očeta, piše ji ves truden in izmučen, ves potreben počitka slednji dan, ob slednjem odmoru — ona mu pošilja redke, lakonične dopisnice, mrzle, z opravičbo, da nima časa — pri njej so vse noči oficirji, dobro se imajo, še otrok jih ne moti, saj je dekla pri njem — ah, ona živi tako idealno, sladko življenje, vsa ginjena, vsa polna opravičb samo pred

Naš maj.

sabo in pred vsakim, ki jo pogleda z dvoumnim pogledom. Nikoli ga ni ljubila, vzela ga je le, ker se ga ni mogla na noben način znebiti in ker jo je imel on tako ganljivo rad, tako srčno jo je ljubil — čemu jo je pa, ni ga prosila. Ona vendar ne bo trpela zaradi njega in njegove strasti — ljubezni. Ah, in ona ljubi prav sedaj, prav sedaj pozna ljubezen, kot je ni še prej nikoli. Zdaj ji je ljubezen paradiž, ki je prišla vanj iz pekla.

Pa ko se mož vrne.

Ah, z njim ji ni več moči živeti skupaj, nikoli, o tem je prepričana.

Kaj pa hoče?

Končno pa tudi: on jo tako ljubi, tako neskončno, on bo prepričan, da mu je bila ves ta čas zvesta, da ga je tako težko pričakovala.

In drugi mu bodo povedali.

Tudi njim ne bo verjel, še poslušal jih ne bo, rekla mu bo, naj jih ne poslušá — in njo tako ljubi.

O možje, fantje, ki ste zvesti v smrti in preko nje — tako vam vračajo zvestobo duše! Če se vrnete, kam se vrnete, dragi?

Krivda je samo na ženskah. Brez moškega volje ni nobena nezvesta ne vlačuga. Ampak moški ne posiljujejo; samo njena volja.

15. maja 1916

Na Dolenjskem je lepo kot v rajú — si mi pisala, Mimica. Jaz to vem, slutim to, saj ne sanjam nič drugega kakor o paradížu na Dolenjskem. Objela me je nocoj vsa blaženost onih naših večerov, ves njihov vonj in spev in čar — tvoja slika mi jo je prinesla. Kakor še nikoli, vse v meni vriska in prepeva in grmenje kanonov in kri in smrt — daleč so, daleč. —

Ukmar je dobil pred vojnim sodiščem šest mesecev poostrenega garnizijskega zapora.

Korporal Bogdanović pa 18 mesecev težke, poostrene ječe. —

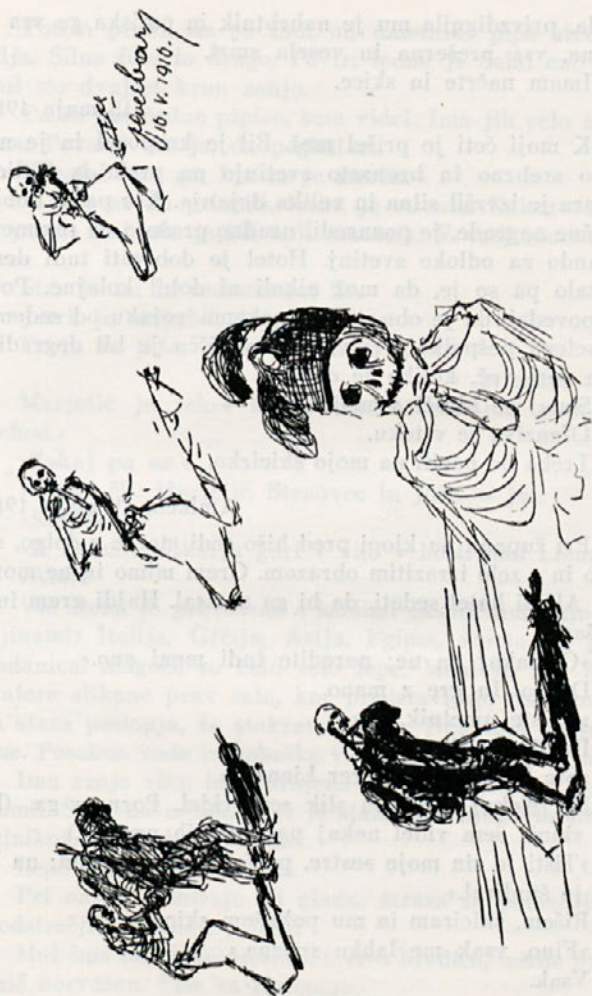
Jaz bi risal in risal.

Da bi videl dalje kot dan pred seboj!

17. maja 1916

Toliko trpke lepote je nakopičene v teh krajih in v tem življenju, da so že roke in duša polne, roke prepolne, premalo so proste in preslabotne so. Da bi mogel kaj dovršiti, je izključeno, ni časa ne priprav; vse moram samo obtesati in spraviti, kakor les na sonce, da se presuši in ko pride čas in je les suh, da ga vzamemo iz skladanice in ga obdelamo.

>Druga.< Starec, obložen in truden do zgrudenja, se vleče po poti. Padel bi gotovo, a nekaj ga tira naprej. Mogoče hlad onega daljnega, temnega gozda pod horizontom. Mogoče svetloba izza gora. Ne vidi je: na njegovo stran je

Skica za sliko »Tovarišac«.

stopila, privzdignila mu je nahrbtnik in potiska ga vsa nenasična, vsa prešerna in vesela smrt.

Imam načrte in skice.

18. maja 1916

K moji četi je prišel mož. Bil je korporal in je nosil veliko srebrno in bronasto svetinjo na prsih iz Galicije. Nemara je izvršil silna in velika dejanja. Ker pa ni dobival mesečne nagrade, je ponaredil uradno prošnjo na regimentskomando za odloke svetinj. Hotel je dobivati tudi denar. Izkazalo pa se je, da mož nikoli ni dobil kolajne. Potem je izpovedal, da je obe uropal nekemu vojaku od sedem in dvajsetega pešpolka. Pri vojnem sodišču je bil degradiran in ne vem več, koliko je dobil.

Sedaj se blešči v moji četi. —

Ofenziva je v teku.

Treba bo paziti na mojo skicirko.

Amlach, 19. maja 1916

Pri županu na klopi pred hišo sedi starec z dolgo, sivo brado in z zelo izrazitim obrazom. Grem mimo in ne morem proč. Ali bi hotel sedeti, da bi ga narisal. Hajdi grem in ga vprašam.

»O, zakaj pa ne; naredite tudi meni eno.«

Dobro. In gre z mano.

»Vi ste umetnik, a?«

Da, kakopak.

»Ste kaj brali o Egger Lienzu?«

Ne. Nekaj njegovih slik sem videl. Poznam ga. (Res, prav sinoči sem videl nekaj patriotičnih pacarij.)

»Tisti je sin moje sestre, profesor tam in tam; na Dunaju je študiral.«

Rišem, skiciram in mu pokažem skico.

»Fino, vsak me lahko spozna.«

Vsak.

»To je umetnost. Hitro gre.«

Potem pravi, da je tudi on umetnik: pipe struži in rezlja. Silno fino in drago. Po tri tedne je delal eno in je dobil sto dvajset kron zanjo.

Pa so res čedne pipice, sem videl. Ima jih celo zalogo doma. Povabil me je, da pogledam.

Vprašal sem ga, kje se je naučil.

»To se ne da priučiti, treba je talenta. Kakor vam za vaš posel. Moj oče je bil tudi umetnik. V vsej rodovini je tako.«

Star je tri in sedemdeset let.

Jutri, je obljubil, še pride.

Troja se piše. Tako slovensko zveni.

21. maja 1916

Marjetič je rekel kakor študent: »Pojdi, gremo na sprehod.«

»Zakaj pa ne.«

In smo šli: Marjetič, Stenovec in Jože — jaz.

»Kam?«

»K tistemu slikarju gori v vilo v hosti nad Lienzom.«

»Alo!«

Vse stene so prevešene s samimi eksotičnimi oljnatimi krajinami: Italija, Grčija, Azija, Egipet, morja. In polna skladanica. Mogoče so celó zelo lepe. Meni se zdi, da so nekatere slikane prav zato, ker predstavljajo tista znamenita stara poslopja, že stokrat slikana. Nekatere pa so res divne. Posebno vode in nebeške višave so polne moči in sile.

Ima svojo vilo, lepo urejeno in v mnogem jo je sam opremil. Stoji na mestu, kjer je stala hiša njegovih slavnih prednikov. Sezidal jo je sam.

Lepo mu mora biti gori.

Pri nas pa umirajo od gladu, mraza in pomanjkanja v podstrešjih. Grohar, pričaj!

Mož ima okrog šestdeset let, sivo bradico, mirne nature in nič nervozen. Piše se Hofmann.

»Prosim, podpišite se v knjigo mojih obiskovalcev.« —

Ah, Dolenjska, Bela Krajina, Žumberk — kdo, ki vas pozna v srce, kdo bi vas dal za vse te eksotične, prehvalisane skale, ki mora človek izgubiti vse veselje do njih, kakor do vlačuge, še tako lepe, ki jo je pa že poljubilo milijon ustnic.

Vaše ustnice so sveže, srce tako gorko in veliko, da more osrečiti človeka — in to je edino.

Dolenjska, Bela Krajina, Žumberk!

24. maja 1916

»Bodi zdrav in ne bolan pesimist, ampak sarkastičen — s tem se na polju najboljše izhaja.« Turk Jože na dopisnici 18. marca 1916.

26. maja 1916

Doktor je rekel, da tako ne morem nikoli ozdraveti, da moram v bolnico. Rekel je v Lienz.

Na vse zadnje pa pojdimo, če pač ni drugače.

Sicer res v špitalu ne postanem nikoli kadet, a bolje je živeti dvajset let kot kadet-aspirant, kakor dva meseca kot kadet. Na tak način bi utegnil celó miru še učkati. In to bi res rad učakal. Vendar, radoveden sem, kakšen uspeh bo imelo to na prihodnost. Kako se bo obrnilo?

27. maja 1916

Bil sem pri svoji četi, pri svojih dragih fantih — pravkar sem prišel nazaj.

Slovo je vedno neprijetno. Posebno v teh okoliščinah: pol leta smo trapali skupaj, trpeli in kleli in trpeli. Razumeli smo se — to se pravi: eden drugemu prizanesli.

Zdaj pa kar tako nanagloma pridem jaz v bolnico, oni pa v fronto.

Vidim, da so me imeli res radi, dečki in možje; vsi so imeli solzne oči, ko sem jim podajal roko, od najmlajšega do najstarejšega očeta. Meni je drago in tako lahko pri srcu.

»Moja želja za danes je samo ta, da pridete vsi kmalu za menoj!«

»Pozdravljeni, pozdravljeni!«

Lienz, 27. maja 1916

K. u. k. Res.-Spital.

Mičo me je spremil in mi nesel prtljago, kar je nisem pustil kompaniji. Naselili so me v sobico, kjer so tri snažne postelje in dva bolnika z menoj; še neki enoletnik je od Lir. 26.

Vsa glorijska in vse veselje se mi je poleglo.

Pravijo, da je od tod lahko priti preč. Samo proč!

Doktor je prišel in me vprašal le, če dosti jem.

»Ne!«

Četrta dieta.

28. maja 1916

Tolstojeva misel: prvotnost in preprostost je sreča človeštva; kultura in znanost njegova poguba.

Nitzsche, Goethe — Tolstoj.

29. maja 1916

Ličen mi je dal kopico reklamk; bom pa bral, če bom še kaj časa tu ostal.

Sedaj pa rišemo.

V meni je vse samo veliko veliko hrepenenje, priti dol do svojih dragih barv, ki že toliko in toliko časa plesnijo na podstrešju. Sanjam o velikih, jasnih slikah, o krajinah, o figuralnih — in sanj ni konca ne kraja.

31. maja 1916

»Čemu se hočete posvetiti umetnosti, ko nič ne nese? Jaz na priliko ne morem nič slišati o tej neumnosti,« me je napeljal izobražen gospod na pravo pot.

»Gospod, svinje ne potrebujejo žlic. Pravijo, da je to neumnost.«

Na vzhodu je vse temno in hudourno. V meni valovi vse. Ah, tam zadaj, daleč na vzhodu!

2. junija 1916

»Kadar ne rišem in ne čitam, študiram in rešujem vprašanja, ki mi leže na duši. Moram reči, da nisem bil še nikoli tako miren, rekel bi, zadovoljen s seboj, če bi ne bilo tako banalno in preveč, ampak nekaj je tudi zadovoljnosti. Najbolje bi bilo menda, da bi rekel: vesel. —

Spoznal sem, da je ta svet svet lepote. Lepota je obleka resnice, namreč materialne resnice, fizike in naravnih zakonov.

Ljudje se ženo za srečo in so vedno nesrečni vsi, ki se ženo za njo. Ljudje se ženo za resnico, resnica jim pa kaže fige: nihil scio praeter id... quid veritas?

Sreča in resnica je tedaj svet zase; najbolje je, da ju pustimo v nebesa.

Lepota, uživati lepoto do omamljenja, to je v naravi človeka. Resnica je daleč zadaj. Otroku je doumljivo, da naredi to in ono, ali da ne naredi, če mu rečeš, da je lepo ali da ni. »Tete« in »bak« razume, »prav« in »neprav« pa dolgo ne.

Kako pa pride do pojma sreče?

Produkt razmer.

Saj veš, da so bajke o sreči dušna hrana za otroke, ki jim jo nudi, kdor jim pride nasproti. Indija Koromandija je njih paradiž. Na tej podlagi stoji tudi ceremonialnost verstev (sploh oblike ver).

To seme o sreči je tako plodovito, da prerije s koreninami in vejami vso dušo človekovo in ga vsega osvoji; človek postane pravi lovec za srečo, »Glücksjäger«, in ostane to po navadi vse življenje kljub vsem prevaram in razočaranjem, ki seveda morajo priti, če se ne znajde pravočasno. Jaz sem sploh zato, da denemo to besedo med staro šaro in v učene besednjake. Tako mora biti, da so tako nesrečni

V bolnici.

vsi, ki sanjajo o sreči. Življenje gre mimo njih in nimajo nič od njega do konca.

Življenje pa dobi pomen in vsebino, brž ko vem, da je njegov smoter lepota. Zato bi morali opominjati otroke na lepoto, na realno, dosegljivo, in jim to razkazovati, ne jih pa trapiti s srečo. Že sama beseda sreča je tako zapeljiva kakor petje siren, ki vodi brodarja v pogin.

Ta realna lepota je tako velika, da sega v neskončnost in jo je nemogoče izpiti do dna. Vendar te uteši in ti prinese visokega veselja. Človek ima petero čutov in srce, da sprejema lepoto. Srce je sicer večno žejno lepote, vendar ga obide blaznost, ko se upijani.

Resnica je prav tako velika kot lepota, v neskončnost sega in lepota je njena obleka; resnico doznavaš z lepoto, s čutili kot lepoto. Resnica pa mora ne samo v dušo, še v razum, ki je tako ujet, tako omejen; zato moremo resnico tako malo, malo spoznati.

Lepota ima tisoč oči in tisoč oblik — zato je tudi tisti odlomek resnice tako raznolik, zato toliko mrtvih in živih filozofskih sistemov — umetnost pa je samo ena v sto barvah.

Zdaj pa gre tisti, ki ima večino ali ki ima kako visoko diplomu, in pridiguje resnico, češ: »Glejte jo. V imenu znanosti in nepobitne vede vam jo oznanjam, to blagovest« — in ne pomisli, da ga bo znanost čez sto let v svojem imenu v rit osuvala.

Jaz sem slutil to že zdavnaj, pa me je morila kakor vsakega mladeniča, ki živi, da ne živi tja v dan — kar (brez misli živeti) subjektivno ni kar tako zavreči, kakor trdijo profesorji in doktorji, ki navadno sami niso nič drugačni. Slutil sem, ampak bil sem preveč pod vplivom avtoritet, ki so pričale proti meni. Dokler sem se slednjič, hvala Bogu, oprostil pod tem silnim vtisom našega veka. Meni je drek avtoriteta. *L'état c'est moi.*

6. junija 1916

Nocoj se odpeljemo od tu ob sedmih. Pravijo, da je nevarno, da okrog Inichena obstreljujejo vlake. A naj jih. Jaz grem pa vendar proč od tod.

Innsbruck, 7. junija 1916

Sedaj sem tu v častniškem oddelku med samimi Ogri, da me bole ušesa.

Zdravnik je rekel, da je vse od prevelikega napora.

Upam, da grem čez pet dni proč, pravijo, da gredo po petih dneh. —

Po dobrih desetih tednih sem slišal danes zopet zvon. Dasi je nemški, vendar je človeku milo.

Innsbruck, 9. junija 1916

»Tako slonim ob oknu, visoko nad cestami je, in preko mesta gre pogled, prav streh se dotika. Ah, kaj meni to zanikrno mesto in te monotone, trde strehe, kaj mi tista špičasta gora tam zadaj pod mesecem in ta zarja in ti oblaki

— baš je nekdo vzdihnil tam na sosednem oknu: kako milo je tod! Blagor ti, mož — jaz bi skoprnel. Daj, daj proč gorečo zarjo s še bolj plamtečimi meglicami, daj vsaj vihar, daj burje, orkana in strel in groma in neviht, nebo, da gre vate in s tabo duša in misel moja, dol, kamor kaže pot mesec nad tisto nerodno goro, dol preko vseh mrzlih in zasnenežnih Alp, preko njih v noči viharja, da jih ne vidim, preko njih pa čez zelene doline in valove holmov! Bog, to so naši griči za Savo, to je naša gora, za Kolpo stoji in gleda preko Krke in Krakovega do Save, moji zlati Gorjanci — tu doli ostanem, prav v tem kotu. Krka je dahnila pohlevno misel — pajčolan se je zvil okrog vrb in jelš, noge in glave jim je ovil in oči jim je pokril — vrbe in jelše, lahko noč — topoli pa so stopili in čujejo v sanjah meseca in čuvajo — topoli, dober večer, prišel sem, pogledjte, ki vidite daleč, ali gori še tam doli luč? Topoli govore: »Ne gori, ugasnila je ali so jo zagrnili.« Topoli, vi imate bistre oči, pogledjte in povejte, ali vidite plavooko? Topoli pogledajo in govore: »Vidimo jo. Sedi pod kostanjem, oprta na laket, in gleda na zapad.« Topoli, pogledjte, ker imate bister pogled, in povejte, kakšne oči ima. »Ima svetle oči, polne, prepolne duše.«

Ali ima od zarje tako svetle oči plavooka? »Ne od zarje, ker je pretemna, od svoje lastne misli in duše jih ima.«

Grem, grem, jadramo, da jo vidim še to noč, še ta večer. Ti sediš in se ne ganeš.

»Frida, si mar tako blizu pri meni kot sem jaz pri tebi? Ali si daleč, daleč proč, tam, kjer nimaš misli zame?«

Od zadaj sem prišel, nagnil sem se preko tebe in te prijel za roko. Roki drhtita in ti si vsa bleda in mrzla.

Jaz bi te stisnil, tako, tako, jaz bi te dvignil v naročje kot majhno dete in te nesel v viharju tja, tja daleč na zapad, tja, kjer gleda iz zarje smrt, Frida, duša.

Ah, saj ti nisi moja.

Jaz sem sam.«

10. junija 1916

Naša soba je v gimnazijskem novem poslopju v risalnici. Mrtvaških glav je notri kakor v mrtvašnici; meni so prav prišle in sem si dal vse popoldne opravka z njimi. Ja, se jih ne dobi na vsak korak okrog.

Jutri pa grem menda. Zdravnik me je potroštal, da utegnem dobiti gori dopust, da jih je bilo več že, ki so ga dobili.

Potem je pa vse v redu, če res, potem pa le lepo nazaj v fronto, mi ne bo prav nič žal. —

Raz stelaže in s sten gledajo nemarno tisti preznani klasični grški svetniki: Apollo iz Belvedera, boginja, ki ne vem že, kako ji je ime, erinije in Michelangelov umirajoči suženj in še nekaj drugih obrazov iz fantazije. Olimp z vami.

Iglis pri Innsbrucku, 11. junija 1916

Stanujem z nekim kadetom judom skupaj v vili. —

Ah, kaj se pravi živeti toliko časa kakor kamen med kamni, ki se rušijo raz goro: vsi skupaj leté v dolino in se butajo drug ob drugega in so si tuji. Že toliko časa, petnajst, dvajset mesecev... Mogoče ni daleč človeka, ki bi človeka tako rabil kot jaz in bi ne imel nikogar kot jaz.

Letovišče Iglis, 12. junija 1916

Nič ne bo z dopustom, je že povedal doktor, boljše, da takoj neham misliti nanj. Moral se bom lepo udomačiti z gotovostjo: čez 14 dni sem v fronti. Prepričan sem, da ne za dolgo.

Oblačno je in prši. Sedaj pa sêdi tu in grizi ustnice od nemoči in od gneva ta čas. Da bi bil že danes zadnji dan.

Ah, meni je tako grenko in tesno v prsih, kakor da sem ves oblit na debelo s svincem.

13. junija 1916

Zvečer smo sedeli Oger Inhaz, Italijan Müller, profesor moderne filozofije v Pulju, in jaz v sobi.

Rakvar.

Müller ima dober, pregleden sistem in človek more pri njem kaj profitirati (danes je šel že proč).

Pravil je o preobilici žensk po vojski in pomanjkanju možkih, kako bo prihodnja generacija oslabela.

Pravil je o literaturi: italijanska literatura da je prva na svetu, iz nje so izhajali različni pojavi in različne smeri v vseh literaturah in umetnostih. Nemška literatura je razvpita, ker je država močna, pozna tudi literaturo vsak bolj kot kako drugo. O sistemu v šolah: ko na priliko ne sme noben profesor reči, da je kak pesnik večji kot Goethe, Bog vari, n. pr. Shakespeare. In Schiller, da je sploh preveč kajèn: on da ni drugega kakor dober ljudski govornik. —

Zvečer že v postelji mi je pravil kadet jud Schneider o judovstvu, o ortodoksnem in naprednem, o zgodovini in vandranju, o slabih lastnostih in predsodkih, ki jih imajo o kristjanih, ki so jih povzročili samo kristjani in so judom za življenje in eksistenco neobhodno potrebni: oduševstvo. O preganjanju in zatiranju judovstva na Španskem, kjer da so imeli križanih mučenikov kakor niti kristjani pod rimskimi imperatorji. Kje je tu ljubezen do bližnjega?

16. junija 1916

... Ne dobim več knjige, ne dobre ne slabe, ki bi je ne bil že doživel. Vsa preteklost, sladka, prekleta, in sedanost in bodočnost moja. Kar je pozitivnega v njih, so bile sanje, in kar je divje negacije in moritve, fizična istinitost — vse pa enako silno in nesramno.

Strese me, da bi strgal knjigo, list za listom bi mečkal, trgal, grizel, teptal, kakor da morim svojo lastno dušo, da razbijem zrcalo, ki zrcali samo to divjo, to zavrženo, to od gladu in žeje polomljeno neubito figuro — jaz.

Ampak tisti omledni, laskajoči konci knjig, tista laž in nesramnost — sama sreča in blaženost: naj je bilo življenje razburkano — na koncu sije sonce, naj je bil junak idiot — na koncu stoji Sokrat, naj je bila ženska metresa in vlačuga — na koncu stoji z deviškim vencem in nimbusom.

To je plačilo ali zadovoljilo, da ne gre čitatelj ozlovoljen od knjige.

Vrag vas nosi z zadovoljili: postavi na koncu tragedije, tam kjer pogine junak, daj, naj se baš tisti obleče v Pavliho in naj nam pride povedat: »Romeo živi z Julijo — prav zdaj sta šla v poročno posteljo.«

Tam spodaj grmi, tam, kjer je ono veliko morje: milijone tirajo v tisto morje, ker hočejo po suhem v Jeruzalem. Tudi jaz grem v valove.

19. junija 1916

Miren sem in vdan v razmere in ne pričakujem ničesar. Živim v sebi poln spominov, ki stojé vse kakor tihe bele marmorne sohe, polne čara in mrtvega življenja, ne kakor včasih, polne krika in strasti; živim poln tihih, skromnih želj, vse neizpolnjivih.

Iglis, 24. junija 1916

Odpošljem; če pride, pride, če ne, ne.

2. julija 1916

»Moja želja in moja pot je dopolnjena. Zjutraj sem ti že telefoniral — saj si dobila, ne res, Frida? Mogoče dobiš obenem.

Iz Innsbrucka sem hodil pet dni, bila je zanimiva rajža — saj sem ti poročal menda slednji dan. Je res prav špaso včasih. Sinoči nisem rajtal priti še skoz in skoz, sem imel že dosti, pa so me kar porinili z ene komande na drugo in povsod so rekli, da ni več daleč. Temnilo se je, ko sem prišel do Regimentskomande. Okrog so pele granate pa se mi je prav dobro zdelo. Od tam sem šel k svojemu 2. bataljonu in h kompaniji. Takoj sem našel nekaj znanih kolegov — veselje splošno na obeh straneh in pripovedovanja na moč in smeha. Gostoval sem pri kolegu pod šotorom, ampak spanje mi ni šlo prav nič od rok — mogoče od novih vtisov ali od česa, mogoče od prevelike trudnosti. Le to vem, da sem se nekajkrat vprašal: Jože, kako ti je? — in sem se nasmejal — v meni ni bilo prav nič čustva, kakor sem mislil včasih. Zdelo se mi je, kakor da sem prišel na počitnice, na velike počitnice. Zatisnil sem oči in sem zasanjal ves čar in mir in sem ležal doma v hišici in gledal, kako vstanem danes v jutro in grem v Kostanjevico k maši in se tam dobimo in še mnogo veselih misli. Ko sem po polnoči zaspal, so se motale sanje dalje — zlata štrena iz zlate kodelje. Frida!

Visoko je že gorelo sonce, ko sva se zbudila in grelo je naju skozi platno. Pri vas je bila že deseta maša.

Potem sem vstal in šel malo naprej obiskat tovariša Marjetiča. Ves povit v cunje je še spal. Spravil sem se nadenj, poiskal glavo in ga zguncal; v polsnu je mislil, da je alarm, je planil, potem pa pogledal debelo in sva se smejala kakor na Dolenjskem. Sem ga iznenadil. Potem sva ležala na soncu, pila kavo in beseda je bila zopet vesela in prešerna.

Ko sem se vrnil, sem poiskal prostor za svoj šotor in fant mi ga je zgradil. Te vrste ti pišem v njem. Prav čedno je, dopade se mi: za dva, za silo še za tri je zgrajen, pa gospodujem sam notri. Povabim te, Frida, na kavo kako popoldne — lepo bo; sicer je kava prav kosmata in čaj tudi, ampak predsodkov ni. Vode ni, rabim samo sneg in snežnico. Ja, prav za prav nimam nič zoper to, če pride vsa fara, homo se stisnili.

Svojih prejšnjih fantov nisem še nič videl, so nekaj sto korakov pred nami v jarku, naš bataljon je rezerva. Mogoče odidemo že nocej na mesto enega onih dveh bataljonov notri.

Je to visok kraj, vse kakor ogromno kamenito morje: valovi so se dvignili strmo, visoko, vse eden preko drugega v neredu in okameneli. 2057 m. Mesta ni, hiše ni daleč naokoli nikjer nobene, nekaj dni daleč. Hoste tudi ni blizu, samo nizki, sključeni borovci se plazijo med razpokami po skalah. Kamenje šprica pod granatami kakor voda, če pljuksneš po njej.

Takoj sem se spravil zopet na delo in sem že risal in slikal. Vse, kar je novo in neobičajno, me vleče, zanima in drži na sebi. Kako dolgo, seveda ne vem; dokler bo pač novo.

In sedaj, duša, že veš, kaj. Veliko in velikokrat.

In tebe pozdravlja preiskreno tvoj Jože.<

8. julija 1916

»Čakaj, Frida, danes je po dveh gromečih dneh malo bolj mirno in jaz se počutim popolno sigurnega. Fantje in moške kopljejo, gradijo, sedijo, počivajo.

Tako dobro de človeku malo miru — počijejo se ušesa, oddahnejo se živci. In tako šele občutiš prav mir in tihoto: kakor balzam je in človek ne ve, čemu in od kod prav za prav to prijetno čustvo v prsih, vse je lahko in svetlo.

Sinoči smo iztaknili tu kakih sto korakov od jarkov — pa ni nič jarkov, malo kamenja je nasutega za pred nos, da misliš, da je dobro — smo iztaknili precej razsežno jamo pod skalami: strmo se gre navzdol kakih deset metrov — sedaj delajo stopnice — in potem gre malo navzgor pod goro. Vse vlažno je notri, počasi kaplja od stropa, nizko je in mrzlo, ker je sneg notri. Ljudje niso prav zadovoljni, dokler ne bodo začele tuliti granate, potem bo pa dobro za tisti čas.

Jaz sem našel malo višje na steni v drugem nadstropju med dvema skalnima plastema precej dolgo pa nesramno nizko špranjo, ki pa je vendarle prav čedna in sem si jo uredil za stanovanje. Sicer se moram vanjo kar postrani zavaliiti, vendar sem ponosen nanjo: na strani je par vaz s travo in neznatnimi rožicami, kakor bi visela lepa odeja ob robih postelje proti tlom — na sredi je kamenje in vejice od borovičja; — pri vzglavju je posebno lepa okrogla vaza z dolgo razčesano travo in na sredo je posadil fantek šop rdečih alpskih rož, rododendrona, v prazni konservi. V svoji sobi, Frida, pri vseh svojih razkošnih rožah bi se je ne sramovala.

Vsega tega sem tako vesel, ne več. Ko ni drugega. Če človek veliko pogreša, napravi mu mala povoljnost veliko veselje. Rad bi, da bi prišel kdo, da bi mu pokazal: če bi bila mama, bi se zjokala, če bi bila ti, bi se smejala, če bi bil kdo izmed nas, bi povedal, kako ima on.

žal, da ne ostanem dolgo tu, lahko nas poženo vsako uro ven. Pa spet drugje.

Baš so začeli zopet divjati kanoni. Večinoma delajo samo kanoni pa mašince, z navadno puško malo: če se pokažeš, si že na muhi. Vendar je primeroma zelo malo izgub.

Tako je vse še znosno, dasi kruto, dokler nosi na sebi še pečat novosti in zanimivosti, ali to bo prešlo. Potem pa ostane le krutost.

Ali vidiš mogoče kedaj mojo mamo? Kaj pa pravi? Moraš reči, da se vedno pohvalim.

Adijo in na svidenje —
na večno blaženih vrteh...

— Frida — tvoj Jože. — —

Zgodovina Jozefa Cvelbarja

1. 1. Biljaka doler 6, človeka kačija postitkih zabrekov, ki je veljavna prepisna v posebnih katehizi in leta 1911-12; v to knjigo so pritrjeni tudi posebnosti spisi iz 1. 1912 izpisani v evanđelisti in četverokotki obratno o svojih tovarnih, prištevkih, profesorji inl. v datumu 2. 7. 1911. — 2. Verzna, 1912 izpisni obratno knjige posebi »kinoška zbirka, v katerih obilo obratno v vinjeto, posmi in vse datirane v 1. 1911, prava leta datum 29. 2. 1912. — 3. Biljaki dreviti, ki so v 1912, 1913 in 1914 v obliki zapisa, med njimi je v 1912, 1913 in 1914, n. pr. (kateri posebi in 1914) (posmi in 1912; I. 21. 12. 1911 - 22. 3. 1912; II. 23. 3. 1912 - 16. 3. 1912); VI. 20. 12. 1912 - 1914); zvezki 1912 in 1914. — 4. Verzna knjige veljavne formata, v kateri so in Cvelbar zapisi in posebnosti pri študiju jezika slovenske, slovenske, slovenske in slovenske; v njej je posebi posebnosti (kateri katehizi in posebnosti in posebnosti strani in posebnosti in 1. 1912, posebnosti posebnosti Cvelbarjevih posebnosti in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti. — 5. Biljaki in posebnosti posebnosti in 1. 1912. — 6. Cvelbarjeva posebnosti posebnosti posebnosti in posebnosti posebnosti Cvelbarjeva. — 7. Posi in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti.

O P O M B E

1. 1. Biljaka doler 6, človeka kačija postitkih zabrekov, ki je veljavna prepisna v posebnih katehizi in leta 1911-12; v to knjigo so pritrjeni tudi posebnosti spisi iz 1. 1912 izpisani v evanđelisti in četverokotki obratno o svojih tovarnih, prištevkih, profesorji inl. v datumu 2. 7. 1911. — 2. Verzna, 1912 izpisni obratno knjige posebi »kinoška zbirka, v katerih obilo obratno v vinjeto, posmi in vse datirane v 1. 1911, prava leta datum 29. 2. 1912. — 3. Biljaki dreviti, ki so v 1912, 1913 in 1914 v obliki zapisa, med njimi je v 1912, 1913 in 1914, n. pr. (kateri posebi in 1914) (posmi in 1912; I. 21. 12. 1911 - 22. 3. 1912; II. 23. 3. 1912 - 16. 3. 1912); VI. 20. 12. 1912 - 1914); zvezki 1912 in 1914. — 4. Verzna knjige veljavne formata, v kateri so in Cvelbar zapisi in posebnosti pri študiju jezika slovenske, slovenske, slovenske in slovenske; v njej je posebi posebnosti (kateri katehizi in posebnosti in posebnosti strani in posebnosti in 1. 1912, posebnosti posebnosti Cvelbarjevih posebnosti in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti. — 5. Biljaki in posebnosti posebnosti in 1. 1912. — 6. Cvelbarjeva posebnosti posebnosti posebnosti in posebnosti posebnosti Cvelbarjeva. — 7. Posi in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti.

1. 1. Biljaka doler 6, človeka kačija postitkih zabrekov, ki je veljavna prepisna v posebnih katehizi in leta 1911-12; v to knjigo so pritrjeni tudi posebnosti spisi iz 1. 1912 izpisani v evanđelisti in četverokotki obratno o svojih tovarnih, prištevkih, profesorji inl. v datumu 2. 7. 1911. — 2. Verzna, 1912 izpisni obratno knjige posebi »kinoška zbirka, v katerih obilo obratno v vinjeto, posmi in vse datirane v 1. 1911, prava leta datum 29. 2. 1912. — 3. Biljaki dreviti, ki so v 1912, 1913 in 1914 v obliki zapisa, med njimi je v 1912, 1913 in 1914, n. pr. (kateri posebi in 1914) (posmi in 1912; I. 21. 12. 1911 - 22. 3. 1912; II. 23. 3. 1912 - 16. 3. 1912); VI. 20. 12. 1912 - 1914); zvezki 1912 in 1914. — 4. Verzna knjige veljavne formata, v kateri so in Cvelbar zapisi in posebnosti pri študiju jezika slovenske, slovenske, slovenske in slovenske; v njej je posebi posebnosti (kateri katehizi in posebnosti in posebnosti strani in posebnosti in 1. 1912, posebnosti posebnosti Cvelbarjevih posebnosti in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti. — 5. Biljaki in posebnosti posebnosti in 1. 1912. — 6. Cvelbarjeva posebnosti posebnosti posebnosti in posebnosti posebnosti Cvelbarjeva. — 7. Posi in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti.

1. 1. Biljaka doler 6, človeka kačija postitkih zabrekov, ki je veljavna prepisna v posebnih katehizi in leta 1911-12; v to knjigo so pritrjeni tudi posebnosti spisi iz 1. 1912 izpisani v evanđelisti in četverokotki obratno o svojih tovarnih, prištevkih, profesorji inl. v datumu 2. 7. 1911. — 2. Verzna, 1912 izpisni obratno knjige posebi »kinoška zbirka, v katerih obilo obratno v vinjeto, posmi in vse datirane v 1. 1911, prava leta datum 29. 2. 1912. — 3. Biljaki dreviti, ki so v 1912, 1913 in 1914 v obliki zapisa, med njimi je v 1912, 1913 in 1914, n. pr. (kateri posebi in 1914) (posmi in 1912; I. 21. 12. 1911 - 22. 3. 1912; II. 23. 3. 1912 - 16. 3. 1912); VI. 20. 12. 1912 - 1914); zvezki 1912 in 1914. — 4. Verzna knjige veljavne formata, v kateri so in Cvelbar zapisi in posebnosti pri študiju jezika slovenske, slovenske, slovenske in slovenske; v njej je posebi posebnosti (kateri katehizi in posebnosti in posebnosti strani in posebnosti in 1. 1912, posebnosti posebnosti Cvelbarjevih posebnosti in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti. — 5. Biljaki in posebnosti posebnosti in 1. 1912. — 6. Cvelbarjeva posebnosti posebnosti posebnosti in posebnosti posebnosti Cvelbarjeva. — 7. Posi in posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti posebnosti.

Zapuščina Jožeta Cvelbarja

I. Iz dijaške dobe: 1. Obsežna knjiga pesniških začetkov, ki je večinoma popisana s poznejšimi koncepti iz leta 1911—12; v to knjigo so privezani tudi prozaični spisi iz l. 1912 (pisani s svinčnikom) in četrtošolski obračun o svojih tovariših, prijateljih, profesorjih itd., z datumom 2. 7. 1911. — 2. Vezana, 160 strani obsegajoča knjiga pesmi »Kmečke rože«, v začetku obilo okrašena z vinjetami; pesmi so vse datirane v l. 1911, prepis ima datum 29. 2. 1912. — 3. Dijaški dnevnik, ki se začne 1. maja 1913. — 4. Mapa rokopisov, med njimi je več drobnih zvezkov konceptov in čistopisov, n. pr. »Rožne pesmi« iz l. 1911; »Pesmi« iz l. 1912; I. (11. 12. 1911—23. 3. 1912); II. (25. 3. 1912—16. 5. 1912); VI. (20. 12. 1912—1914); zvezek črtic iz l. 1912. — 5. Vezana knjiga velikega formata, v katero si je Cvelbar zapisoval posnetke pri študiju jezikoslovja, zgodovine, slovstva in umetnosti; v njej je prepis pesnitve »Moji kraji in moji dragi«; na prazne strani je vpisal dr. J. Turk nekaj zadnjih Cvelbarjevih pesmi in njegovo (nemško) vojaško oporoko. — 6. Dijaški list »Izpod Gorjancev« iz l. 1910/11. — 7. Cvelbarjeva pisma prijateljema Alojzu in Jož. Turku in njuna pisma Cvelbarju. — Vse to hrani univ. prof. dr. Jos. Turk v Ljubljani.

II. 1. Štirje vojni dnevniki ali »zaznamovanja«, kakor jih je pesnik sam imenoval; od teh se je zadnji izgubil (prim. A. Podbevšek, Modra Ptica 1936/37, str. 47). — 2. Risanka z naslovom »Vojska I. — 1916«. — 3. Album vojaških portretov in študij na vojnih dopisnicah; Cvelbar je prvotni tiskani naslov na zunanji strani »Reiseerinnerungen« skoraj neopaženo dopolnil v ironični »Hochzeitsreiseerinnerungen 1916«. — 4. Pisma od 27. 12. 1913 do 8. 7. 1916. — Last ge. F. Thurnherjeve.

Tiskano gradivo: 1. Cvelbar je sam objavljaj svoje pesmi in črtice pod imenom Cvetko Gorjančev v Zvončku, Vrteu, Angelčku od 1911 dalje; v Zvončku je tudi nekaj njegovih risb; v istem času je sodeloval pri Zori, Mentorju, Domačem prijatelju in z eno pesmijo pri Domu in

svetu (1913) pod imenom *Dolenjčev Cene*. Nekaj njegovih stvari je izšlo tudi v Dolenjskih Novicah, Slovincu in Domoljubu.

2. Iz njegove zapuščine so objavili: Trije labodje 1922, Tri zapiske iz dnevnika (12. avg. 1915, 9. junija 1916 in 2. nov. 1915). Naprej 1922, št. 244—257: Iz dnevnika Josipa Cvelbarja; Odmevi 1950, II, Iz zapuščine Jos. Cvelbarja (več pesmi in risbe: Hrepenenje, Vojna in jaz, Jaz in ti); Modra ptica 1936/37: Iz Cvelbarjevega dnevnika. Te odlomke je priobčeval A. Podbevšek.

O njem so pisali: Jož. Turk; V spomin Josipa Cvelbarja (Dol. novice 1916, št. 25); Jos. Marjetič, četrtega septembra 1915 in enajstega julija 1916 (Dol. novice 1916, št. 24); Janez Pucelj, Svojemu prijatelju Jožetu Cvelbarju (Dol. novice 1916, št. 26), Jos. Marjetič, Jože Cvelbar (Slovenec 1926, št. 166).

Uvod

Str. 6: *Družina*: Oče Jože (r. 11. marca 1866) se je kot samski hišar in sodar na Dol. Prekopi št. 35 poročil 20. avg. 1893 s Terezijo, r. Bajec (r. 12. nov. 1871) iz Mallega Korena, žup. Raka. Imela sta deset otrok; oče je 1912 odšel v Ameriko in tam umrl 1934; mati je odšla za njim 1926 in še živi v Ameriki; isto leto so odšli tja tudi mlajši otroci Antonija, Janez in Ana; starejši trije, Terezija, Franc in Marija so v domačem kraju; trije so še v otroških letih umrli (sporočilo župnega urada v Kostanjevici). — » Iz pod Gorjancev « I. letnik 1910/11. Uredil Franc Žaren. Šaljivi dostavek pravi: Tiskala Tiskarna Jos. Cvelbar-ja. Glavni sotrudniki so bili poleg Cvelbarja: osmošolec Janez Pucelj (Bogumil Gorenjko), petošolci France Žaren (urednik in kritik), Alojz Turk, Hočevar Ivan, četrtošolec Joško Čampa in tretješolec Jos. Turk. — Značilne Cvelbarjeve risbe v tem letu so: mrtvaška glava, popotna palica in torba, narodno blago, v zidani, mak, Desetnica, Morana gre, Marjetica in Trdoglav. — Nekatere njegove pesmi iz tega lista so izšle v Zori, n. pr. Dolenjska (1911), Jurijeva (1911), ali to in naslednje leto v Zvončku. Posebno je rad zapisoval narodno blago. — Ko so dijaki drugo leto ugibali, ali naj list še obnové, je najbrž obveljal predlog Jož. Turka, ki je 18. 10. 1911 pismeno obrazložil, da pisanje lista terja preveč žrtev enega samega človeka in da je namen takega lista pač šolanje — učitelja pa si lahko izbere vsak sam: učitelji so

vsi dobri literati in esteti. Naj se torej vadi vsak zase in naj si izmenjujejo svoje zapiske. Odločilno je bilo najbrž tudi to, da je urednik Žaren odšel na ljubljansko gimnazijo. — Poklic umetnika-slikarja: Že 7. sept. 1912 piše Jož. Turku od doma: »Jaz imam cilje: Češko, Praga, akademija umetnosti, Monakovo, Florenca, Benetke, Rim, Pariz — imam cilje, a to so tisti, ki jih komaj doseže moje hrepenenje, ti so, na katerih bom ob koncu življenja pel z nizkim, žalostnim glasom, da me ne bo čul nihče, kakor morda trije. Ti, Janez (Pucelj) in Žaren, svojo visoko jeremijado! Tedaj se spomni tega pisma in boš rekel: govoril je, kot bi živel danes!« V naslednjih vrsticah pripoveduje, da bo preštudiral češko slovnico in potem bral češko slovstvo; tudi esperanta se že uči. Češčine se je kasneje zares učil. — Njegov šaljivi značaj in obenem njegovo zgodnje dozorevanje se kaže v pesmi, ki je sicer občutena po Ketteju, pa je vendar važna za presojo teh let:

Romanca o študentu.

Tam v vasi je beli bil kmečki semenj.
No, očka za zimo si kupil je škornje,
dekle si je ruto in fantič klobuk
in gorke batiranke mamke zgovorne.

In jaz sem si orglice kupil, poglej,
tri svetle dal zanje sem groše.
Kje vzel sem jih? Splel sem in nesel prodat
elegantne tri leskove — koše!

In prišel bo mrak, no, in prišla bo noč
in prišla z njo tetka bo lunčka,
na okno naslonila koncec vasi
med nageljčke moje se punčka.

Po cestici beli tja konec vasi
bom glasno na orglice piskal
in tamkaj ob hišici koncec vasi
tam trikrat na glas bom zavriskal.

Pod okno bom drobčkano k punčki prišel
in sel pod zeleni bom hojki
in piskal na orglice, pel bom na glas
med nageljni moji devojki:

Tam doli v dolenski deželi,
tam živel je nekdanj študent,
ej, ta ti je bil ves iz zlodja,
kje vzel se je, vedi ga šent.

In trgal po črnih ti šolah
je suknjo in hlače, klobuk,
in imel kot čikoš lase je,
veš, bil ti je pravi hajduk.

In s Cezarjem jedel komis je,
z Aleksandri bil znan in Nepoti,
s Homerjem ob Iliju starem
Helencem bil ljutim napoti.

In volke študiral je ruske
in Matke študiral je Blažke
in vršil študent ta dolenski
še druge je čine junaške.

In bolj kakor stare junake
in klasike, ruske kot volke,
ej, bolj je on ljubil dekleta
in v hramčkih kipeče majolke.

Pod okno sem drobčkano k punčki prišel
in sel pod zeleni sem hojki
in piskal na orglice, pel sem tako
med nageljni moji devojki.

In ona med nageljni rdečimi gori
smehljala se je, da ji rdel je obraz,
in jaz sem pod hojkama doli smejal se,
saj znala oba sva, da bil sem to — jaz.

25. avgusta 1911 (»Kmečke rože«, str. 132).

Str. 7: Zbolel je po svojem lastnem zapisku 21. jan. 1915 in ostal v Novem mestu. Bolezni niso mogli ugotoviti, pozneje so domnevali, da bi bil tifus. Sam je pisal prijateljem, da je bil bolan na duši in na telesu. »Dolgo se je nabirala ta bolezen po udih in telesu, od zunaj in znotraj, fizično in psihično, da je udarila nazadnje ven. Zdi se mi, kakor da ozdravim kot Orest, ko ozdravim, na duši in na

telesu, o da bil« (Jož. Turku 6. 3. 1915.) 20. febr. je prišel domov ležat in tu se mu je počasi začelo zdravje vračati.

Str. 15: Dr. J. Turk meni, da je na Cvelbarjevo versko poezijo vplival Meško po »Zori«, kjer je priporočal biblijo tudi iz umetnostnih vidikov, poleg tega pa tudi članki Venceslava Beleta: »Cankar in biblija« (Čas 1909), »Pismo o bibliji« in »Jezus v poeziji« (Čas 1911). Spominja se, da je imel Cvelbar v dijaški kongregaciji sam nekoč predavanje o religiozni poeziji naše moderne. — Da se čuti v kmečki poeziji vpliv Burnsa in zlasti Kolcova, je očitno. Posebno Kolcova je priporočal v »Zori« Iv. Mazovec. Dr. J. Turk potrjuje, da so takrat oba mnogo prebirali.

Str. 16: Svojo ljubezen je opravičil v pismu 27. dec. 1913 takole: »Fant sem, s časom bom mož in za moža je sramotno, če ni gospodar svojega srca. Pač pa bom vedno blagoslavljal Tebe, ki si blagoslovila hrepenenje moje mladosti. Za bodočnost mi pa zadostuje Tvoje prijateljstvo in sem ti zanj zelo hvaležen, ker upam, da si mi to že sedaj.« — V naslednjem pismu 24. jan. 1914 svoje notranje življenje še natančneje pojasnjuje: »Moralo je priti tako, tako se mi zdi, drugače sploh ni moglo biti: upam, da sem tudi jaz človek, kakor vsak, ki ima dušo in srce; pravijo, da ga tudi ni, ki bi ne imel človeka, ki bi ga ljubil s posebno ljubeznijo. Da je to tisti, ki je v njegovi bližini najboljši in najlepši (seveda po njegovem prepričanju), se razume po sebi; da si bila to pri meni Ti, nisem kriv jaz...« Tako pripoveduje v naslednjih vrstah, kako mu je bila nekoč dobra v šoli in mu pokazala prvo sočutje; od tedaj je že nosil njeno podobo v sebi. Zato je posebno značilno, kar je med svojimi pesniškimi zapiski že 21. 4. 1912 zapisal s pomembnim naslovom Ω: »Ljubi ga; glej, postlal ti je posteljo z mehko svilo in žametom, nakupil turške žide zate, nakupil biserov in draguljev zate, vsega tega bi pri meni ne imela: v postelji ovsene pleve in koruzno ličkanje, belega platna lanenega bi si morala napresti sama in na oknih bi nama žareli dragi kameni: rožmarin — zeleni jaspis, nagelj — rdeči rubin. — A dušica, jaz sem te ljubil že, ko še nisem vedel, kaj je ljubezen, ljubil sem te kakor majko s takó lepo, z lilijsko čisto ljubeznijo sem te ljubil, ravno zato, ker nisem vedel, kaj je ljubezen. Pet let te nisem videl, ne govoril s tabo, a bila si od dne do dne lepša v mojem srcu in od dne do dne sem te ljubil bolj — dušica, kdo te je ljubil tako? Kdo te bo?...«

Str. 17: V pismih iz Brež 1915 popisuje Fridi večinoma svoje vojaško življenje. Pred odhodom na bojišče pa je pisal 29. decembra 1916: »Grem sam, brez vsega in ne pustim tostran ničesar, žive duše, ki bi ji bilo le eno uro težko radi tega — to je prav; grem in ne ostane tu živa duša, ki bi se mogla vrniti k njej v zavetje in po tolažbo moja trudna misel od tam, kjer je človek tega najpotrebnejši — to je neznosna zavest. Grem, kakor gre človek z nezaupanjem in obupom v smrt. (Hvala Bogu, drugi ne vidijo tega, ker so slepi in verujejo še krinkam.) Ali najtežja mi je zavest, da me ti črtiš in si huda name. Ne vem, če sem to zaslužil v teh desetih letih, ki mi niso prinesla za ves brezupni vek ure sladkosti. Vem, da ne moreš nič za to, da mi ne moreš dati ničesar, ampak do tega, se mi zdi, imam pravico, da me ne črtiš in ne gledaš pisano in da me ne pušiš s svojim prekletstvom vsaj na to zadnjo pot. Duša Frida, vem, da imaš zlato žensko dušo in srce in upam, da ti to ne bo težko: prosim te, daj mi piši samo par besed vsaj preden odmarširam.« — Pisma z bližine bojišča so bistveno drugačna od prejšnjih, pristrénejša in globlja, včasih skoraj neosebna. Toda v pismu 19. junija 1916, malo pred smrtjo, ga začne skrbeti njena bodočnost: »Ne misli, kaj mi je in kaj se jaz brigam za tvojo bodočnost. Samo toliko ti rečem, ker ne vem, mogoče ni tebi prišlo to na misel; seveda ti nočem reči, tako in tako naredi, samo preudari in naredi, kakor veš sama, Frida, saj si samostojna. Da mi je pa na srcu Tvoja »usoda« (ne mislim na usodo, kot se navadno misli na nekaj nadnaravnega, temveč na to, kaj boš živela), da mi je na srcu toliko kot slednjemu, si lahko prepričana, Frida. Ne domišljam si nič — a če bi imela radi mene kdaj tudi samo najmanjši pomislek, ti rečem, da me črtaj do pičice, kar si meni, mi ne more vzeti nihče.«

O vplivu žensk ne priča samo njegov dnevnik, ampak tudi nekatere črtice; te črtice so bolj osebne izpovedi kot slovstvena dela. V mladinski igri »Povodni mož« (17. avgusta 1912) je glavna oseba Tinka; igra predstavlja alegorijo njegove mladosti, kakor piše v pismu 25. avgusta 1912 Jožetu Turku. Posvetilo pravi:

Tebi, vzor moje mladosti,
tebi, roža skrivnostna,
tebi, luč jasna nebeška,
moja duša mladostna.

Česa še nisem izgubil,
kar sem kedaj imel,
kaj sem tako kedaj ljubil,
da bi mi čas ne vzel?

Glej, tudi tebe. Le cvet, ki si
dala mi v našem ga polji,
tistega nihče mi vzel ni
in mi ne bo ga nikoli!

Mladinska črtica »Tinka« (29. oktobra 1912) prav tako omenja mnogo spominov na osebe in dogodke iz njegovih otroških let. V črtici »Deklice«, ki jo je napisal v svoji boleznici (15. aprila 1915), pripoveduje o Tinki, Liči in Fridi, kaj je doživel ob njih izza svojih šolskih let ter sklepa: »Glej, to so zvezde izza moje mladosti: vsaka zvezda me je peljala nekaj časa po poti, za eno sem šel od doma. Vse so bile svetle in so mi svetile, Bog ve, kje so zdaj — na mojih potih je noč.« — Še jasneje spoznava usodnost svoje ljubezni v črtici »Liči« (12. aprila 1915): »Vedel sem kot za amen v očenašu, da je tako neumna ta moja ljubezen, da je tako nemogoče, da bi me ona ljubila, ampak bil sem v tistem zakletem obroču, da niti hoteti nisem mogel ven, da sem s slastjo pričakoval tistega trenutka, ko se mi poroga in mi zabrusi v obraz: norec!... Potem je prišlo — o, šlo je vse lepo po redu in po vrsti! — in sem užil tudi tisto slast. Iztrgala se je. In s tem mi je prepovedala še eno misel nanjo in prepovedal sem si sam: kolikor te ne morem izruvat, hočem te zakleniti v najbolj skrit predal svoje duše, tam mi bodi — hotel sem, da bi mi bila vsaj v blagoslov — tam mi bodi v prekletstvo!... Tako se mi je posrečilo, da sem bil, ko sem dovršil šole, tudi dovršen človek, ki ima dva obraza: ljudje hočejo veselega, lažni-vega, krinko, in jo imajo.«

Str. 20: Misel smrti živi v njem od začetka vojske do konca. Določno jo je povedal v pismu prijatelju Jožetu Turku 22. dec. 1915. »Po pravici povedano: nimam prav nič upanja, da bi se vrnil — pa mi ni za to nič, rečem ti, prav nič, kot da sem že napravil križ preko tega sveta in zdi se mi, da jaz nimam deleža na njem. Ah, rad bi, rad bi še marsikaj, pa me je sram reči, povedati sedaj, kot bi govoril mrlič o življenju. Skraja sem nalašč silil vase s prepriča-

njem, da je življenje tako malenkostno, tako malovredno, pa je od vseh plati kričalo v meni in protestiralo — danes molči vse, grob: pokopal misli visokoleteče, želja nespoljnih sem bolečine. Vse mi je tako enakovredno, nevtralnno, preteklost, sedanost, le za bodočnost ne dam več počenega groša. Pač vstanejo v duši svetli momenti, drugi obrazi, iskrene oči iz preteklosti, ki so mi ogreli toliko bridkih ur — danes nima nobeden več gorkote, le svetlobo — trhel les.«

Prijatelju Janezu Puelju pošilja 27. dec. 1915 svojo fotografijo s posvetilom: »Za odhodnico: Ko me ne bo več kost pri kosti, se spomni kedaj človeka prijatelja, ki bi rad živel z drugimi, a je šel: kamen, ki ga zaženeš kvišku, ne more obviseti pod nebom.« — V dnevniku 19. jun. 1916 je ohranjen samo odlomek iz obsežnega pisma, kjer se kaže velika nestrpnost; pravi, da ne more ne risati ne brati in da ga tudi v družbi ne strpi več: »Na svojo bodočnost ne mislim več, ker jo vidim dobro: mi, kar nas je tu, smo kakor seme, ki pogine, ko rodi kal, in kal, bilka, popije njegovo kri; mi poginemo v tem, šele bodoča prva, druga, tretja generacija utegne imeti kaj od nas. Trpko je to, Frida, ta zavest, ki jo imamo vsi in je resnica, treba, da se človek zataji, svojo sebičnost, ali da najde sebe v tem; za ženske pa to ne velja, ker ima tu baš tisto nalogo, kakor vedno; žal jih je toliko, ki so jo vrgle raz sebe baš sedaj, ampak na vas, ki ste zdrave, je prišla s tem večjo neobhodnostjo. Ne dajte, da se kri milijonov usmrači in segnije. Ali razumeš, Frida?«

Str. 23: Cankarjev vpliv, posebno v prvem delu dnevnika, je velik, toda njegovih vojnih črtic, posebno Podob iz sanj, ni poznal, saj 25. jul. 1915 vprašuje Alojza Turka: »Kaj pa z našimi časopisi, še izhaja kakšen Dom in svet, Slovan, Zvon, Zvonček? Mislim, da bom utegnil posihmal kakšno urico in bom pisal skizze. Nimaš časa intenzivno misliti in zasledovati idejo, ki se ti porodi tukaj pri vojakih, ali velikokrat plane skozi možgane in skozi srce iskra, zaskeli te in izzveni kot pesem. Gotovo bi bila kakšna lepa vmes, nameravam pisati. Seveda je težko: v ‚Befehlu‘ je bilo pred par dnevi, da naj radi cenzure pišemo kratko, karte, ne pisem, pred vsem pa ne literarnih stvari, za to da bo čas po vojski. Ali načrte napravim vendarle. In če izhajajo še, pošljem tudi kaj kam. Prosim te, daj mi poročaj, če je kaj novega, kaj posebnega kje priobčenega in kar ti je kaj znanega iz našega literarnega polja.«

Pesmi

Pri »Pesmih« je uporabljena vedno zadnja redakcija; nekatere vidne okornosti je bilo treba zabrisati; kolikor je bilo mogoče, je uporabljen tudi današnji pravopis. Izbira je upoštevala oba vidika, vsebinskega in oblikovnega.

Str. 27: »Ah ve sladke rože« in Sestrici Zlati sta tukaj postavljeni izven časovnega reda, kot geslo; prva pesem je geslo tudi v rokopisni zbirki »Kmečke rože« in je nastala najbrž proti koncu l. 1911; v zapuščini je ohranjena brez naslova in je dvokitična; prva kitica se glasi:

Drobna ptička je zapela:
 »Jutri se poslovil boš!«
 In v spomin na naše njive
 sem nabral si kmečkih rož.

Druga pesem je iz l. 1914, kakor priča »Dnevnik«.

Str. 28: Jurijeva, objavljena v Zorini prilogi Prvi cveti 1910/11, str. 70, z opombo: Pri nas nas Dolenjskem v Krški dolini je navada, da naneso fantje ponoči pred sv. Jurijem dekletom pred vrata zelenih vej, celó toliko včasih, da komaj odpro zjutraj. Pravijo, da se bo ona, kateri prinese sv. Jurij »mlajóvja«, kmalu možila. Ta navada se je sedaj prenesla — ne vem, zakaj — na prvi maj. — S podobno opombo je bila pesem prvič »natisnjena« že v dijaškem listu »Izpod Gorjancev«.

Str. 30: Pesem o žanjici. »Izpod Gorjancev« pri naša pesem s pripombo »Okrajšana«. V Zori 1912 (Prvi cveti, str. 9) ima pesem najbrž še prvotni obseg, zadnja kitica pravi:

Potihem, počasi
 približa se mamka,
 z žarečimi lici
 nasmeje se sladko,
 po ličecih rožnih
 poboža, pogladi
 nedolžnega angelčka.

Krog usten zaziblje
 se detetu rajski nasmeh,
 nebeški zasveti se sij
 mu v modrih očeh.

Str. 35: Iz pesmi o dedovi torbi. Pesem ima tri dele z datumom 8. in 14. avg. 1911; tukaj imamo III. del.

Str. 39: Pesem ptičk, Zvonček 1912, str. 145.

Str. 43: Žalostna pesem, Zvonček 1912, str. 28.

Str. 45: Nimam pšenice, Zora 1911/12, Prvi cveti str. 75.

Str. 47: Deklici: namesto »rože gorjanske« v 3. kitici ima zapuščina tudi »rože v Gorjancih«; zdi se, da je bila pesem pozneje predelana, ker stoji ob nji tudi datum 2. 4. 1913.

Str. 50: Slovo, tretja v ciklu z istim naslovom.

Str. 51: Pesem, Zora 1913/14, str. 123, z naslovom Blisk.

Str. 52: Iz Visoke pesmi: tretja v ciklu.

Str. 53: Pesem o cesti, iz cikla Voznikove pesmi, Zvonček 1913, str. 15.

Str. 58: Majski pozdrav; v zapuščini se vidi, da je pesem posvečena Tili Žlindrovi. — Jesenska pesem. V zapuščini je ohranjen tudi cikl »Jesenskih pesmi«; izmed petih je ta zadnja.

Str. 59: Domotožje, Zora 1912/13, str. 285.

Str. 60: Pesem volkov, istotam, str. 256.

Str. 61: Vprašaj, Zora 1913/14, str. 128. — Iz jesenskih pesmi, v zapuščini prva med tremi.

Str. 65: Moji kraji in moji dragi; prvotni naslov pesnitve, ki na svoj način posnema Župančičevo »Dumo«, je »Mati in sin«; pesnik je ta naslov prečrtal. Nekaj neznanih in nebstvenih mest sem izpustil, dialektične izraze, ki jih je pesnik namenoma uporabljal, sem večinoma ohranil.

Slike in črtice

Cvelbarjevih slik, črtic in povestic je precejšnje število; v njih se kaže zlasti mladinska in domačijska težnja. Več so jih objavili Angelček, Zvonček in Vrtec od l. 1911 do 1914.

Str. 74: Polje zeleno — moje veselje. Tu okrajšano; izšlo kot podlistek v Slovincu.

Str. 75: Polhi, Zvonček 1913, str. 99. Še posebej primerjaj motiv o brodniku in hudiču z Jurčičevo črtico: »Jesensko noč med slovenskimi polharji.«

Dnevnik

Četrtošolski zapisniki iz l. 1911 nimajo oblike dnevnika; čeprav odkrivajo mnogo zanimivih spominov na prva leta pesnikovega novomeškega življenja, jih tu ni bilo mogoče upoštevati. Dijaški dnevnik od l. 1915 dalje ima že zavestno življenjsko smer, zato sem ga skušal ohraniti v vseh bistvenih potezah. Še važnejši so vojni dnevniki, zato sem kljub tesnemu prostoru skušal iz njega izluščiti in strniti vse, kar je osebno važnega, obenem pa značilnega za čas. Ker je Cvelbar v dnevniku včasih kako misel samo na kratko ujel, obširneje pa razvil v svojih pismih, ali pa cela pisma postavljaj v dnevnik, zato sem izgubljeno 4. knjižico vojnih zapiskov upravičeno nadomestil z zadnjima dvema pismoma Fridi in tako postavil Cvelbarjevo podobo prav do njegove smrti. Pri izbiri gradiva se je bilo treba ozirati tudi na dejstvo, da vsi zapiski danes še niso za javnost. Odlomke iz pisem, kolikor sem jih mogel ugotoviti, sem zaznamenoval z narekovajem.

Str. 91; 26. junija 1915: »Vavpotič piše o njej v ‚Vedi‘: Ivan Vavpotič je to leto napisal v tej reviji glose o naših umetnostnih razmerah z naslovom: »Poglavje o slovenski umetnosti.«

Str. 95; 13. septembra 1915: Hrvaško-slovenski katoliški shod je bil od 23. do 27. avgusta 1915; prvi dan, ki ga omenja Cvelbar, je bil posvečen dijaštvu.

Str. 96; 21. septembra 1915: O Z o r i — trditev: »ko smo bili še tudi mi zraven«, odpira možnost, da takrat res ni več pošiljal pesmi Zori, čeprav jih najdemo tam še 1914; verjetno so nastale te pesmi že prej, v drugi polovici 1912, za kar pa ni dokaza, ker v zapuščini pogrešam za ta čas mnogo konceptov. Urednik Zore vprašuje leta 1914 na platnicah: »Dolenjčev Cene in S. Volgin, kje sta?« Tudi pesem »Mladost« govori, da je nastala prej:

Kdo je te lepe rože sejal?

Jaz jih za klobuk bom dal.

Kdo mi je v duši to pesem zbudil?

Jaz jo bom pel.

Pel bom, pel bom pesem tisto,

da prišel bo dan,

jutri ležem, da umrjem

sebe bolan.

Str. 97; 15. januarja 1914: Pismo je verjetno pisano Zlati; to leto se je začela in končala za Cvelbarja dramatična mladeniška epizoda, ki ga je gnala po eni strani v potrtost, po drugi v srečo neke idealne sestrške ljubezni; v počitnicah dozori ta spor do viška (prim. 18. julij, 31. julij, zlasti pa 10. november. To stran dnevnika sem uporabljal samo toliko, kolikor je bilo res potrebno).

Str. 98: V a l e n t : Valentin Skušek.

Str. 98; 6. februarja 1914: Francetu Žranu v Ljubljano.

Str. 99; 18. julija 1914: Zlati.

Str. 100; 20. julija 1914: Liči, Fridina prijateljica, njegova sošolka v otroških letih.

Str. 109; 7. novembra 1914: Majcen Davorin, Cvelbarjev profesor za slovenščino.

Str. 110; 10. novembra 1914: Iz pisma Zlati.

Str. 112; 28. novembra 1914: Prijatelju Skušku v Leoben. Valentin Skušek, Cvelbarjev sošolec, doma z Jeperjeka pri Škocijanu, padel 4. septembra 1915 ob Seretu. V četrtošolskem zapisniku pravi Cvelbar o njem: »In ta? Oj duša krščanska! Možak na mestu, z brki pod nosom — seveda obstoje večinoma iz samih koreninic, ki mislijo še pognati brke — z brado, ki se je prijema srenj. V njegovem vedenju je v istini nekaj moškega, nekako samozavestnega, drži nase. Po velikosti se sme prištevati med nas — velikane. In tega si ne šteje v grdo. Doma je iz škocijanske fare na Dolenjskem. Tako da je prav kmečki fant in zato vprav imponira meni tako, da sva sklenila narediti v počitnicah skupaj eno »rajžo«. To še tem rajši, ker ne bo ravno brez cesarskega. V šoli je prvi srednjih, a sedi v zadnji klopi.« Jože Marjetič je oba prijatelja takole označil: »Šel sem nekoč po poti med Jeperjekom in Telčem. Ob obeh straneh poti so rasla velika drevesa, kakor še dandanes menda, in vse tiho je bilo v grmovju in košatem vejevju. Kar začujem pod sabo v kotlini udarce sekire po drevesu. Grem dalje in že zahrešči drevo in pade s strašnim pokom na zemljó. Opazujem osebo, ki se spretno in razumno vrti okrog drevesa, in zapazim — Valenta. Kasneje sem šel po cesti iz šent Jerneja proti Kostanjevici. Pri Prekopi v brezovnem gozdiču sem zapazil sedečo osebo, ki je nepremično sedela, njena glava se je večkrat vzdignila, oči so švigale na bližnjo brezo, glava je zopet padla na prsa in roka je

narisala na papir brezo. Nisem je hotel motiti, ker sem spoznal Cvelbarja. (Dol. Novice 1916, št. 24.)

Str. 116; 22. in 23. januarja 1915: Komaj je Cvelbar premagal svojo krizo iz prejšnjega leta in začutil novo moč, je prišla bolezen, ki ga je vrgla na posteljo. (Prim. op. str. 238.) Proti koncu svoje bolezni je pisal več pisem prijateljema Alojzu in Jožetu Turku ter Fridi. Kako nerad je bil doma, posnemamo iz pisma A. Turku: »Ampak kako težko je človeku doma, ko vem, da nimam prav za prav doma, da sem samo kot privandrani izgubljeni sin, ki je že zapravil svoj delež.« (26. febr. 1915.) V istem pismu naroča prijatelju, kaj naj store z njegovimi stvarmi, barvami, slikami in obema dnevnikoma in pesmimi. — V bolezni so ga obiskovale tudi prijateljice iz Kostanjevice.

Str. 121; 17. marca 1915: Ge. B.: najbrž Budnovi v Novem mestu.

Str. 122; 24. marca 1915: Skoraj dobesedno iz konca pisma, ki ga je pisal istega dne Jožetu Turku.

Str. 123; 1. aprila 1915: Podobne misli razvija 25. marca 1915 Alojzu Turku.

Str. 125; 5. aprila 1915: »Dobri gospod« bo najbrž zdravnik dr. Strašek, ki ga omenja v pismu Fridi 10. febr. 1915.

Str. 126; 9. aprila 1915: 8. aprila je bil potrjen in dne 10. aprila je moral k vojakom.

Str. 126; 10. aprila 1915: Zapisek iz 7. marca 1915 je pisal v bolezni Al. Turku: »Samo to svojo slabo stran še poudarim, da so mi modrice v zibeli mogoče dale veliko talentov (no, gospodaril sem z malo samo), ampak enega so pozabile, ko so vendar vedele, da ga bom tako krvavo rabil — beraškega. Med berače so me obsodile pa vendarle. Jaz vedno in povsod tako težko vzamem, kjer vidim, da ne bom mogel povrniti; tega pa ne vidim nikjer.« Toži, kako mu težko denejo darovi, kako bi se nerad odločil za bolnišnico in kako ne more poklicati dve uri daleč zdravnika: prvič je mož star in nima gotovo še modernih nazorov, da bi študenta zastonj zdravil.

Str. 126; 22. aprila 1915: Iz pisma Č—: najbrž sošolcu Jos. Čampu.

Str. 129; 24. aprila 1915: Al. Turku piše nato 28. aprila: »Snoči sem se vrnil v kosarno, sem imel šest dni dopusta povodom mature, saj mature itak nisem delal, ampak sem jo samo naredil. Štiri dni sem prebil doma. Ja, in moral sem si vsakokrat šele posebej ugotoviti po logičnem pre-

mišljanju, da sem abiturient, in vzrok temu je v teh plavosivih soldaških capah. In tako sem sklepal dalje in dalje in sem prišel z razumom tako daleč, da je lahko ta moj obisk zadnji tu doli in da je to lahko žalostno slovo, ki ga nisem pričakoval. A v srce ta logika ni hotela prvi dni. V soboto sem malal Frido. In zopet je rekla moja logika, da je lahko to zadnjič, ko držim v roki čopič in se veselim barv, ki vzcvitajo na beli podlagi, da mi zažari končno s papirja njen lepi obraz. In tudi ta logika ni hotela v srce, dokler nisem končal. In ko sem končal in sem držal v rokah čopič in barve in je ležala pred menoj sličica in ni bilo nje v sobi, mi je bilo, da bi se razjokal...«

Str. 130; 23. maja 1915: Iz pisma Stanki Zupanovi; o alarmu piše še bolj nazorno Al. Turku 1. junija in J. Turku 7. junija; ker so ga prijatelji nagovarjali k superarbitraciji in je v začetku tudi sam rahlo upal, je zdaj začel to misel opuščati.

Str. 131; 30. maja 1915: Svoji potrnosti in odporu je dal duška v pismu Jož. Turku 7. junija: »Ali vse to pomanjkanje in ti naporji ni samo na sebi še nič. Strašnejša je negotovost, ki bega pred nami. Mislim: deset mesecev imam še in odslužim leto in bo konec vsega tega trpljenja in se vrnem domov na Dolenjsko, ob začetku pomladi bo, pa ostanem doma vso pomlad, preživim v svobodi še enkrat vse življenje od prve vijolice preko cvetja, plojenja, zorenja in dozorenja; ko pospravijo plodove pod streho, porečem adijo in odidem z veselim srcem od doma v moj pravi dom... »Hund, was gaffen sie da, wie ein Idiot! Zivilbagage, Hosenscheißer, marsch! Hundel!« — Da, saj je res, vojska je na vseh straneh sveta in moja misel je fata morgana onstran morja. Morje žre milijone. Hajdi, tovariši, mi gremo nanj!«

Str. 136; 24. junija 1915: N a c e O r e š č e k, Cvelbarjev sošolec, ki ga je v četrti šoli opisal: »Vas delectionis! Genij ga imenuje Maselj ironično. Pa tako hudo še ni, kakor meni ravno Maselj... Sicer pa ni to — Orešček Nace — omejen fant. V matematiki celó dober! Ko pa vsako stvar »vsak drugače sodi!« Doma je iz Spodnjih Vodal pri Sv. Trojici blizu Mokronoga. Rasti je srednje; sedi v predzadnji klopi. I, kaj pa je profesorjem, če človek zna, če je pa kmečki; ti naj imajo slabe rede; če jim ni pogodi, naj gredo domov na grunt! Kaj bodo delali gosposki? To je doba ena-

kosti, pravice!« Cvelbar je najbrž že prej, kakor drugim prijateljem, napravil tudi njemu epigram:

Orešček duša je ponižna, tiha,
od jeze on nikoli nič ne piha;
pobožen, priden naš je Nace,
zato želim mu: »Requiescat in pace!«

Po Cvelbarjevem poročilu (Al. Turku 29. jun. in 9. jul. 1915) se je prostovoljno javil na bojišče in je padel takoj, ko je prišel tja. — Rad je igral na citre.

Str. 138; 24. julija 1915: Tili, Ličina sestra.

Str. 143; 1. avgusta 1915: »E, saj bo...« — od tu je v dnevniku iztrgano.

Str. 151; 15. septembra 1915: Novica o Skuškovi smrti. »Prvo poročilo o Valentovi smrti je pokazal Cvelbarju njegov prejšnji profesor dr. Kelemina na navadni vojni dopisnici in dovolj je bilo to zanj. Njegov humor je začel sahneti, govoril je bolj malo in vedno resno, veselje do dela je minevalo — z eno besedo: Valentova smrt je bila za njega meč v srce. Ni se mogel vživeti v to strašno misel... Kadar je bil sam, se je zamislil, zjokal se je in ponoči je sanjal o njem... Začrtal je datum Valentove smrti v aluminijast prstan in v dnevnik ter mi večkrat pravil, da ga ponoči kliče Valent k sebi.« (Jos. Marjetič, Dol. Novice 1916, št. 24.) — O bitki ob Seretu 4. septembra 1915 prim. moje poročilo v Slovincu 27. septembra 1915.

Str. 152; 29. septembra 1915: »Valentova ljubav« — o nji ni nikjer sledu in se je tudi dr. Jos. Turk ne spominja.

Str. 156; 21. oktobra 1915: Istega dne piše Al. Turku: »Sedaj pa je tako: Cvelbar se je sprevrgel ali kaj se je napravilo z njim, jaz ga ne razumem prav; menda je pri kraju moje pohajkovanje tu doma za fronto, kot se reče: im Hinterland. Najbrž grem začetkom novembra od tod v Judenburg in bom decembra prideljen marškompaniji — vrsta je na meni. Težko mi je ob pogleda v preteklost, ko so odhajali moji tovariši, polni zaupanja in pričakovanja na vse najboljše — Orešček, Skušek, Kastelic Lovro (14. okt.) — vsi so šli s tem svojo zadnjo pot. V zadnjih dneh je padlo na Srbskem spet celo trumo kadetov od 17. regimenta. Kako mi je bilo, če sem pred par meseci, še pred mesecem pomislil na čas, ko bom tako blizu te poti — danes me je minilo popolnoma. Najmanj, rečem ti, Lojz, najmanj mi je težko... Je nekaj, neka poltemna misel v srcu, ki nima

pravega lica ne čela; in je v srcu tudi druga, polsvetla, skoraj svetla misel, ki istotako nima izrazitih oči in ne vem njenega imena: neka sila je v meni, ki me žene proč, ven, stran; kam, čemu, zakaj — ne vem. Mislil sem že tudi, kaj če bi se vrnil domov brez glave — pa me ne prevzame baš, potem ne bom več prevelik.« Prim. še dnevnik 2. nov. 1915!

Str. 160; 29. decembra 1915: Pripravljen za na bojišče. Prvo poslovilno pismo je pisal Jož. Turku 22. decembra v bližnji Scheifling, kjer je bil prijatelj v okrevališču. Nekaj glavnih misli iz tega pisma glej na str. 233 teh opomb. Značilno se ti izpoveduje tudi svojega razmerja do prijateljev: »Spominjam se, da sem včasih želel, težil po dragi, po prijateljski duši, danes molči tudi to: drago mi je in skoro malo gorko ob misli na par dragih mojih, ali to žarenje ne more skozi zakajene šipe; sicer pa tudi: kaj mi je še ostalo dragega? Ti, Lojz, Žarn, Janez Pucelj — prijatelji?... Tedaj grem, grem, kakor je najbolje, da človek gre... In mene tudi ne bo manjkalo nikjer, le mama, ate in domači bodo jokali kakšen dan, ali jaz nisem kriv. Vse, kar mi je ostalo izza študentovanja, to je par knjig in parotic, bo pri Pucelju; napravite iz vsega, kar hočete.« — 28. decembra pa je pisal o svojem notranjem razpoloženju Al. Turku: »Čul si, da sem v Judenburgu zelo zadovoljen, in da se ti je zdelo čudno in nerazumljivo. Pisal sem ti že enkrat zadnjič, ne vem, ali v pismu ali na karti, da sem preživel ta poslednji čas evolucijo in da sem danes na zunaj ves drug, kot sem bil pred meseci: gosenica se zabubi in prenegavi v metulja in vendar je metulj prav za prav isto kot je bila gosenica. Ne morem ti povedati, tudi poslušal ne bom, ker je zabavna, če nisi doživel sam na sebi. — Jutri dobimo 'Feldausrüstung' od škarпов do kape. Jaz se je veselim: dasi vem, da je vsak dan bližji, mi ni nič težje, dasi zvemo vsak dan nove okolnosti, ki zatirajo od dne do dne temeljiteje vsak up in vso bodočnost, mi ni nič težje. — Vidim siromake, ki so se odtrgali od domače grude kakor srce iz prsi, nategnile so se žile od doma do tod in vse jim bije samo za domačijo, ker živi samo od njih — sam lahko najdeš dovolj primerov — in gredo, gredo brez nasmeška na licu, brez izraza v očeh, brez prožnosti in moči, kakor mašine — jaz bi jokal zanje — in jaz sem jim komandant, njihov vredni komandant, in vendar objektivno najsrečnejši med vsemi. Preprost človek ne zna delati sile svojemu srcu, ne

zna ponarediti vina, ne zna upijaniti duše — opije kvečjemu glavo in noge in to je tako malo; dočim more inteligenčen človek tudi to: ti si mogoče ne moreš misliti, koliko pomena ima v takem momentu sila, ki jo napraviš samemu sebi; ti ne razumeš, koliko pomena ima ta stran človekova, ki je skoro nepojmljiva: v takem momentu te upijani voda.

Joj, prijatelj, tu moreš videti, kaj je vpliv mase in sugestija: pridi ti kot komandant s temnim licem k ljudem, vsi so kot potepeni in ne spraviš nobenega nikamor; pridi vesel, korajžen, razborit, vsi bodo živi, glave bolj kvišku in tudi narediš kaj z njimi. — Zato se moraš hliniti, moraš biti najveselejši med vsemi, najvrvežnejši med vrvežnimi in te imajo radi; zato ne smeš pokazati pred možem nikoli utrujenosti in izmučenosti ali celo otopelosti.

Ampak, prijatelj, nocoj, ko me ne vidi nihče in ne opazuje nihče, sama sva s prijateljem v privatnem stanovanju, on brenka na gitaro in prepeva in žvižga, fin fant, izvrsten tovariš, imam ga prav rad — tudi on me ne gleda, zato ti povem, Lojze: v dnu duše, tam, kamor ne prodre pijanost, kamor ne pronikne zlagani smeh, kamor ne pridre krik, tam notri gori, me žge, me razjeda in vpije: ne vem, kam, ne vem zakaj, ne vem čemu — tisoč vprašanj, odgovora ni sledu. Jaz vem, da sem ničla v veseljstvu, in sem prepričan, vem, da ne izgubi živ krst atoma od svoje sreče z mano, in sem prepričan živo, vem, da me ni nič treba v nobenem oziru, vem celó, da gre vse to v blagor celokupnosti — ali jaz sem tudi človek iz celokupnosti. Vem, da sem nesrečen, tako neskončno, da mislim, da ni nihče bolj.

Ah, bilo je predaleč, preveč sem priznal, ker je od tod tako težko spet nazaj v »zadovoljnost«.

Ničesar ne smem misliti, ničesar si želeti — zato sem čisto otopel. Ah, prijatelj, tako malo, tako malo je treba človeku do zadovoljstva in sreče, ali rajši do veselja, in ni tega malega ne najdeš pod soncem.

Naj gre še ta grenkost preko duše, še nocoj: samo še enkrat bi rad živel na Dolenjskem, eno leto, vse klitje od prve marjetice in prve zelene travice, vse življenje od vijolic preko črešnjevca cvetja, dehtenja cvetočih trt, konopljevega vonja, ajdovega cvetja, čričkov in osočenja trt do zadnjega rumenega lista, ki ga strese november s hruške — ah, samo še enkrat; samo še enkratt doživeti čar duše, ko živi idejo, ki jo hočeš upodobiti; čar barv in sonca in trepet

srca in rok ob paleti; samo enkrat sladkost in srečo, ki ti jo dá zvestoba in vdanost drage duše.

Vidim graben s petdesetimi mrtveci eden vrh drugega. Vidim med njimi svoj obraz, ki ga ne bi spoznal nihče. Spomni se me vsaj ti — dragi, to je tvoj Jože.«

Istega dne, 29. dec. 1915 je pisal tudi Fridi poslovilno pismo (gl. opombe, str. 232).

Str. 161; 2. januarja 1916: »Marjetica vošči« — v pismu Jož. Turku 22. dec. 1915: »Kaj je z mojo drago Marjetico, za katero še ne veš menda, bom zvedel v Celju, imel sem jo prisrčno rad in jo še imam — za njo mi bo žal in težko.« Okoli božiča je menda res obiskal Celje in se še za kratek čas oglasil doma.

Str. 164; 9. januarja 1916: Skoraj dobesedno isto piše na dopisnici Al. Turku na Dunaj, le da mu z besedno igro skuša povedati, kje je.

Str. 166; 20. januarja 1916: upanje na mir je potem ponovil na dopisnici A. Turku 30. jan. 1916, kjer najdemo iste misli: »Prvi zvonovi miru, Lojz, če se ne motim: nič ne avaziramo za kadete in sploh noben rezervni ne, če se ne dá vsaj za pet let aktivirati. To mi je prav —. Mogoče res ni več tako daleč. — Ves ta čas bo kakor knjigi Homerjevi o Iliju in Odysseusu — tako lepi, ker pričata o preteklosti« itd. O »nepovišanju« kot o zvonovih miru piše tudi Jož. Turku 29. jan. 1916.

Str. 167; 27. januarja 1916: Berta Katzlerjeva (gl. dnevnik 13. sept. 1913, str. 95. — Pirkovič Janez, doma iz št. Jerneja, takrat bogoslovec v Ljubljani.

Str. 168; 28. januarja 1916: Pepi Ličen, doma z Goriškega (glej str. 153), ki ga kot veselega in dobrega tovariša opisuje vsem svojim prijateljem. Fridi piše 19. marca 1916: »Najbolje se razumemo še iz šol s tovarišem Pepijem. Bila sva oba uporna duhova pri kompaniji in bataljonu, sedaj so naju razločili: njega so prestavili k bošnjakom; sedaj sva še skupaj. On je vesel, korajžen fant, ves zdrav, nikoli melanholičen in se smeje vsemu. Vedno poje in brenka na gitaro; noč in dan, če le ne tarokiramo — to nam je vse. Zvečer še vpostelji! On in še neki drugi enoletnik pa zapojeta, da bi mislil, da smo Bog ve kje na kakem srečnem otoku — da bi ne šklepetala okna in da bi vedno ne rjuli kanoni. Ima luštnega Bošnjaka za »fanta« — musliman Šerif, ves vdan in dober, tip Bošnjaka; z mojim Tomažkom

(gl. str. 168) se prav razumeta, čeprav je majhen in mlad kot bi mu bil sin.«

Str. 177; 4. marca: nemški citat je iz Ecksteinove pesmi »Das Märchen vom Glück« v Bernovem Deklamatoriju (reklamka).

Str. 181; 25. marca 1916: Prvi del je odlomek iz pisma Jož. Turku istega dne. O knjigi »Krieg im Stein« obsežneje piše ta dan tudi Fridi; še prej pa ji govori o Alpah; kako je bil Kras lep in kako mrzle in tuje so Alpe, da se mu — gabijo: »Ravno danes dopoldne mi je posodil kolega knjigo, jo je kupil še v Gradcu, »Krieg im Stein« — o Krasu in Kraševcih govori veliko. Prvi odstavek »Im Land der blauen Distel« je hymnus tej deželi in ljudstvu, kakor si ga ne moreš lepšega in navdušenejšega misliti, posebno ne o Nemcu. O lepoti in slikovitosti Krasa, o večerih: »Am Abend wird das ganze Land — man muß sagen: farbenwahnsinnig. Es ist das Land der Sonnenuntergänge.« Pa »Nein, ich werde dich nie vergessen, das Land der blauen Distel: ich bin dein.«

Str. 185; 26. marca 1916: J a n k o : Ivan Strnad, sedaj župan v Dobropoljah (gl. »Naš maj«, str. 207 na desni), Hovad (Ukrajinec), S t e n o v e c France (gl. str. 128), doma iz Smlednika, se je ponesrečil kot letalski poročnik 14. aprila 1924 v Novem Sadu. (Gl. Slovenec 1924, št. 92 in 94.)

Str. 192; 10. aprila: Pismo Fridi istega dne: »Si že čula zvonove iz križevske fare?«

Isto podobo je uporabil že v pesmi Pismo (1. apr. 1913), objavljeni v Zori 1912/13, str. 226 pod naslovom »Pesem maja«, posvečeni Fridi:

Mi pač jih ne čujemo
zdaj še zvonov —
baje za gorami
mrličem pojó...
A zdaj je pomlad,
srca vriskajo maj,
svoj čas! Morda se še srečamo
tudi z zvonovi kedaj.

Str. 198; 19. aprila 1916: Zaznamovani del zapiska sporoča 24. aprila v pismu Al. Turku; v nadaljevanju še pravi: »Za kaj posebnega nimaš moči, da bi delal tu, ampak ravno to nosi s sabo tako silno hrepenenje po delu. Pač zalotiš toliko in toliko hipov in misli, ki jih ne utegneš izpeljati in razviti do konca. Zabeležiš si ga, da se ohladi in konservira

do časa, potem pa ga vzameš spet v roko in ga boš prekoval. O, ti ne veš, kaj bo to vse! Ljudi spoznaš tu toliko in tako različnih in v tako različnih pozicijah, moreš jih študirati, moreš zasledovati njihova dejanja in njihove usode, razvoj njihovega življenja, vidiš umiranje, vstajanje, trepetanje, vriskanje, vidiš človeka, vidiš žival, vidiš nizkega in visokega, kako je njiju razmerje, kako se javlja, o, in toliko, česar bi ne bil drugače nikoli tako neposredno deležen. — To je, kar mi napravlja ta položaj, kakor je krut, znosen. — O brate, boš videl, kako se vrnemo nazaj. Stari po izkušnjah in skovani, mladi po hrepenenju in moči in veselju do dela. Ha, vsakemu sivolasemu starcu, vsakemu, ki ima še taka življenja za sabo, pred katerim smo hodili prej kot krog templja, si bom upal pogledati prav v oči, bom si upal vzdržati njegov pogled. — Samo, da pridemo nazaj.«

Str. 201; 29. aprila 1916: iz pisma Fridi istega dne; pisno močno spominja na to, kar je pisal Al. Turku 24. apr. (gl. opombo k 19. aprilu), ko mu tudi natančneje poroča iz dnevnika, kako klavrno je praznoval veliko noč: večinoma pod odejo, na trebuhu ležé.

Str. 204; 5. maja 1916: pošilja jo Jož. Turku istega dne z uvodom: »Danes sem jo slišal. Beri jo in si jo vzemi k srcu — kakor je žalostna, je resnična ta Bajka o kadett-aspirantu.« Pismo je končal: »Blagor v civilu.«

Str. 204; 7. maja 1916: Jože Marjetič (gl. str. 117), njegov prijatelj, praporščak pri isti četi, sedaj zdravnik v Zagrebu.

Str. 206; 10. maja 1916: prim. risbo na str. 207. — O maju je čez dva dni, 12. maja, pisal Fridi: »Pri vas je maj in ti hodiš k šmarnicam. Meni pride redko v misel, da je maj, zame je 5. ali V. in drugega nič. V cerkvi nisem bil vse mesece; te nemške cerkve so že od zunaj take, kot da so vse čurave in gluhe; zvonjenja še nisem čul v njih, radi Lahov. A tebi, duša, hvala srčna za tvojo skrb. Mogoče (?) bo k letu drugače.«

Str. 208; 15. maja 1916: Mimica, Fridina in Tinkina sestrična, ki je stanovala v Ljubljani.

Str. 212; 27. maja 1916: obsežneje piše o slovesu od svojih vojakov Al. Turku istega dne in 11. junija Fridi (glej opombo na str. 247).

Str. 213; 31. maja 1916: Al. Turku piše 2. junija o tem bolj na široko: »Srečal sem se z gospodom mastnih lic,

polnih žepov, pravi, da je izobražen in je Slovenec. Zvedel je, da rišem in je bil radoveden in sem mu postregel.

»Na akademijo hoče iti?« je rekel nazadnje.

»Hočem.«

»Mislite, da bo?«

»Bo.«

»Pa zakaj ste si izvolili baš ta posel, ko vendar tako malo nese, ne?«

»Da.«

»Bi rajši kaj drugega. Moj Bog, toliko bo potov po vojski in zaslužka, kdo se bo menil za umetnost. Pamet, prijatelj, pamet.«

»Naše svinje doma so trikrat na dan site, vem pa, ne jedó nikoli z žlico.«

Potem se je izrazil pred nekom, da sem »gemein«. Ampak jaz vem predobro, da moraš s Culukafrom govoriti culukafriško, drugače te ne bo razumel.«

Str. 214; 2. junija 1916: Dobesedno pismo Al. Turku istega dne, nato mu na koncu pripoveduje zgodbo, ki smo jo navedli v prejšnji opombi.

Že 22. maja 1916 je na dopisnici Jož. Turku pisal: »Menda ti je Marjetič kaj omenil o mojem novem življenju. Je res, prijatelj; po poldrugem letu, po boleznih in tem času, ki je bil bridkejši kot vsaka bolezen, po vsej gluposti in zakrknjenosti in otopelosti sem se zopet našel. Je res, prijatelj, naš čas in naš položaj je tako lepote, grenke, trpke, žalostne, brutalne, ali lepota je le, vsa živa, če ti je moči stopiti pedenj nad sebe in se ozreti preko z očesom ptiča, ki leti in vidi pod sabo svet. Edino tako ti more biti to življenje strpno — glej, sedaj mi je res. In zopet uvidim, da je edino lepota vredna življenja, ne pa resnica. Quid est veritas? Ko misliš, da si jo našel, te udari po nosu, da se ti pobesi. Lepota pa visi noč in dan, leto na leto preko neba in zemlje razprostrta. Dragi moj, obenem je prišlo zopet, česar pa pred tem ni bilo: bolj kot kedaj bi mi bilo težko umreti. Ali jo bom zrl lepoto še kedaj s svobodnimi očmi?«

Str. 216; 9. junija 1916: pismo Fridi se konča: »Innsbruck gleda s tisočnimi rdečimi očmi. Krog mene pa je hladna tema.« Naslednji dan (10. jun. 1916) je še pripisal: »To je bilo sinoči, Frida, danes sem hotel strgati, pa ne bom, saj je pot tja doli tako lepa, proti Fridi, ne konca ne cilja ne rešitve. Tudi ti lahko veš, in veš.«

Str. 218; 11. junija 1916: Fridi je opisal to letovišče takoj prvi dan: »Popoldne sem prišel sem gori. Je to letovišče, srednje visok grič, ves poln vil in lepo zidanih hiš in temnih jelovih host, vse prepreženih s stezami in cestami, z drobnim belim peskom, pod krajem so žitne njive, vse zelene, pa zopet in zopet hoste, temne jelove, kakor je po Alpah navada, pet minut od vasi je obligatno alpsko jezero, vse zeleno in živo in opasano s kopalnimi kabinami, sem gori pelje ozkotirna železnica iz Innsbrucka, samo pol ure, spodaj v podnožju je podolgasta koritasta Innska dolina, krog in krog zasnežene ostre gore in preko vsega neprijazno nemško nebo s soncem iste narodnosti. In sredi te divote — Jože imperator. Bog z njim. Ne vem, kako bova začela. Čtiva ni nič prida; samo podarjen zaljubljen ravbarski šund. Družbe tudi ne pričakujem. Odkod? Oficirjev je sicer dosti, tudi fährnichov, kadetov in kadetnih aspirantov, ampak sebi zvest ne držim koraka z njimi in se izogibljem njihovim družbam... O, štirinajst dni naj hodim tod kaj kakor idiot, med temi razkošnimi vilami, ljudmi, ki jim je vse šport in hopsasa? Rajši grem še nocoj naprej, dol, kjer so dragi moji in kjer so moji dragi fantje, Bog ve, kako jim je. Vem, kako radi so me imeli, večkrat so pokazali, in meni je delo to dobro kakor nikoli nobena reč, videl sem v njih zaupanje in vdanost in vero, vsak je mislil, da smo varni skupaj in nobeden ni mislil, da bi se ločili; in ko sem se poslovil od njih, so se jokali od malega Tomažka do starega Zakrajška, ki ima deset otrok doma in ženo. Gotovo, to odvaga človeku mnogo muk in bridkosti. Tu sem prejel prvič v življenju polno vago nazaj, kakor sem bil dal...«

Str. 221; 24. junija 1916: Že 19. aprila 1916 je pisal Fridi: »Poslal ti bom v kratkem enkrat kopo vojnih dopisnic: skiciram in rišem na marših, pri odmorih in počitkih in o slednji priliki, da mi je lažje; imel bom neposreden spomin od toliko težkih ur; ko se vrnem, mi jih daš nazaj... Če se ne vrnem, so seveda tvoje.« Podobno je pisal 12. maja 1916: »Jutri ali danes odpošljem zavitek z albumom in kartami. Nemara jih dobiš prej nego to pisanje. O priliki ti pošljem še drugih. Glej, jaz sem se zopet našel in rišem z veseljem in užitkom. O Frida, če pridem nazaj kedaj (namreč živ, ne pa kakor si ti zadnjič napačno razumela).« — 24. junija 1916 se konča tretja knjiga vojnega dnevnika.

Str. 224; 8. julija 1916: Konec ima še pripis zvečer: »Ampak sedaj sem že ves v rododendronu; vaze so hülsne

od granat. Kraljica bi bila vesela v tem. Priložil sem vzorec.« Pomembni sklep pisma uporablja pesem S. Sardenka (V mladem jutru, str. 10), ki so jo, kakor pravi dr. J. Turk, prijatelji mnogokrat peli še v Novem mestu:

Oj, z Bogom in na svidenje
na večno blaženih vrteh,
spoznala bova se takoj
po teh objokanih očeh!...

O njegovih zadnjih dneh in o smrti je pisal dr. Jože Marjetič. Iz Inomosta mu je Cvelbar večkrat pisal, da ne vzdrži v bolnici in da pride čim prej za njimi k polku. »Jaz sem ves spočit, sicer pa še bolj bolan kot prej, ko sem prišel, ampak za porabo bom vendar, se mi zdi. Dolgčas mi je že po vas, da bi spet kako ugenili — tu ni moja prava domovina. Sem radoveden, kdo pride prej do tebe, ta karta ali jaz. Mene spuste čez štiri dni odtod. Sem čul tudi, da gre tretji kor Rusom na pomoč. Potem se pa lahko srečava kje z Valentom.« — »Ko sem tri tedne pozneje šotoril v italijanskih gorah,« piše Marjetič (Dol. Novice 1916, št. 24), »severno od mesta Asiago, na 2056 m visoki gori, v sovražnem artilerijskem ognju, plane nepričakovano v moj šator, kjer sem spal, neka oseba in me začne lasati in tlačiti in že sem mislil zakričati nesramno po vojaško, ko spoznam — Cvelbarjevo govornico. ‚Kaj te je pa vraga sem dol prineslo,‘ sem urno izgovoril, ne vede, za kaj gre, ‚pa sem mislil, da boš že šel v Hinterland — v zaledje.‘ ‚Ah, veš, dobil sem neko posebno navdušenje za boj,‘ pravi, ‚in sram bi me bilo, če bi prišel domov, ne da bi bil v boju. Ta špas moram poskusiti še prej, naj velja, kar hoče. Tu ostanem, dokler se bo dalo. Veseli me, da sva pri istem bataljonu, te pridem že obiskat, kadar boš kaj fasal.‘ Nato mi je pravil svoje doživljaje v bolnici in ‚kako je z Valentom nekoč po ino- moškem parku promeniral, pravil o svoji interesantni vožnji iz Inomosta ter o turi v gore tirolske... Ko sva se še nasmejala zopet po domače in ko sem ga vpeljal v takratni vojni položaj, mi je podal svojo novo fotografijo z besedami: ‚Na, tu imaš mojo sliko, da se me spominjaš, ko pridem k Valentu.‘ ‚Ne imej vedno takih misli...‘ mu pravim. ‚Kaj vemo,‘ pravi ter mi poda roko in na krepki ‚živijo‘ odhiti v svoje taborišče, ki je bilo oddaljeno le par sto korakov.« (Dol. Novice 1916, št. 24.) — »4. julija 1916 zvečer

sem videl Cvelbarja zadnjikrat na Monte Chiesi par trenutkov pred odhodom na Monte Cucco. Izročil mi je ustmeno zadnjo željo: na zapisnike in mater ni pozabil. Govoril mi je, kakor človek, ki umira... Slišal sem, da mi nekaj naroča, pa nisem razumel, ker nisem mogel. Bil je pet dni v rezervi. Devetega julija je moral po najkrajšem potu nenadoma do mene. V splošni nervozi in zmešnjavi poveljnikov je obležal, zadet od italijanske svinčenke, s tovariši na planjavici v grmičju pred Monte Cuccom. Svoje zadnje »nespametne želje« mi je sporočil po kadetu Francetu Stenovcu, smrtno ranjen, pa vendar ga nisem videl nikdar več... Tisti čas so umrli tudi kadetje Milavec, Vider, Šolar, poročnik Lihir in Janezi.« (Slovenec, 25. jul. 1926.) — Na drugem mestu poroča ista priča o strahoti italijanskega napada, ki se je začel 9. julija 1916 ob petih zjutraj: »Ker nisem mogel s 40 možmi vzdržati 1500 Italijanov, mi je prišel Cvelbar na pomoč. Pa predno je prišel do mene, je bil ranjen v roko in nogo. Stekel je nazaj, da bi ga kdo na varnem obvezal, pa je dobil zopet tretjo kroglo skozi trebuh. Takoj sem to zvedel, a k njemu nisem mogel in ne smel, ker je bila nevarnost, da bodo sovražniki, potem ko smo jih po pet in polurnem grozovitem boju popolnoma porazili, nas zopet napadli. Sanitejci so ga potem odnesli in 11. julija sem čul, da je Cvelbar — umrl na brigadni sanitetni postaji.« (Dol. Novice 1916, št. 24.) — O kadetu Milavcu prim. Iv. Cankar, Podobe iz sanj (Zbr. sp. XX, str. 111).

Uvod	1
Dejavn	
A. re gladko roba	27
Sestrel Zlatil	27
Studenarova	27
Janjeva	28
Pozna o zapisa	28
Zrnica	28
Eponična	29
T silna kucavica	29
Ic spenil o duševni tobit	29
Ciganka pesna	34
Maj grob	34
Yefri	37
Pozna pišk	39
Puhin	40
Dobrojaki dekletu	41
Maj solini	42
Zabotna pesna	43
Vojta	44
Dona	45
Kiman vlepika	45
Narodna pesna	45
Kv vokal na vokal razvika	45
Deklet	47
Pozna	47
Vagabond	48
Erepanova	48
Ic vna	48
Ic vna	48

K A Z A L O

Uvod	5
Pesmi:	
Ah, ve sladke rože	27
Sestrici Zlati	27
Študentovska	27
Jurijeva	28
Pesem o žanjici	30
ženinu	30
Spominček	31
V slovo kukavici	32
Iz »Pesmi o dedovi torbi«	35
Ciganska pesem	34
Moj grob	35
Večeri	37
Pesem ptičk	39
Psalm	40
Dolenjski deželici	41
Moji sobici	42
žalostna pesem	43
Vizija	44
Doma	45
Nimam pšenice	45
Narodna pesem	46
Ko maki na polju vzeveto	46
Deklici	47
Pesem	47
Vagabund	48
Hrepenenje	49
Še ena	50
Slovo	50

Pesem	51
Za slovo	52
Iz »Visoke pesmi«	52
Pesem o cesti	53
Pesem o vetru	54
Pesem oslepelega orla	54
Pesem o soncu	55
Pesem	56
Soldatki	57
Majski pozdrav	58
Jesenska pesem	58
Pesem	59
Domotožje	59
Pesem volkov	60
Vprašaj	61
Iz »Jesenskih pesmi«	61
Brez naslova	62
Tvoja slika	62
Moji kraji in moji dragi	63
Slike in črtice:	
Polje zeleno — moje veselje	75
Polhi	75
Zgodba o štoklji in zlati ribici	80
Jesenski spomini	83
Na Krki	85
Kajnk-ptica	87
Dnevnik	89
Opombe:	
Zapuščina Jožeta Cvelbarja	227
Uvod	228
Romanca o študentu	229
Pesmi	235
Slike in črtice	236
Dnevnik	237

Risbe:

Risba in rokopis v listu »Izpod Gorjancev«	7
Iz rokopisne zbirke »Kmečke rože«	29
Sam	101
Praporščak Jože Marjetič	117
France Stenovec	128
Večerno hrepenenje	140
Pepi Ličen	155
Naš kuhar Nace	165
Moj fantek Tomažek	168
Poročila iz domovine	173
žehta	180
Tirolski dom	184
Kantoniranje	188
»Tam vzad, tam si ti, ki me misel nate omami...«	195
Odmor za plotom ob cesti Tratte pri Lienzu	203
Naš maj	207
Skica za sliko »Tovariša«	209
V bolnici	215
Rakvar	219
Mrtvaška glava	224

Cesarjeva soba
CVELBAR J.
Izbrano

201212310

COBISS 0

KUJAVICA "JARCA"
Dobroznanski oddeljen in poseb